

Dienst Justitiële Inrichtingen
Ministerie van Veiligheid en Justitie

INSLUITEN, HERSTELLEN EN VOORKOMEN

Claudia van Leeuwen

318023

PI Leeuwarden

Lucy de Jong

Hanzehogeschool Groningen

Petrack Glasbergen

INSLUITEN, HERSTELLEN EN VOORKOMEN

Een onderzoek naar de mogelijke en benodigde aanpassingen in PI Leeuwarden voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze zodat er wordt voldaan aan de verplichtingen vanuit de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) en de nationale wet- en regelgeving die hieruit voortvloeit.

“OM TE ZORGEN DAT WETTEN, REGELS EN BELEIDSNOTITIES GEEN PAPIEREN TIJGERS BLIJVEN, DIENT ER NADRUKKELIJK GEÏNVESTEERD TE WORDEN IN EEN ZORGVULDIGDE IMPLEMENTATIE VAN HERSTELRECHT” (van Hoek en Slump 2011)

AUTEUR

Naam: Claudia van Leeuwen

Studentnummer: 318023

E-mail: a.c.van.leeuwen@st.hanze.nl

OPLEIDING

Opleiding: Sociaal Juridische Dienstverlening

Instituut: Instituut voor Rechtenstudies

Hogeschool: Hanze Hogeschool Groningen

Afstudeerdocent: Petrick Glasbergen

OPDRACHTGEVER

Organisatie: Dienst Justitiële Inrichtingen, penitentiaire inrichting Leeuwarden

Praktijkbegeleider: Lucy de Jong, staffunctionaris ketensamenwerking - regio Noord

PUBLICATIE

Bachelor Scriptie

Groningen, juli 2017

TOELICHTING VOORPAGINA

Titel

De titel 'insluiten, *herstellen* en voorkomen' is één van de pijlers van DJI; zij streeft de komende jaren naar een meer herstelgerichte gevangencultuur zodat er meer en betere mogelijkheden ontstaan om slachtoffer- en herstelgericht te werken. Herstelgericht werken binnen een detentieomgeving past bij deze ontwikkeling.

Afbeelding

Herstelgericht werken binnen een detentieomgeving past bij de ontwikkeling naar een meer herstelgerichte gevangencultuur. De afbeelding geeft op een mooie wijze weer hoe de penitentiaire inrichting gezien kan worden als een plaats waar aan herstel gewerkt wordt.

Samenvatting

De prioriteit van Dienst Justitiële Inrichtingen (hierna: DJI) ligt de komende jaren bij de praktische uitvoering van nieuw verworven slachtofferrechten waaronder herstel door erkenning van leed. Deze prioriteit wordt onder andere ingevuld met het structureel mogelijk maken van herstelgericht werken bij DJI (Meerjarenagenda slachtofferbeleid 2016). De huidige (Europese) ontwikkelingen wijzen op de noodzaak om binnen Justitie herstelgericht werken structureel vorm te geven. DJI streeft naar een meer open en herstelgericht klimaat in de inrichtingen zodat er meer en betere mogelijkheden ontstaan om slachtoffer- en herstelgericht te werken (hierna: SHGW). Deze werkwijze kan bij daders een (moreel) bewustwordingsproces op gang zetten waarbij een dader nadenkt over zijn daden en verantwoordelijkheden. Iedere penitentiaire inrichting krijgt beleidsvrijheid om dit herstelgerichte klimaat op eigen wijze te implementeren aan de hand van een te ontwikkelen Herstelplan; zo heeft penitentiaire inrichting Leeuwarden (hierna: PI-L) rond april 2017 een multidisciplinaire werkgroep samengesteld om dit Herstelplan te ontwikkelen. Dit onderzoek dient als ondersteuning bij de ontwikkeling van het Herstelplan door allereerst te kijken naar de wettelijke verplichtingen omtrent SHGW in detentie. De centrale onderzoeksvraag luidt als volgt: *In hoeverre kan PI Leeuwarden zijn huidige werkwijze dusdanig aanpassen waardoor slachtoffer- en herstelgericht werken wordt ingebed in het huidige beleid zodat het zich conformeert aan de Europese slachtofferrichtlijn (2012) en de nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?*

Bovenstaande vraag is opgedeeld in theorie- praktijk- en analysesdeelvragen. Bij de vorming van het theoretisch kader is literatuuronderzoek gedaan door het bestuderen van (inter)nationale wet- en regelgeving en sociaalwetenschappelijke literatuur rondom SHGW in detentie. Vervolgens is in het praktijkonderzoek gekeken naar de huidige werkwijze in PI-L en de huidige werkwijze van twee inrichtingen die ervaring hebben op het gebied van SHGW werken; PI Sittard (hierna: PI-S) en PI Nieuwegein (hierna: PI-N). In de analyse zijn de resultaten van het theorie- en praktijkonderzoek met elkaar vergeleken.

In het theorieonderzoek is eerst gekeken naar sociaalwetenschappelijke literatuur om een beter beeld te kunnen vormen bij SHGW in detentie. Hieruit blijkt dat deze werkwijze gebaseerd is op herstelrecht; een proces met als doel om waar mogelijk relaties en/of schade na een conflict of delict vanuit het perspectief van het slachtoffer, de dader en gemeenschap te herstellen. Herstelrecht kan in detentie vormkrijgen door herstelgericht werken en gedetineerden de mogelijkheid tot herstelbemiddeling te bieden. Onderzoek toont aan dat het effect van een herstelrechtelijke afdoening op de lange termijn positief is; daders die aan directe of indirecte bemiddeling meededen recidiveren minder dan daders die 'gewoon' een straf krijgen opgelegd.¹ Vervolgens is er gekeken naar de wettelijke verplichtingen op het gebied van SHGW werken in detentie door relevante (inter)nationale wet- en regelgeving te raadplegen. Art. 12 van de Europese slachtofferrichtlijn (2012) wijst op de noodzaak van waarborgen in het kader herstelrechtvoorzieningen om slachtoffers te beschermen tegen secundaire victimisatie en verplicht lidstaten om doorverwijzing naar organisaties voor herstelbemiddeling te vergemakkelijken en daarvoor procedures op te stellen. Nationale wet- en regelgeving verplicht de inrichting om verdachten in het Huis van Bewaring -een cellencomplex waar verdachten voorlopig worden vastgehouden- (hierna: HvB) te informeren over de mogelijkheden van herstelbemiddeling en om herstelbemiddeling in de gevangenis te bevorderen (art. 51h Sv), slachtoffers via het Informatiepunt Detentieverloop² informeren over de invrijheidsstelling of het verlov van een verdachte of veroordeelde (art. 51ac Sr) en maatregelen te

¹ Claessen, Zeles, Zebel en Nelen 2015

² Een organisatie werkende voor het Openbaar Ministerie die slachtoffers van misdrijven informeert over opsluiting, verlov en vrijlating van de dader

nemen bij het toepassen van herstelrechtvoorzieningen ter bescherming van het slachtofferen en hierbij te voldoen aan bepaalde voorwaarden (art. 17 en 18 Besluit slachtoffers van strafbare feiten). Naar aanleiding van de uitkomsten van het theorieonderzoek zijn negen onderzoekspunten geformuleerd die aandachtspunten vormen voor het praktijkonderzoek. De onderzoekspunten zijn onderverdeeld in drie thema's: herstelgerichte voorzieningen binnen de inrichting, omgang met slachtofferrechten en enkele interne aspecten van de organisatie (kennis en vaardigheden van personeel, SHGW in het HvB, omgang met interne conflictsituaties en de benodigde cultuuromslag).

In het praktijkonderzoek is allereerst gekeken naar de huidige werkwijze in PI-L waaruit blijkt dat er verschillende herstelgerichte activiteiten worden aangeboden: de KvV training, de cursus Puinruimen en ook is er de mogelijkheid tot herstelbemiddeling. Gedetineerden worden niet standaard geïnformeerd over de herstelgerichte activiteiten (behalve over de KvV training). Er is een standaard procedure voor doorverwijzing naar de organisatie voor herstelbemiddeling (Perspectief Herstelbemiddeling): een gedetineerde kan zich hier zelf voor aanmelden of via een casemanager of geestelijk verzorger (hierna: GV-er). Medewerkers zijn niet op de hoogte van de minimale waarborgen voor slachtoffers. De informatievoorziening richting het IDV inzake het informeren van slachtoffers over vrijlating of verlof van een gedetineerde, verloopt goed. Medewerkers hebben over het algemeen weinig kennis over SHGW, wel zullen enkele functiegroepen de komende jaren opgeleid worden op het gebied van SHGW. Ondanks dat verdachten in het HvB een lastigere doelgroep vormen voor SHGW, worden alle herstelgerichte activiteiten ook in het HvB aangeboden. Er is geen vast beleid voor herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties. Medewerkers in PI-L zien in dat er voor SHGW een cultuuromslag nodig is, de één kijkt hier optimistischer tegenaan dan de ander. Door de medewerkers zijn verschillende knelpunten genoemd; met name het gebrek aan kennis en bekendheid van het thema SHGW wordt gezien als knelpunt. Succesfactoren die benoemd worden gaan over het verbinden van herstelgerichte activiteiten, beter benutten van huidige samenwerkingen/standaard processen en bekendmaking van het onderwerp. Hiernaast is gekeken naar de huidige werkwijze en ervaringen van medewerkers in PI-S en PI-N. Hierin zijn enkele verschillen met PI-L te zien. Zo heeft PI-N een herstelconsulent in dienst die het veranderproces naar een herstelgerichte cultuur begeleidt en gedetineerden persoonlijke herstelgesprekken aanbiedt. In PI-S is de informatievoorziening over herstelgerichte activiteiten richting gedetineerden over geborgd in het standaard werkproces van de inrichting. Zowel PI-S als PI-N zetten in op een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties; hier is ook beleid voor. In zowel PI-S als PI-N wordt aangegeven dat de cultuuromslag een groeiproces is dat veel tijd kost en waar weerstand van medewerkers een groot knelpunt kan zijn. Bekendheid over het onderwerp SHGW, medewerkers die verbinding met elkaar zoeken binnen het herstelgericht werken en het aanstellen van een kartrekker worden gezien als succesfactoren.

Op grond van de analyse zijn conclusies getrokken en aanbevelingen opgesteld. PI-L moet haar huidige werkwijze op verschillende gebieden aanpassen zodat SHGW wordt ingebed in het huidige beleid en het zich conformeert aan (inter)nationale wet- en regelgeving. Allereerst is het noodzakelijk dat gedetineerden (zowel in het HvB als in de gevangenis) standaard, actief en volledig worden geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. Hiernaast is het voor de bevordering van herstelbemiddeling noodzakelijk dat de mogelijkheden hieromtrent bij medewerkers bekend worden gemaakt en dat de procedure rondom doorverwijzing naar de bemiddelende organisatie helder is. Ook moeten medewerkers bekend worden met de minimale waarborgen ter bescherming van slachtoffers en weten wanneer en op welke manier zij deze waarborgen moeten toepassen. De kennis en vaardigheden van medewerkers over SHGW moet bevorderd worden. In het HvB kan al gestart worden met SHGW, waar de nadruk ligt op het informeren van de gedetineerden. Het is aan te bevelen om beleid te ontwikkelen voor een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties - zodat de PI voor gedetineerden een leerschool kan zijn. Om de benodigde cultuuromslag te kunnen bewerkstelligen is het belangrijk om met medewerkers onderling de verbinding te zoeken in herstelgericht werken zodat deze manier van werken uiteindelijk de norm wordt.

Voorwoord

Voor u ligt een onderzoeksrapport over de mogelijke aanpassingen binnen de huidige werkwijze van PI-L, waardoor slachtoffer- en herstelgericht werken wordt ingebed in het huidige beleid van de inrichting en het zich conformeert aan de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) en de relevante nationale wet- en regelgeving. Dit rapport is het eindresultaat van een halfjaar praktijkgericht onderzoek dat is uitgevoerd in opdracht van Lucy de Jong (staffunctionaris ketensamenwerking nazorg, samenwerkingsverband Noord) die mij deze prachtige mogelijkheid heeft geboden. Het schrijven van dit onderzoeksrapport was voor mij een grote uitdaging, ik ben dan ook erg trots op het eindresultaat!

Lucy heeft mij vanaf het eerste moment dat wij contact hadden over dit (mogelijke) onderzoek direct bij de praktijk betrokken, door mij uit te nodigen voor verschillende landelijke bijeenkomsten aangaande dit onderwerp. Deze ervaringen waren voor mij zeer waardevol en inspirerend, ik voelde me vereerd om als student deze bijeenkomsten met professionals bij te mogen wonen. Gedurende het onderzoek heb ik mij steeds meer verdiept in de betekenis van herstelrecht en slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie. Hierdoor (en door mijn ervaringen als stagiaire bij zowel een dader- als slachtoffergerichte organisatie) ben ik overtuigd van het nut en de noodzaak van deze manier van werken en dat dit vraagt om aanpassingen binnen de huidige strafrechtelijke procedure.

Er is een aantal mensen die ik graag wil bedanken; zonder hen was dit onderzoeksrapport niet geworden zoals deze nu is en was deze ervaring voor mij niet hetzelfde geweest! Allereerst Lucy: vanaf het eerste moment heb je vertrouwen in mij gehad. Dit gaf mij het zelfvertrouwen en de durf om gedurende het onderzoek mijn beste beentje voor te zetten en zelfstandig te participeren in de (landelijke) bijeenkomsten waarvoor je altijd je uiterste best hebt gedaan om mij erbij te betrekken. Ondanks je drukke agenda nam je altijd de tijd voor mij en zagen we elkaar regelmatig. Ook wil ik je bedanken voor je betrokkenheid, enthousiasme en gezelligheid; dit gaf mij iedere keer weer positieve energie om verder te gaan met het onderzoek.

Uiteraard wil ik ook Petrick hartelijk bedanken: bedankt voor je betrokkenheid en de zeer goede en persoonlijke begeleiding die ik heb gekregen bij het schrijven van dit onderzoek. Als ik er even niet uit kwam (en dit kwam geregeld voor) kon ik je altijd bereiken en was je bereid om het samen te bespreken –je wist me altijd weer goed op weg te helpen. Ook jou wil ik bedanken voor je vertrouwen en enthousiasme; dit heeft mij vaak het nodige zetje in de rug gegeven om mij volledig in te zetten en te gaan voor het beste resultaat.

Hiernaast wil ik ook graag alle respondenten bedanken die gewillig hebben meegewerkt aan het onderzoek; hun medewerking is het kloppend hart van het praktijkonderzoek. In het bijzonder wil ik Rudy Sinnema (voorzitter van de werkgroep SHGW) bedanken: ik vond het ontzettend gaaf om deelnemer te mogen zijn van de werkgroep en op deze manier betrokken te zijn bij de praktijk van PI Leeuwarden.

Ik hoop dat dit onderzoek bijdraagt aan een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze in PI Leeuwarden en ondersteunend is bij de ontwikkeling van het Herstelplan.

Ik wens u veel leesplezier toe,

Claudia van Leeuwen

Groningen, juli 2017

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Voorwoord.....	6
Inhoudsopgave	7
Hoofdstuk 1 Inleiding	9
1.1 De organisatie.....	9
1.2 Onderzoekskader.....	9
1.3 Doelstelling	11
1.5 Centrale onderzoeksvraag.....	11
1.6 Deelvragen.....	12
1.7 Onderzoeksmethoden	12
1.8 Leeswijzer	12
Hoofdstuk 2 Methodologische verantwoording	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Theoretisch onderzoek.....	13
2.3 Praktisch onderzoek	14
2.4 Analytisch onderzoek	16
2.5 Kwaliteiten en beperkingen	16
Hoofdstuk 3 Theoretisch kader	18
3.1 Inleiding	18
3.2 Sociaalwetenschappelijke literatuur	18
3.3 Internationaal juridisch kader	24
3.4 Nationale wet- en regelgeving	26
3.5 Samenvatting en onderzoekspunten	30
Hoofdstuk 4 Praktijkonderzoek	33
4.1 Inleiding	33
4.2 De huidige werkwijze van PI Leeuwarden	33
4.3 Visie van medewerkers	37
4.4 De huidige werkwijze van PI Sittard en PI Nieuwegein	39
4.5 Visie van projectleiders herstelgericht werken	43
4.6 Samenvatting van de resultaten uit het praktijkonderzoek.....	44

Hoofdstuk 5 Analyse	47
5.1 Inleiding	47
5.2 De aansluiting van wet- en regelgeving met de huidige praktijk	47
5.3 Vergelijking binnen het praktijkonderzoek	49
Hoofdstuk 6 Conclusie	53
6.1 Inleiding	53
6.2 Conclusie centrale onderzoeksvraag.....	53
Hoofdstuk 7 Aanbevelingen	56
7.1 Inleiding	56
7.2 Aanbevelingen aan PI Leeuwarden	56
Literatuur	59
Bijlagen.....	61
Bijlage 1. Afkortingen en begrippen	62
Bijlage 2. Vragenlijst	65
Bijlage 3. Werkzaamheden herstelconsulent	67
Bijlage 4. Aanbod <i>Restorative Justice Nederland</i> en Jan Bouman.....	68
Bijlage 5. Richtlijn slachtoffer contact forensische zorg	70

H.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat een heldere uiteenzetting van de probleemstelling uit de beroepspraktijk dat in dit onderzoeksrapport centraal staat. Dit is beschreven in het onderzoekskader (paragraaf 1.2), waar ook de afbakening van het onderzoek aan bod komt. Vervolgens bevat het hoofdstuk een doelstelling (paragraaf 1.3), centrale onderzoeksvraag (1.4) en deelvragen (1.5) en een korte omschrijving van de methoden van onderzoek (paragraaf 1.6). Ten slotte bevat dit hoofdstuk een uitleg waarin is aangegeven hoe het onderzoeksrapport is opgebouwd en een korte introductie op de hoofdstukken wordt gegeven, ook wel ‘leeswijzer’ genoemd (paragraaf 1.7).

1.1 De organisatie

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Lucy de Jong, staffunctionaris ketensamenwerking nazorg (samenwerkingsverband Noord). Zij richt zich als staffunctionaris onder meer op de implementatie van belangrijke beleidsontwikkelingen, zoals ook de ontwikkeling van een meer slachtoffer- en herstelgerichte detentie. Dit onderzoek vindt plaats bij de penitentiaire inrichting Leeuwarden (hierna: PI-L). PI-L is zowel een Huis van Bewaring (hierna: HvB) als een gevangenis en heeft capaciteit voor ongeveer 280 gedetineerden.³ Gedetineerden in het HvB zijn nog niet veroordeeld - zij wachten op het oordeel van de rechter- in tegenstelling tot gedetineerden in een gevangenis, die zijn veroordeeld tot een gevangenisstraf.⁴ Alle justitiële inrichtingen vallen onder de Dienst Justitiële Inrichtingen (hierna: DJI), die namens het Ministerie van Veiligheid en Justitie (hierna: Ministerie van V&J) verantwoordelijk is voor de tenuitvoerlegging van (gevangenis)straffen en vrijheidsbenemende maatregelen, naar aanleiding van een rechtelijke uitspraak.⁵

1.2 Onderzoekskader

Deze paragraaf biedt inzicht in het voorgenomen onderzoek en geeft weer waarom dit onderzoek naar het genoemde probleem in de beroepspraktijk wordt uitgevoerd. Allereerst is de praktische aanleiding van het onderzoek beschreven (1.2.1). Vervolgens komen de onderwerpen ‘actoren, beleidsrelevantie, fase in interventiecyclus, wet- en regelgeving’ aan bod (1.2.2 t/m 1.2.5). De paragraaf sluit af met een korte definiëring van enkele kernbegrippen in dit onderzoek (1.2.6).

1.2.1 Praktische aanleiding onderzoek

Op Europees en nationaal niveau is er sprake van groeiende aandacht voor de positie van slachtoffers. Dit blijkt onder andere uit de Europese Slachtofferrichtlijn die in 2012 is vastgesteld; hierin staat de positie van het slachtoffer centraal, die mogelijkheid tot herstel van de gevolgen moet krijgen (zowel op financieel, praktisch en emotioneel gebied). Nederland is op Europees niveau gebonden aan deze Richtlijn. Willen we hieraan tegemoetkomen, dan zullen we moeten werken aan slachtofferbewustzijn bij daders.⁶ Ter implementatie van de Richtlijn is door het Ministerie van V&J de afgelopen jaren wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffergericht werken ontwikkeld. Hierin wordt veel aandacht geschonken aan herstelrecht, als grondslag van slachtoffergericht werken. DJI streeft in het kader van deze wet- en regelgeving de komende jaren naar een meer herstelgerichte gevangencultuur: een meer open en herstelgericht klimaat in de inrichtingen zodat er meer en betere mogelijkheden ontstaan om slachtoffer- en herstelgericht te werken.⁷ Iedere penitentiaire inrichting krijgt beleidsvrijheid om dit herstelgerichte klimaat op eigen wijze te implementeren aan de hand van een Herstelplan. Het doel van herstelgericht werken met daders in een detentie-omgeving is het op gang zetten van een bewustwordings- en herstelproces. Deze manier van werken sluit aan bij één van de pijlers van de DJI: “Insluiten, herstellen en voorkomen”.

³ DJI, *PI Leeuwarden*, www.dji.nl (laatst geraadpleegd op 27 februari 2017)

⁴ DJI, *Gevangenen en huizen van bewaring*, www.dji.nl (laatst geraadpleegd op 3 maart 2017)

⁵ DJI, *Taakomschrijving DJI*, www.dji.nl (laatst geraadpleegd op 3 maart 2017)

⁶ Koch en Laus, 2014

⁷ Zebel, Vroom en Ufkes, 2016

De huidige tendens om slachtoffergericht werken te stimuleren binnen de werkzaamheden van alle strafrechtelijke ketenpartners en in alle fasen van het strafproces, vormt een kans om herstelgerichte detentie verder te ontwikkelen en concrete waarborgen voor slachtoffers te implementeren.⁸ De komende jaren komt het aan op de daadwerkelijke uitvoering van al het ingezette beleid in de praktijk.⁹ Om te voorkomen dat herstelgericht werken een papieren tijger blijft, is het essentieel dat landelijke wetgeving en beleid op dit gebied in de praktijk geïmplementeerd en bekrachtigd wordt door justitiële organisaties.¹⁰ Dit kan in PI-L worden gerealiseerd door een (vereist) Herstelplan te ontwikkelen, waarin kan worden beschreven hoe PI-L slachtoffer- en herstelgericht werken (hierna: SHGW) kan inbedden en waarborgen. Door Restorative Justice Nederland¹¹ (hierna: RJN) zijn er richtlijnen opgesteld om dit Herstelplan uit te werken, maar precieze invulling en inhoud van de Herstelplannen moet per PI worden vastgesteld. Tot op heden is er binnen PI-L nog geen Herstelplan; de ontwikkeling hiervan staat nog in de kinderschoenen.

1.2.2 Actoren

De opdrachtgever van dit onderzoek (Lucy de Jong) en de organisatie waar het onderzoek zal plaatsvinden (PI-L) zullen in de eerste plaats baat hebben bij de uitkomst van dit onderzoek. Hiernaast zullen de uitkomsten van het onderzoek op de lange termijn waardevol kunnen zijn voor gedetineerden, slachtoffers en de samenleving: herstelgericht werken kan positieve invloeden hebben op gedetineerden, een bevrijdende werking hebben op slachtoffers en een hernieuwd gevoel van veiligheid in de samenleving geven.¹²

De opvatting van de opdrachtgever, Lucy de Jong (stafffunctionaris ketensamenwerking) over SHGW in detentie:

“De focus op meer slachtoffer- en herstelgericht werken van de laatste jaren heeft mij, en vele mensen met mij, echt de ogen doen openen. Wanneer je werkzaam bent bij DJI ligt je focus in eerste instantie op de gedetineerden: wij werken voor de daders, niet voor slachtoffers. Echter heeft deze steeds meer opkomende werkwijze ons wel aan het denken gezet over je werkzaamheden binnen DJI en hoe je ook hier juist het slachtoffer en andere betrokkenen bij kunt betrekken”

1.2.3 Beleidsrelevantie

De resultaten die voortkomen uit dit onderzoek kunnen bijdragen aan de beleidsdoelstelling van PI-L dat er gestreefd wordt naar een juiste invulling van een meer slachtoffer- en herstelgerichte detentie. Wanneer PI-L meer inzicht krijgt in de verplichtingen en mogelijkheden op het gebied van SHGW, zullen zij hier hun beleid en werkprocessen op aan kunnen passen zodat zij voldoen aan de genoemde wet- en regelgeving en een meer slachtoffer- en herstelgerichte detentie creëren wat op de lange termijn zorgt voor betere resultaten.

1.2.4 Interventiecycclus

De interventiecycclus geeft de verschillende fasen weer waarin organisatieproblemen worden aangepakt (probleemsignalering, diagnose, ontwerp, interventie en evaluatie). Dit organisatieprobleem bevindt zich in de fase van diagnose: PI-L wil, door middel van dit onderzoek, een wenselijke situatie creëren voor een probleem dat al langere tijd is gesignaleerd. Op basis van de probleemanalyse en het voorgenomen theoretisch- en praktijkgerichte onderzoek wordt een diagnose gesteld van het probleem waar vervolgens aanbevelingen worden gegeven die mogelijk oplossingen vormen voor het probleem.

⁸ Van Hoek en Slump, 2013-a

⁹ *Kamerstukken II* 2016/10, 33 552, nr. 23

¹⁰ Van Hoek en Slump, 2013-b

¹¹ Het innovatie- en kenniscentrum voor herstelrecht en herstelgericht werken

¹² Laus, 2013

1.2.5 Wet- en regelgeving

Voor dit onderzoek is allereerst Europese wetgeving van toepassing: het Europese Kaderbesluit (2001) en de Europese Slachtofferrichtlijn (2012). Daarnaast zijn verschillende nationale wet- en regelgeving van belang in het kader van SHGW in detentie: het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering, het Besluit slachtoffers van strafbare feiten (AmvB, 2016) en ten slotte een wetsvoorstel van RJN en de Universiteit van Maastricht (2017). Tevens zullen veel beleidsstukken van DJI op het gebied van SHGW aan bod komen.

1.2.6 Belangrijke begrippen

Enkele begrippen die voorkomen in de doelstelling, centrale onderzoeksvraag en deelvragen vragen om uitleg en worden hieronder kort toegelicht.

Werkwijze

De vaste manier van werken/handelen

Slachtoffergericht werken

Een overkoepelende term voor alle vormen van werken waarbij op een of andere manier rekening wordt gehouden met de belangen en behoeften van het slachtoffer¹³

Herstelgericht werken

Het streven naar het herstellen van de verstoorde relatie tussen dader, slachtoffer en samenleving. Gedetineerden wordt de mogelijkheid geboden om te werken aan het herstellen van de schade met het slachtoffer, het leed dat zij anderen hebben aangedaan en zelfherstel.¹⁴

Cultuuromslag

Een grondige mentaliteitsverandering/andere manier van werken binnen een organisatie.

Herstelplan

Een plan waarin wordt beschreven hoe PI-L slachtoffer- en herstelgericht werken binnen de PI kan inbedden en waarborgen

1.3 Doelstelling

Het doen van aanbevelingen aan de penitentiaire inrichting Leeuwarden over mogelijke aanpassingen binnen de huidige werkwijze, om zo gehoor te geven aan de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) en de nationale wet- en regelgeving dat ter implementatie van deze richtlijn is vastgesteld die vragen naar een meer slachtoffer- en herstelgerichte detentie. Het achterliggende doel van dit onderzoek is het geven van input dat ondersteunend is bij de ontwikkeling van het vereiste Herstelplan.

door

Inzicht te geven in relevante sociaalwetenschappelijke literatuur en bestaande (inter)nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie, het in kaart brengen van de huidige werkwijze en ervaringen van PI Leeuwarden op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken en inzicht te bieden in de werkwijzen en ervaringen van PI Sittard en PI Nieuwegein op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie.

1.4 Centrale onderzoeksvraag

In hoeverre kan de penitentiaire inrichting Leeuwarden haar huidige werkwijze dusdanig aanpassen waardoor slachtoffer- en herstelgericht werken wordt ingebed in het huidige beleid zodat het zich conformeert aan de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) en de nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?

¹³ Van Hoek en Slump, 2013-b, p.12

¹⁴ Laus, 2013, p.37-39

1.5 Deelvragen

1.5.1 Theorie

1. Wat zegt sociaalwetenschappelijk literatuur over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie, het nut ervan en de wijze waarop dit kan worden toegepast?
2. Wat is er vastgelegd in het Europese Kaderbesluit (2001) en de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie?
3. Wat is er in nationale wet- en regelgeving vastgelegd over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie en wat is het huidige beleid van het gevangeniswezen hieromtrent?

1.5.2 Praktijk

- 4a. Wat is de huidige werkwijze van PI Leeuwarden op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?
- 4b. Hoe kijken medewerkers in PI Leeuwarden aan tegen de benodigde cultuuromslag en waar zien zij knelpunten en mogelijke succesfactoren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze?
- 5a. Wat is de huidige werkwijze van PI Sittard en PI Nieuwegein op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?
- 5b. Hoe kijken de projectleiders van het Herstelplan in PI Sittard en PI Nieuwegein aan tegen de benodigde cultuuromslag en waar zien zij knelpunten en mogelijke succesfactoren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze?

1.5.3 Analyse

6. In hoeverre sluit de (inter)nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie aan op de huidige werkwijze van PI Leeuwarden?
7. Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de werkwijze van PI Leeuwarden en die van PI Sittard en PI Nieuwegein op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?

1.6 Onderzoeksmethoden

Om de theoretische deelvragen (deelvragen 1, 2 en 3) te beantwoorden zal er inhoudsanalyse plaatsvinden.¹⁵ Er wordt gebruik gemaakt van juridische en niet-juridische bronnen, publicaties en beleidsdocumenten. Om antwoord te geven op de praktijkdeelvragen (deelvragen 4 en 5) wordt er gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden en –technieken: documentanalyse, interviews, (participerende observatie) en werkbezoeken.¹⁶ Om de analysedeelvragen te beantwoorden (deelvraag 6 en 7) worden de onderzoeksgegevens uit de theorie en praktijk uiteengehaald en gestructureerd door de gegevens eerst te coderen, vervolgens te ordenen en uiteindelijk te structureren¹⁷. In hoofdstuk 2 wordt er nader ingegaan op de onderzoeksmethoden.

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk 1 is een oriëntatie op dit onderzoek; het geeft informatie over de aanleiding en de opdrachtgever van het onderzoek en bevat de doelstelling en onderzoeksvragen van het onderzoek. In hoofdstuk 2 betreft de methodologische verantwoording van het onderzoek; de keuzes die zijn gemaakt voor de gebruikte onderzoeksmethoden worden hier toegelicht. Hoofdstuk 3 beantwoordt de theoretische deelvragen van het onderzoek en wordt afgesloten met de formulering van enkele onderzoekspunten. Deze onderzoekspunten vormen aandachtspunten in hoofdstuk 4, waar antwoord wordt gegeven op de praktijkdeelvragen. In hoofdstuk 5 vindt er een vergelijking plaats tussen de resultaten uit het theorie- en praktijkonderzoek waarmee de analysedeelvragen worden beantwoord. In hoofdstuk 6 wordt de conclusie van het onderzoek beschreven door antwoord te geven op de centrale onderzoeksvraag. Ten slotte worden in hoofdstuk 7 aanbevelingen gedaan aan PI Leeuwarden.

¹⁵ Van Schaijk, 2015, p. 88

¹⁶ Van Schaijk, 2015, p. 88- 90

¹⁷ Van Schaijk, 2015, p. 170 -172

H.2 Methodologische verantwoording

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk maakt duidelijk hoe de selectie van theoretische bronnen en onderzoeksmethoden heeft plaatsgevonden om antwoord te kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag. Paragraaf 2.2 geeft weer op welke wijze de theoretische bronnen zijn geselecteerd. Paragraaf 2.3 maakt duidelijk op welke wijze onderzoeksmethoden zijn geselecteerd en paragraaf 2.4 beschrijft hoe de onderzoeksresultaten zijn verwerkt in de analyse. Ten slotte behandelt paragraaf 2.5 de kwaliteiten en beperkingen van het onderzoek.

2.2 Theoretisch onderzoek

Om antwoord te kunnen geven op de theoriendeelvragen is literatuuronderzoek verricht door sociaalwetenschappelijke bronnen te raadplegen en relevante wet- en regelgeving en beleidsstukken te zoeken. Bewust is ervoor gekozen om voorafgaand aan de wet- en regelgeving de sociaalwetenschappelijke literatuur te behandelen om allereerst inzicht te geven over de betekenis en inhoud van slachtoffer- en herstelgericht werken (hierna: SHGW) in detentie. Deze paragraaf laat ten eerste zien hoe de selectie van theoretische bronnen heeft plaatsgevonden en vervolgens wordt uitleg gegeven over hoe hier onderzoekspunten uit zijn afgeleid.

2.2.1 Sociaalwetenschappelijke bronnen

Om de eerste theoriendeelvraag (deelvraag 1) te beantwoorden is er gezocht naar relevante, actuele en vakkundige sociaalwetenschappelijke literatuur op het gebied van herstelrecht, herstelgericht- en/of slachtoffergericht werken in detentie. Veel publicaties over dit onderwerp zijn gevonden via de databank op de website van *Restorative Justice Nederland*, het kenniscentrum voor herstelrecht en herstelgericht werken. Ook is een soortgelijk actueel onderzoek over herstelgericht werken in PI in Alphen aan de Rijn gevonden door de HBO-kennisbank te raadplegen die toegang biedt tot onderzoeken van hogescholen in Nederland.¹⁸ Hiernaast heeft de opdrachtgever de onderzoeker gewezen op en toegang verschaft aan enkele relevante sociaalwetenschappelijke bronnen.

2.2.2 Relevante wet- en regelgeving en beleidsstukken

Om antwoord te geven op theoriendeelvragen 2 en 3 is allereerst gezocht naar (inter)nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken. Deze zoektocht is gedaan door verschillende publicaties te raadplegen. Uiteindelijk is gebruik gemaakt van het Europese Kaderbesluit (2001), de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering, het Besluit slachtoffers van strafbare feiten en het Wetsvoorstel van RJN en de Universiteit van Maastricht (hierna: UM.) Voor nadere uitleg van de wetsartikelen is gebruik gemaakt van verschillende publicaties, Legal Intelligence (die verwijst naar relevante literatuur als de memorie van toelichting of kamerstukken) en is er via Skype¹⁹ gesproken met een expert op het gebied van herstelrecht²⁰ om te verifiëren of alle relevante wet- en regelgeving is gevonden en of deze op de juiste manier is geïnterpreteerd. Om antwoord te geven op de derde theoriendeelvraag is ook gezocht naar actuele en relevante beleidstukken binnen het gevangeniswezen op het gebied van SHGW. De onderzoeker heeft veel relevante beleidsstukken van de opdrachtgever ontvangen, hiernaast heeft de onderzoeker veel beleidsstukken via het internet gevonden en geraadpleegd. De literatuur is inhoudelijk geanalyseerd door de tekst eerst oriënterend, vervolgens globaal en ten slotte intensief te lezen.²¹

¹⁸ Van Schaijk, 2015, p.116, 117

¹⁹ Een programma waarmee men over het internet kan telefoneren

²⁰ Drs. Gert Jan Slump – medeoprichter van *Restorative Justice Nederland* en expert op het terrein van herstelrecht en herstelgericht werken

²¹ Van Schaijk, 2015, p. 125, 126

Na de genoemde literatuur (2.3.1 en 2.3.2) te onderzoeken zijn een aantal onderzoekspunten geformuleerd die zorgen voor een gerichte kijk op de praktijk om uiteindelijk de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. Er zijn vijf onderzoekspunten geformuleerd met een juridische grondslag (op basis van de (inter)nationale wet- en regelgeving) en vier onderzoekspunten zijn geformuleerd met een sociaalwetenschappelijke grondslag (op basis van bevindingen uit de sociaalwetenschappelijke literatuur). Voor deze combinatie is gekozen omdat het voor beantwoording van de centrale onderzoeksvraag hoofdzakelijk van belang is om te toetsten of de huidige praktijk voldoet aan de genoemde verplichtingen in de wet- en regelgeving, maar het ook noodzakelijk is om te kijken naar enkele sociaalwetenschappelijke aspecten. De onderzoekspunten zijn verwerkt in onderzoeksinstrumenten die gebruikt zijn gedurende het praktisch- en analytisch onderzoek (zie 2.3 en 2.4). Dit is gedaan door de onderzoekspunten om te zetten in vragen of aandachtspunten.

2.3 Praktisch onderzoek

Ter beantwoording van de praktijkdeelvragen (deelvragen 4 en 5) is empirisch onderzoek verricht²² om de situatie van de praktijk te kunnen begrijpen. Om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden richtte het praktijkonderzoek zich allereerst op de huidige praktijk in PI-L waar -aan de hand van interviews en observaties- is gekeken naar de huidige werkwijze op het gebied van SHGW en waar sleutelfiguren is gevraagd naar hun mening en visie. Vervolgens is ervoor gekozen om op dezelfde manier te kijken naar *good practices*: de werkwijzen en ervaringen van PI's die voorlopers zijn op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken. Bewust is gekozen voor PI-S en PI-N. In vier PI's in Nederland is er op basis van een pilot een Herstelplan gerealiseerd; deze vier PI's (Nieuwersluis, Nieuwegein, Lelystad en Sittard) zijn daarom voorlopers op het gebied van Herstelgericht werken in detentie. In het kader van dit onderzoek is het interessant om te kijken naar het verschil in de ontwikkeling en uitvoering van een Herstelplan mét en zonder herstelconsulent.²³ Binnen de grenzen van het onderzoek was het verstandig om voor twee PI's te kiezen. PI Nieuwersluis is gekozen omdat het als eerste PI in Nederland in 2003 al is begonnen met herstelrechtelijke activiteiten en een herstelconsulent in dienst heeft die heeft geholpen bij de ontwikkeling en uitvoering van het Herstelplan. Vervolgens is voor PI-S gekozen omdat deze geen herstelconsulent in dienst heeft, maar de plaatsvervangend vestigingsdirecteur heeft aangesteld als projectleider van het ontwikkelde Herstelplan (net als PI-L). Er is gezocht naar onderzoeksmethoden die adequaat afstemmen op de praktijkgerichte deelvragen en onderzoekspunten. Er is gekozen voor de volgende onderzoeksmethoden: documentanalyse, interviews, participerende observaties en werkbezoeken.²⁴

2.3.1 Documentanalyse

Om inzicht te krijgen in de werkwijze van PI-L zijn er allereerst -aan de hand van de onderzoekspunten- enkele interne documenten inhoudelijk geanalyseerd: notulen van overleggen met de (landelijke)werkgroep SHGW, het Meerjaren Opleidingsplan SOGW en documenten over herstelgerichte activiteiten in de inrichting. Om inzicht te krijgen in de werkwijzen van PI-S en PI-N zijn ook de door hen ontwikkelde Herstelplannen inhoudelijk geanalyseerd –wederom aan de hand van de onderzoekspunten.²⁵

2.3.2 Interviews

Om inzicht te krijgen in zowel de werkwijze van PI-L als die van PI-S en PI-N zijn verschillende sleutelfiguren geïnterviewd.²⁶ De onderzoeker heeft de sleutelfiguren per mail kort geïnformeerd

²² Van Schaaijk, 2015, p.140

²³ Zie voor toelichting bijlage 1

²⁴ Van Schaaijk, 2015, p. 88 - 90

²⁵ Van Schaaijk, 2015, p. 88

²⁶ Van Schaaijk, 2015, p. 88, 89

over het onderzoek en gevraagd om mee te werken aan een interview. De interviews zijn gehouden aan de hand van een door de onderzoeker opgestelde vragenlijst. De vragenlijst is gebaseerd op de onderzoekspunten en bevat een standaard gedeelte met algemene vragen voor alle respondenten en een deel met aanvullende vragen die per respondent zijn geformuleerd (omtrent zijn/haar expertise).²⁷ De interviews bevatten grotendeels open vragen, om de eigen inbreng van de respondent te stimuleren. Er is gekozen voor half-gestructureerde interviews²⁸ zodat kon worden afgeweken van de vragenlijst waardoor er beter ingespeeld wordt op de informatie die een respondent gaf tijdens een interview en de interviews hierdoor meer diepgang kregen²⁹. In de interviews is bekende informatie geverifieerd en ingespeeld op de expertise van de respondent. De interviews zijn *face-to-face* gehouden en opgenomen met een recorder. Het opgenomen materiaal is nageluisterd en uitgewerkt in een interviewverslag. De onderzoeker heeft de verslagen geverifieerd met de respondenten door het interviewverslag per mail te versturen naar de respondent, met de opmerking graag op-of aanmerkingen te ontvangen -indien aanwezig. Er is voor gekozen om vier sleutelfiguren, medewerkers vanuit verschillende functies in PI-L, te interviewen om een zo breed en volledig mogelijk beeld te krijgen van de huidige praktijk in PI-L. De sleutelfiguren zijn in overleg met de opdrachtgever geselecteerd op basis van hun ervaringen en expertise en omdat zij vanuit hun functie een belangrijke rol (zouden kunnen) hebben in het SHGW in PI-L. Respondenten in PI-L zijn: een PIW-er, casemanager, afdelingshoofd (van het HvB) en een KvV-trainer. Om een beeld te krijgen van de praktijk in PI-S en PI-N is ervoor gekozen om de projectleiders op het gebied van herstelgericht werken te interviewen, omdat zij vanuit hun expertise en werkzaamheden binnen de inrichting het beste een beeld kunnen geven van de (herstelgerichte)praktijk in de inrichtingen. In PI-S was dit de voorzitter van de werkgroep Herstelgericht werken en in PI-N de herstelconsulent.

2.3.3 Participerende observaties

Voor beantwoording van praktijkdeelvragen 4a en -b was het van groot belang om de bijeenkomsten met de werkgroep SHGW bij te wonen. De werkgroep bestaat uit zeven deelnemers vanuit verschillende disciplines³⁰ en is gevormd om herstelgericht werken in de inrichting op een hoger plan te tillen door gezamenlijk een Herstelplan te ontwikkelen voor PI-L. De bijeenkomsten zijn participierend observerend bijgewoond³¹. Dit betekent dat de onderzoeker de bijeenkomsten enerzijds actief heeft bijgewoond, zodat de reeds ontwikkelde aanbevelingen (die verkregen zijn gedurende het praktijkgericht onderzoek) mee konden worden genomen in de ontwikkeling van het Herstelplan.

Anderzijds heeft de onderzoeker op basis van de onderzoekspunten een observerende houding aangenomen om relevante informatie op te vangen, te noteren en te kunnen verwerken in het praktijkonderzoek.

2.3.5 Werkbezoeken

Om inzicht te krijgen in de werkwijze van PI-S en PI-N zijn door de onderzoeker beide PI's bezocht waar door de betreffende respondent (zie 2.4.2) een rondleiding is gegeven waarbij is laten zien hoe SHGW in de inrichting vorm krijgt. De onderzoeker heeft gedurende deze werkbezoeken gebruik gemaakt van theoretische inzichten die zijn verkregen gedurende het theoretisch onderzoek en er is specifiek gelet op de onderzoekspunten.

²⁷ De (algemene) vragenlijst is te raadplegen in bijlage 2

²⁸ Van Schaaijk, 2015, p.88

²⁹ Van Schaaijk, 2015, p.155

³⁰ plaatsvervangend vestigingsdirecteur, hoofd Arbeid, PIW-er (x2), GV-er, casemanager en de onderzoeker

³¹ Van Schaaijk, 2015, p. 90

2.4 Analytisch onderzoek

De analyse heeft plaatsgevonden aan de hand van de onderzoekspunten omdat dit een helder overzicht geeft van de verschillen en overeenkomsten per onderzoekspunt. Hierbij is gebruikt gemaakt van coderen, ordenen en structureren aan de hand van de onderzoekspunten.³²

Om de eerste analysedeelvraag te beantwoorden is er een vergelijking gemaakt tussen de (juridische) resultaten uit de theorie en de resultaten uit de praktijk van PI-L, aan de hand van de onderzoekspunten met een juridische grondslag (onderzoekspunten 2 t/m 6), omdat alleen deze relevant zijn voor beantwoording van de eerste analysedeelvraag. Eerst is kort de theorie uiteengezet waarna vervolgens de resultaten uit de praktijk zijn besproken. Voor beantwoording van de tweede analysedeelvraag is er binnen het praktijkonderzoek een vergelijking gemaakt tussen de resultaten van het praktijkonderzoek in PI-L en die van PI-S en PI-N, aan de hand van alle onderzoekspunten (onderzoekspunten 1 t/m 9) omdat al deze onderzoekspunten relevant zijn voor de beantwoording van analysedeelvraag twee. In deze vergelijking zijn opnieuw de resultaten uit de praktijk van PI-L op basis van onderzoekspunten 2 t/m 6 meegenomen, omdat het waardevol is deze resultaten te vergelijken met de resultaten uit de praktijk van PI-S en PI-N. Het doel van de vergelijking is hierbij anders. Eerst zijn de onderzoeksresultaten van PI-L uiteengezet waarna er vervolgens aandacht is geschonken aan de onderzoeksresultaten van PI-S en PI-N.

2.5 Kwaliteiten en beperkingen

In deze paragraaf worden de kwaliteiten en beperkingen van het onderzoek besproken, waarmee de resultaten van het onderzoek op juiste waarde kunnen worden beoordeeld.

2.5.1 Kwaliteiten

De onderzoeker heeft voorafgaand aan het onderzoek **praktijkervaringen** opgedaan bij zowel een dadergerichte organisatie (Parc Prison, Wales) als een slachtoffergerichte organisatie (Slachtofferhulp Nederland). Hierdoor heeft de onderzoeker voorkennis vanuit beide invalshoeken en perspectieven, wat heeft geholpen bij het inzien van de noodzaak en relevantie van het onderzoeksonderwerp. **De actualiteit van het onderwerp** is ook een kwaliteit; het onderwerp staat hoog op de agenda binnen het gevangeniswezen en daarom zal het aangeboden onderzoeksrapport voor PI-L relevant zijn. Een andere kwaliteit is dat het juridisch kader van het onderzoek **door een expert is gevalideerd**. Hierdoor is het zeker dat de (inter)nationale wet- en regelgeving in het theoretisch kader volledig en op de juiste manier geïnterpreteerd is. Door gebruik te maken van **verschillende onderzoeksmethoden** in de uitvoering van het praktijkonderzoek, zijn overlappende antwoorden uit deze verschillende methoden betrouwbaar. Wat ook de kwaliteit van dit onderzoek vergroot is dat gedurende het praktijkonderzoek **interviews zijn afgelegd bij sleutelfiguren vanuit verschillende organisaties en vanuit verschillende lagen van de organisaties**. Zowel directiemedewerkers (beleidsmakers) als de uitvoerende medewerkers (uitvoerders van het beleid) waren respondenten in het onderzoek. Deze respondenten hebben ieder verschillende belangen en visies en hierdoor worden deze zo goed mogelijk vertegenwoordigd in het onderzoek. Een grote kwaliteit van het onderzoek is de **mate van betrokkenheid van de onderzoeker in de praktijk**. De onderzoeker heeft gedurende het onderzoek een aantal landelijke bijeenkomsten en activiteiten op het gebied van SHGW in detentie mogen bijwonen; dit heeft veel kennis en inzicht geboden over het onderwerp. Ook is in de beginfase van het praktijkonderzoek in PI-L ter ontwikkeling van een Herstelplan de werkgroep SHGW gevormd waar de onderzoeker deel van mocht uitmaken. De onderzoeker had hierdoor -omdat zij participerende deelnemer was van de werkgroep- een zekere invloed in het proces van de ontwikkeling van het Herstelplan. Doordat de onderzoeker hiernaast ook observerende deelnemer was heeft zij veel kennis opgedaan over de organisatie en zijn de onderzoeksresultaten uit de praktijk betrouwbaar, omdat informatie die de onderzoeker had verkregen middels de interviews kon worden gevalideerd met deelnemers van de werkgroep SHGW.

³² Van Schaaijk, 2015, p.172 en 172

2.5.2 Beperkingen

Door de werkbezoeken in PI-S en PI-N is er veel kennis en inzicht verkregen in de mogelijkheden van SHGW en hierdoor een 'blinde vlek' weggenomen. Dit heeft (positieve) invloed gehad op de verdere interviews in PI-L; achteraf gezien was het beter geweest wanneer de werkbezoeken voorafgaand aan alle interviews waren gepland. Dat de werkgroep SHGW in de beginfase van het praktijkonderzoek is gevormd is naast een grote kwaliteit (zie 2.6.1) tegelijkertijd ook beperking van het onderzoek. Het onderzoeksrapport moet ondersteuning en inspiratie bieden voor het te ontwikkelen Herstelplan, terwijl de werkgroep SHGW gedurende het praktijkonderzoek al bezig was met de ontwikkeling van dit plan. Hierdoor vonden sommige ontwikkelingen plaats die zo snel gingen dat ze het onderzoek inhaalde. Daarom zijn door de onderzoeker enkele aanbevelingen al eerder, gedurende de bijeenkomsten met de werkgroep SHGW, prijsgegeven. Het zou immers zonde zijn om, nadat het Herstelplan is ontwikkeld, met aanbevelingen te komen die al eerder benut hadden kunnen worden. De actualiteit van het onderwerp is naast een kwaliteit (zie 2.6.1) ook een beperking omdat er gedurende het onderzoek meerdere momenten zijn geweest waarop er veranderingen plaatsvonden of beslissingen werden genomen die invloed hadden op het onderzoek. Dit vergde af en toe een scherpe blik op het gehele onderzoek (theorie en praktijk) om te kijken of aanpassing nodig was. Zo is er 25 april 2017 een belangrijk besluit genomen (zie 4.6) dat relevant is voor beantwoording van de centrale onderzoeksvraag. Doordat het besluit gedurende het einde van het praktijkonderzoek is genomen, was het niet meer mogelijk dit mee te nemen als aandachtspunt in het praktijkonderzoek. Omdat dit besluit echter wel zeer relevant is voor beantwoording van de centrale onderzoeksvraag zijn de gevolgen hiervan alsnog meegenomen in de conclusie en aanbevelingen van dit onderzoek. De grootste beperking van het onderzoek was het gebrek aan tijd binnen de grenzen van het onderzoek. Het onderwerp vraagt om een zorgvuldig praktijkonderzoek; getracht is binnen de kaders van het onderzoek dit op een zo zorgvuldig mogelijke manier te doen maar er zijn, zoals vanzelfsprekend, genoeg onderzoeksobjecten die voor de volledigheid van het onderzoek hadden kunnen worden meegenomen in het praktijkonderzoek. Meer tijd en ruimte binnen het onderzoek was ingevuld door meer respondenten te interviewen in zowel PI-L als PI-S en PI-N om een vollediger en betrouwbaarder beeld te krijgen van de werkwijzen van deze PI's. Het feit dat er geen daders en/of slachtoffers zijn geïnterviewd is een beperking van het onderzoek. Daders en slachtoffers zijn uiteindelijk de personen die de 'hoofdrol' zullen spelen in een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze en de effecten van deze werkwijze persoonlijk ondervinden.

H.3 Theoretisch kader

3.1 Inleiding

Om antwoord te geven op de centrale vraag zijn er ten eerste enkele theoretische deelvragen die beantwoord moeten worden; dit hoofdstuk schenkt aandacht aan deze theorie. Iedere paragraaf wordt afgesloten met een korte samenvatting die de kern van de betreffende paragraaf weergeeft. Paragraaf 3.2 geeft aan de hand van sociaalwetenschappelijk literatuur inzicht in wat herstelrecht en slachtoffer- en herstelgericht werken (hierna: SHGW) in detentie inhoudt, wat het belang hiervan is en hoe dit in de praktijk kan worden vormgegeven. In paragraaf 3.3 wordt vervolgens gekeken naar relevante Europese wetgeving; het Europese Kaderbesluit (2001) en de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) komen aan bod. In paragraaf 3.4 komt relevante nationale wet- en regelgeving en het huidige beleid van het gevangeniswezen op het gebied van SHGW aan bod. Paragraaf 3.5 geeft een samenvatting van de theoretische inzichten en naar aanleiding van deze inzichten worden ten slotte onderzoekspunten geformuleerd. Veelvoorkomende afkortingen en begrippen in dit hoofdstuk worden toegelicht in bijlage 1.

3.2 Sociaalwetenschappelijke literatuur

In deze paragraaf staat het beantwoorden van deelvraag 1 centraal:

Wat zegt sociaalwetenschappelijk literatuur over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie, het nut ervan en de wijze waarop dit kan worden toegepast?

Er is veel sociaalwetenschappelijke literatuur met betrekking tot SHGW in detentie te vinden. Deze paragraaf geeft de meest relevante informatie uit de geselecteerde bronnen weer. Allereerst is het van belang om te kijken naar de uitleg die sociaalwetenschappelijke literatuur geeft over herstelrecht, de basis van SHGW (3.2.1), het nut van SHGW (3.2.2) en hoe SHGW in de praktijk kan worden vormgegeven (3.2.3).

3.2.1 Herstelrecht

Herstelrecht is een proces met als doel om waar mogelijk relaties en/of schade na een conflict of delict vanuit het perspectief van het slachtoffer, de dader en de gemeenschap te herstellen. Het leed, de behoeften en de consequenties van en voor alle betrokkenen staan in dit proces centraal. Het gaat erom dat de betrokkenen zelf de verantwoordelijkheid nemen voor het herstel en wat zij daarvoor nodig achten.³³ Herstelrecht is nadrukkelijk iets anders is dan abolitionisme: het op principiële gronden afschaffen van strafrecht en gevangenschappen. Volgens onderzoekers vervullen gevangenschappen een noodzakelijke functie in de maatschappij, maar is er nog winst te halen in de omvang van gevangenisstraffen en de manier waarop er invulling wordt gegeven aan de gevangenisstraf.³⁴

Herstelconsulent Jeanet Jansen breekt in haar masterscriptie *Herstel en Detentie*³⁵ een lans voor het verbinden van detentie en herstelrecht. Volgens Jansen zijn gevangenschappen meer dan ooit verworpen tot kweekscholen voor criminaliteit, waar gedetineerden nog maar zelden vanuit een morele betrokkenheid worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid en hun sensitieve vermogens en ontbreekt een stimulans om hun positieve kanten tot ontwikkeling en uitdrukking te laten komen. Het algemene uitgangspunt van herstelgerichte detentie is het streven naar een herstelgerichte gevangencultuur die zich richt op het herstellen van de verstoorde relatie tussen dader, slachtoffer en samenleving. Middels verschillende herstelgerichte activiteiten krijgen daders, slachtoffers en indirect ook de samenleving de ruimte om het delict en de aangerichte schade te doordenken en te

³³ Aanbod Herstelgerichte detentie 2017, Restorative Justice Nederland

³⁴ van Hoek en Slump, 2011, p. 48

³⁵ Jansen- van Driel, 2014

verwerken. Dit is vooral een moreel en emotioneel leerproces.³⁶ Herstelrecht krijgt in detentie vorm door herstelgericht werken en herstelbemiddeling.

Herstelgericht werken is een overkoepelend begrip om alle vormen van werken waarbij gewerkt wordt aan enige vorm van herstel aan te duiden. Herstelgericht werken richt zich in het kader van dit onderzoek primair op herstel tussen dader en het slachtoffer.

Herstelbemiddeling houdt in dat er contact plaatsvindt tussen dader en slachtoffer op een directe dan wel indirecte wijze onder begeleiding van een gekwalificeerde mediator. Het doel van bemiddeling is dat zij de communicatie tussen partijen vergemakkelijkt en hen helpt om te komen tot afspraken die kunnen leiden tot herstel van schade of ander nadeel.

Het werken aan herstel vindt op diverse niveaus plaats:

1. Zelfherstel van de gedetineerde
2. Herstel van de relaties tussen de gedetineerde en de 'achterblijvers' (familie, partner, kinderen)
3. Herstel tussen dader en slachtoffer
4. Herstel tussen gedetineerde en de samenleving

Herstelgericht werken zoals in dit onderzoek wordt gehanteerd richt zich primair op herstel tussen dader en slachtoffer (niveau 3). De andere vormen van herstel vallen derhalve niet direct onder de definitie herstelgericht werken in dit rapport. Feit is wel dat er vaak een verband bestaat tussen deze verschillende vormen en niveaus van herstel: het één is niet strikt van het andere te onderscheiden.³⁷

Herstelgericht werken is (net als slachtoffergericht werken) niet een product dat je als organisatie kunt ontwikkelen of inkopen bij een externe aanbieder, maar een organisatorisch proces. Dit betekent dat een organisatie meer of minder slachtoffer- of herstelgericht kan werken en dat de totale cultuur van een organisatie meer of minder slachtoffer- of herstelgericht kan zijn³⁸. Een herstelgerichte cultuur beoogt het slachtofferbewustzijn bij de gedetineerde te bevorderen en het werken aan herstel van de schade die door het delict is veroorzaakt te stimuleren. Deze cultuur moet daarnaast voorkomen dat de gedetineerde zich op een defensieve manier opstelt en zichzelf tot slachtoffer maakt, wat hem vervolgens verhindert om te komen tot empathie voor het slachtoffer en schuldverwerking.³⁹

3.2.2 Het belang van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie

Waar de vorige sub-paragraaf uitleg heeft gegeven over de begrippen herstelrecht en SHGW in detentie, wordt in deze sub-paragraaf het belang en nut van SHGW in detentie weergegeven aan de hand van sociaalwetenschappelijke literatuur.

Slachtoffer- en herstelgericht werken in de fase van tenuitvoerlegging

Van Hoek & Slump benoemen het belang van slachtoffer- en herstelgericht werken in de fase van tenuitvoerlegging. Dit blijkt onder andere uit het standpunt van het platform van slachtofferorganisaties⁴⁰; het platform heeft aangegeven dat de fase van de tenuitvoerlegging 'een perfecte periode is om aan vormen van herstelrecht te werken'. Veel slachtoffers van ernstige delicten en nabestaanden komen er dan namelijk (pas) aan toe om te werken aan herstel.⁴¹

Recidivevermindering

Er is steeds meer onderzoek dat laat zien dat recidive door een herstelgerichte afdoening⁴² kan worden teruggedrongen.⁴³ In een onderzoek over herstelbemiddeling blijkt dat daders die een

³⁶ Laus, 2013, p. 4

³⁷ van Hoek en Slump, 2013-b, p. 13

³⁸ van Hoek en Slump, 2013-b, p. 50

³⁹ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 38

⁴⁰ Fonds Slachtofferhulp, Slachtofferhulp Nederland, INTERVICT en drie lotgenotengroepen

⁴¹ van Hoek en Slump, 2013-b, p. 62,63

⁴² Een herstelgerichte wijze van sanctioneren, waarbij het slachtoffer en de verdachte actief betrokken zijn

herstelgerichte procedure hebben ondergaan zich –in vergelijking met een traditionele strafprocedure- correcter behandeld voelen behandeld en ook zijn ze beter in staat te begrijpen wat het nut is van de (straf) taken die ze moeten uitvoeren⁴⁴. Nu is het zo dat wanneer het gaat over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie, de dader in de meeste gevallen een traditionele strafprocedure heeft doorlopen, die geresulteerd heeft in een gevangenisstraf. Dit betekent dat er geen herstelgerichte afdoening heeft plaatsgevonden en hierdoor zouden bovengenoemde bevindingen niet van toepassing lijken. Wel kan de tenuitvoerlegging van deze strafprocedure meer herstelgericht worden ingericht en kunnen hierdoor bovengenoemde positieve bevindingen ook in zekere zin van toepassing zijn op gedetineerden die binnen een slachtoffer- en herstelgerichte detentie als het ware in een herstelgericht proces stappen. Het is bekend dat daders die in een herstelgericht proces stappen, minder snel een ander delict plegen⁴⁵. Ze hebben inzicht in de mens gekregen en zijn zich meer bewust van de gevolgen van een delict. Hierdoor kunnen zij mogelijk makkelijker uit de criminele cirkel stappen dan gedetineerden die niet meedoen aan herstelgerichte praktijken. In een onderzoek⁴⁶ komt naar voren dat daders in de bemiddelingsgroepen (herstelgerichte werkwijze) een gunstiger recidivebeeld⁴⁷ laten zien (23%) dan daders in de controlegroep (31%).

Herstelgerichte cursussen

Uit een evaluatiestudie over drie herstelgerichte cursussen in detentie kan gesteld worden dat de effecten van de herstelgerichte cursussen beschouwd worden als factoren die indirect het risico op het plegen van recidive verkleinen. Deelnemers vertoonden een robuust, vergroot inzicht na afloop van de cursus (in vergelijking met daarvoor) in de impact en reikwijdte van criminaliteit voor (in)directe slachtoffers. Ook waren deelnemers na afloop van de cursus positiever over wat herstelbemiddeling voor hen persoonlijk zou kunnen betekenen dan daarvoor. Deze bevinding lijkt te suggereren dat de cursussen bijdragen aan het bereiken van het gemeenschappelijke, beoogde doel van de herstelgerichte cursussen ‘meer kennis en inzicht in de (on)mogelijkheden van herstellen van (im)materiële schade’. De uitkomsten van dit onderzoek laten zien dat herstelgerichte cursussen goed opgezet en onderbouwd zijn en suggereren dat deze ook herstelgerichte veranderingen teweeg kunnen brengen onder deelnemers. De auteurs van het rapport hopen dat het een belangrijke impuls geeft om herstelgerichte cursussen de komende jaren een groter en belangrijk onderdeel te laten zijn van herstelgerichte detentie in Nederland⁴⁸.

Herstel vanuit drievoudig perspectief

Herstelrecht biedt kansen op herstel vanuit meerdere behoeften en vanuit alle drie de perspectieven; vanuit het slachtoffer, de dader en de samenleving.⁴⁹

- *Waardevol voor slachtoffers*

Herstelrecht kan een bevrijdende werking op slachtoffers hebben; het kan aansluiten bij de behoeften van slachtoffers en kansen tot herstel bieden.⁵⁰ Wanneer het uitloopt tot slachtoffer-daderbemiddeling krijgen ze de kans hun emoties te uiten en onbeantwoorde vragen te stellen. Door de oprechte schuldbekentenis van de dader, kunnen slachtoffers erkenning krijgen van de dader voor het leed wat hen is aangedaan. Uit onderzoek blijkt dat deze erkenning belangrijker is dan daadwerkelijk herstel van de schade. Door een ontmoeting met de dader wordt de mens achter de

⁴³ Blad, Claessen, Slump, van Hoek en de Roos, 2017, p. 25

⁴⁴ WODC, 2001

⁴⁵ Johnstone, 2002

⁴⁶ Claessen, Zeles, Zebel en Nelen 2015

⁴⁷ Het gaat om het % daders dat recidiveert binnen 4 jaar na de bemiddeling

⁴⁸ Zebel, Vroom en Ufkes, 2016, p. 14

⁴⁹ van Hoek en Slump, 2011, p. 13

⁵⁰ Laus, 2013, p. 5

dader zichtbaar en kan het slachtoffer het beeld van de dader bijstellen en daarmee normaliseren; dit kan angstgevoelens reduceren⁵¹.

- *Waardevol voor gedetineerden*

Gedetineerden kunnen volgens herstelconsulent Claire Laus zichtbaar veranderen in een herstelgericht proces. Door op zichzelf, hun delict en hun eigen gedrag te reflecteren, denkt de gedetineerde na over de effecten hiervan.⁵² Herstelconsulent Jeanet Jansen gaat in haar masterscriptie uitgebreid in op de verwerking van schuld en schaamte bij gedetineerden en ze laat zien hoe destructief deze emoties kunnen zijn wanneer er op individueel of maatschappelijk niveau geen mogelijkheden zijn om er op een positieve wijze mee in het reine te komen. De huidige gevangencultuur, waarin deze mogelijkheden ontbreken, draagt er dan ook toe bij dat een groot deel van de gedetineerden hun schuld en schaamte op een negatieve manier verwerken, hetgeen zich kan uiten in agressie, isolatie, wanhoop, zelfhaat en passiviteit, maar vooral ook in het projecteren van de schuld op anderen. Een herstelgerichte benadering van schuld en schaamte, waarin gedetineerden vanuit een morele en betrokken houding worden aangesproken op de gevolgen van hun handelen, zou hierin verandering kunnen brengen.⁵³

- *Waardevol voor de maatschappij*

Herstelconsulent Claire Laus legt uit dat herstelgerichte activiteiten bijdragen aan een hernieuwd gevoel van veiligheid in de samenleving. Door muren te slechten tussen gedetineerden en burgers uit de maatschappij, is er meer ruimte voor rust en harmonie en kunnen gedetineerden daadwerkelijk een tweede kans in de maatschappij krijgen.⁵⁴ Voor zover door het terugdringen van recidive - waartoe het herstelrecht in staat blijkt- toekomstige slachtoffers worden voorkomen is daarmee een evident algemeen belang van de samenleving gediend. Als de dader bereid blijkt verantwoordelijkheid te willen nemen voor het zo goed mogelijke herstel van de door hem veroorzaakte schade, dan is het in het algemeen maatschappelijk belang om hem daartoe de gelegenheid te geven en zijn 'betere ik' te tonen. Het is in het belang van de maatschappij om er alles aan te doen om te voorkomen dat een initiële dader vanuit de maatschappij de sociale identiteit krijgt opgedrongen van een 'crimineel' en dit als dominant zelfbeeld overneemt.⁵⁵

3.2.3 De wijze waarop herstelrecht in detentie kan worden toegepast

In vorige sub-paragrafen is aan de hand van sociaalwetenschappelijke literatuur uitlegt wat een slachtoffer- en herstelgerichte detentie inhoudt en wat hiervan het belang is. Nu is het van belang te kijken wat literatuur zegt over de wijze waarop herstelrecht kan worden toegepast in detentie.

Structuur en inhoud van een herstelgerichte detentie

De structuur van herstelgerichte detentie blijkt globaal uit drie opvolgende fasen te bestaan: een fase van zelfherstel, vervolgens de fase van relationeel herstel richting slachtoffers van het delict en ten slotte de fase van maatschappelijk herstel.⁵⁶ Dit wordt onderbouwd door herstelconsulent Julie Koch aangeeft dat er voorafgaand aan het herstel met een slachtoffer er eerst sprake moet zijn van zelfherstel: *"Je kunt nooit een stap naar een ander doen als je zelf nog helemaal in de kreukels ligt."*⁵⁷

Herstelgerichte detentie moet meer omvatten dan alleen het aanbieden van de mogelijkheid tot herstelbemiddeling, waardoor ook zonder de actieve betrokkenheid van concrete (primaire) slachtoffers aan herstel van de verhoudingen met de samenleving (het secundaire slachtoffer) kan

⁵¹ Koch en Laus, 2014

⁵² Laus 2013, p. 66

⁵³ Jansen- van Driel, 2014

⁵⁴ Laus 2013, p. 5

⁵⁵ Blad, Claessen, Slump, van Hoek en de Roos, 2017, p. 22

⁵⁶ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 59

⁵⁷ Brullemans, 2016, p. 95

worden gewerkt⁵⁸. Verschillende activiteiten moeten ervoor zorgen dat de gedetineerde niet langer passief zijn straf ondergaat, maar zich actief inzet voor zowel het slachtoffer en de maatschappij als voor zijn eigen re-integratie in de samenleving. Door middel van onder andere slachtoffer-daderbemiddeling, film- en discussieavonden, verontschuldigungsbrief-projecten, groepsoverleg en activiteiten gericht op rehabilitatie en re-integratie wordt de vrijheidsstraf in een herstelgerichte detentiecultuur actief benut.⁵⁹ Een gedetineerde moet zoveel mogelijk geconfronteerd worden met de aangerichte schade dat veroorzaakt is door het plegen van een delict. Dit bevordert het slachtofferbewustzijn bij een dader en hierdoor wordt het de dader tevens moeilijk gemaakt de aangerichte schade te bagatelliseren⁶⁰.

Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

Het is van belang om al in het begin van de detentietijd, vlak na binnenkomst, het aanbod van de herstelgerichte activiteiten kenbaar dient te maken aan gedetineerden. Op het moment van binnenkomen is de kwetsbaarheid maar ook de openheid voor nieuwe invloeden namelijk het grootst. De gedetineerden zijn dan nog niet volledig overgeleverd aan de machocultuur in de gevangenis en staan meer open voor herstelgerichte initiatieven⁶¹. Het is belangrijk gedetineerden hierin zorgvuldig voor te bereiden en te begeleiden. Het gaat er om partijen te faciliteren, ruimte te creëren en mogelijkheden te scheppen.⁶²

Herstelgericht werken in het Huis van Bewaring

In de tijd dat gedetineerden in het Huis van Bewaring (hierna: HvB) zitten (in afwachting zijn van de uitspraak van de rechter) kan er een start worden gemaakt met herstelgerichte activiteiten. Als zij doorstromen naar de gevangenis hebben zij al een hele stap ondergaan, door spijt, schuld en schaamte onder ogen te komen. Mochten zij niet doorstromen naar de gevangenis, maar bijvoorbeeld worden vrijgesproken, dan is er de hoop dat er door de herstelgerichte activiteit(en) besef is gekomen bij de dader.⁶³ In het HvB zou de nadruk kunnen liggen op het informeren en, indien het nodig is, toelichten van het begrip herstelbemiddeling.⁶⁴

Herstelgerichte cursussen

Uit een recentelijke evaluatiestudie van herstelgerichte cursussen in detentie blijkt dat als het voornemen is om de komende jaren herstelgerichte detentie verder (en meer) vorm te geven, betere en vollediger registraties wenselijk zijn. Uit de evaluatie komt naar voren dat de cursussen vaak op zichzelf staand zijn, zonder (de mogelijkheid van) een vervolg binnen de inrichting na afloop voor deelnemers. Dit lijkt volgens de onderzoekers een gemiste kans, zeker als in ogenschouw wordt genomen wat de cursus teweeg lijkt te brengen onder deelnemers. Een betere inbedding van de cursus binnen de PI zou daarom ook kunnen inhouden dat de deelnemers na afloop de mogelijkheid krijgen om elkaar weer op te zoeken. Positieve bekendheid van de cursus binnen de instelling is helpend voor de werving van deelnemers en het welslagen van de cursus. Daar waar gedetineerden onderling over de cursus spreken en/of PI medewerkers kennis en ervaring hebben met de cursus, wordt de werving sterk bevorderd en lijken er meer gedetineerden te willen deelnemen aan de cursus. Daar waar dat veel minder het geval is, vindt de werving veel stroever plaats.⁶⁵

⁵⁸ Blad & Pauwelsen, 2003

⁵⁹ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 38

⁶⁰ Blad & Pauwelsen, 2003

⁶¹ Blad & Pauwelsen, 2003

⁶² van Hoek en Slump, 2011, p. 15

⁶³ Brullemans, 2016, p. 26

⁶⁴ Goedvolk en Raaijmakers, 2016, p. 10

⁶⁵ Zebel, Vroom en Ufkes, 2016, p. 10

Omgang interne conflictsituaties

Het is heel belangrijk om herstelgericht om te gaan met interne conflictsituaties wanneer je gedetineerden wil stimuleren ook herstelgericht om te gaan met conflicten. Als er binnen de inrichting herstelgericht wordt omgegaan met conflictsituaties dan kan dit gedetineerden ontvankelijk maken voor herstel met het slachtoffer buiten de inrichting. Omgekeerd geldt dat als er intern alleen repressief wordt opgetreden en conflicten niet worden uitpraat en herstelt, daders (en werknemers) niet de mogelijkheid krijgen om aan den lijve te ervaren wat de winst kan zijn van een herstelgerichte aanpak. Naar voren komt dat het cruciaal is dat er meer kennis bij het middenkader over herstelgericht omgaan met interne conflictsituaties is, omdat zij deze processen moet aansturen⁶⁶. Een expert op het gebied van herstelrecht⁶⁷ geeft aan dat het een succes zou zijn om de penitentiaire inrichting een oefenplaats te laten zijn om op een geweldloze manier, via dialoog, het conflict op te lossen. Dit kan worden toegepast bij zowel een conflictsituatie tussen gedetineerden onderling als een conflictsituatie tussen een gedetineerde en een medewerker.

Slachtoffergericht werken

In een onderzoek naar (o.a.) de mogelijkheden om slachtoffergerichtheid binnen DJI te verbeteren wordt benadrukt dat wanneer er de wil is om slachtoffergericht werken binnen DJI verder op de kaart te zetten, het van groot belang is om vast te leggen wat dan van verschillende medewerkers wordt gevraagd. Anders bestaat er het gevaar dat het bij bewustwording blijft en iedereen op zijn eigen manier invulling geeft aan de slachtoffergerichtheid. Het betreft veelal het expliciet vastleggen van bestaande werkwijzen en deze uitdragen binnen de organisatie. Wanneer er een werkwijze wordt vastgelegd over hoe slachtoffergericht werken in de praktijk gestalte moet krijgen, is het belangrijk om vraag en aanbod te stimuleren. Het stimuleren van het aanbod heeft betrekking op maatregelen die het slachtoffergericht werken onder het personeel stimuleren. Het stimuleren van de vraag omvat maatregelen die ertoe leiden dat gedetineerden meer vragen om een slachtofferdader gesprek. De volgende maatregelen genoemd: meer aandacht aan het onderwerp besteden in de interne communicatie; het inzetten van een herstelconsulent; de mogelijkheden van standaard overlegmomenten beter benutten; in de opleiding van medewerkers meer aandacht besteden aan het onderwerp en ten slotte de standaard activiteiten waar een gedetineerde mee te maken krijgt beter benutten (bijvoorbeeld de intake, het dagprogramma, de trainingen).⁶⁸

Samenvatting paragraaf 3.2

Herstelrecht is een proces met het doel om waar mogelijk relaties en/of schade na een conflict of delict vanuit het perspectief van het slachtoffer, de dader en de gemeenschap te herstellen. Herstelrecht kan in detentie vorm krijgen door herstelgericht werken en herstelbemiddeling. Herstelgericht werken binnen detentie is een organisatorisch proces dat vraagt om een andere cultuur binnen de PI die beoogt slachtofferbewustzijn bij de gedetineerde te bevorderen en het werken aan het herstel van de schade die door het delict is veroorzaakt te stimuleren. De fase van tenuitvoerlegging is een hele geschikte periode is om slachtoffer- en herstelgericht te werken. Het is bekend dat daders die in een herstelgericht proces stappen, minder snel een ander delict plegen⁶⁹. Ze hebben inzicht in de mens gekregen en zijn zich meer bewust van de gevolgen van een delict. Zo komt in een onderzoek⁷⁰ naar voren dat daders in de bemiddelingsgroepen (herstelgerichte werkwijze) een gunstiger recidivebeeld⁷¹ laten zien (23%) dan daders in de controlegroep (31%).

⁶⁶ van Hoek en Slump, 2013-b, p. 76

⁶⁷ Drs. Gert Jan Slump – medeoprichter van *Restorative Justice Nederland* en expert op het terrein van herstelrecht en herstelgericht werken

⁶⁸ Goedvolk en Raaijmakers, 2016, p. 11

⁶⁹ Johnstone, 2002

⁷⁰ Claessen, Zeles, Zebel en Nelen 2015

⁷¹ Het gaat om het % daders dat recidiveert binnen 4 jaar na de bemiddeling

Slachtoffer- en herstelgericht werken kan waardevol zijn voor slachtoffer, dader en de samenleving. Duidelijk wordt dat herstelgerichte detentie meer moet omvatten dan alleen het aanbieden van herstelbemiddeling. Naast de gevangenis zou ook het HvB een goede plek zijn herstelgericht te werken door gedetineerden allereerst te informeren over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. Om gedetineerden te stimuleren herstelgericht om te gaan met conflicten is het belangrijk dat er ook op een herstelgerichte manier wordt omgegaan met interne conflictsituaties in de inrichting. Hiernaast is het voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze van belang vraag en aanbod te stimuleren en vast te leggen wat van verschillende medewerkers wordt gevraagd.

3.3 Internationaal juridisch kader

Deze paragraaf behandelt het internationaal juridisch kader van SHGW in detentie; in deze paragraaf staat het beantwoorden van deelvraag 2 centraal:

Wat is er vastgelegd in het Europees Kaderbesluit (2001) en de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie?

Allereerst komt het Europees Kaderbesluit (2001) in deze paragraaf onder de aandacht (3.3.1), vervolgens wordt er gekeken naar de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) (3.3.2).

3.3.1 Europees Kaderbesluit inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure (2001)

De Raad van de Europese Unie stelde op 15 maart 2001 een verbindend Kaderbesluit vast voor de lidstaten.⁷² Doelstelling van het besluit was de versterking en harmonisering van de rechtspositie van het slachtoffer in de strafprocedure, zodat deze op hoofdpunten dezelfde rechten heeft in alle landen van de Unie. *Artikel 10* van het Kaderbesluit is een belangrijk artikel op het gebied van herstelrecht, omdat het hier gaat om het nu zogeheten slachtoffer- daderbemiddeling in strafzaken.

Art. 10 Bemiddeling in strafzaken

1. *Elke lidstaat zorgt voor de bevordering van bemiddeling in strafzaken met betrekking tot de strafbare feiten waarvoor hij die maatregel passend acht.*
2. *Elke lidstaat ziet erop toe dat elke overeenkomst die in een bemiddeling in strafzaken tussen het slachtoffer en de dader wordt bereikt, in aanmerking kan worden genomen.*

Het Kaderbesluit draagt de lidstaten op (lid 1) bemiddeling te bevorderen in strafzaken waarvoor zij die maatregel passend achten en (lid 2) ervoor te zorgen dat de overeenkomst -die in een bemiddeling in strafzaken tussen het slachtoffer en de dader wordt bereikt- in aanmerking kan worden genomen in de strafzaak.⁷³

3.3.2 Europese Slachtofferrichtlijn (2012)

De Europese Commissie was niet tevreden over de implementatie van de standaard die het hierboven genoemde Kaderbesluit voorschreef en wilde bevorderen dat lidstaten het nationale wettelijk kader zouden versterken en meer bindende en afdwingbare maatregelen zouden invoeren.⁷⁴ Dit was de motivatie om het Kaderbesluit op 25 oktober 2012 te vervangen door de Europese Slachtofferrichtlijn⁷⁵; de afdwingbaarheid is hierbij groter dan bij een Kaderbesluit. De Europese Slachtofferrichtlijn stelt in het algemeen dat er minimale waarborgen moeten worden gehanteerd bij de omgang met slachtoffers.

⁷² Kaderbesluit van de Raad 2001/220/JBZ van 15 maart 2001 inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure, Publicatieblad L 82 van 22-3-2001

⁷³ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 6

⁷⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 18.5.2011 COM(2011) 274 final

⁷⁵ Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2012 tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten, en ter vervanging van Kaderbesluit 2001/220/JBZ. Te vinden via: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/ALL/?uri=CELEX:32012L0029>

In *artikel 12* wordt speciale aandacht besteed aan waarborgen in het kader van herstelgericht werken. Achterliggende reden is dat slachtoffers in een extra kwetsbare positie terecht kunnen komen wanneer ze participeren in herstelgerichte activiteiten.⁷⁶

Art. 12 Recht op waarborgen in het kader van herstelrechtvoorzieningen

1. De lidstaten nemen maatregelen ter bescherming om het slachtoffer te vrijwaren van secundaire en herhaalde victimisatie, van intimidatie en van vergelding die bij de verstrekking van alle herstelrechtvoorzieningen in acht moeten worden genomen. Die maatregelen zorgen ervoor dat het slachtoffer dat ervoor kiest deel te nemen aan herstelrechtprocessen toegang heeft tot veilige en competente herstelrechtorganisaties, onder ten minste de volgende voorwaarden:

- a) van de herstelrechtvoorzieningen wordt alleen gebruik gemaakt in het belang van het slachtoffer, na afweging van de veiligheidsaspecten, en met diens vrijwillige en met kennis van zaken gegeven toestemming die te allen tijden mag worden ingetrokken;*
- b) alvorens toe te stemmen in deelname aan het herstelrechtproces, krijgt het slachtoffer volledige en objectieve informatie over dat proces en de mogelijke resultaten ervan, alsook informatie over de procedures volgens welke erop zal worden toegezien dat een eventuele overeenkomst wordt uitgevoerd;*
- c) de dader heeft de feiten die aan de zaak ten grondslag liggen, erkend;*
- d) de overeenkomst komt vrijwillig tot stand en mag later in een strafprocedure in aanmerking worden genomen;*
- e) hetgeen wordt besproken in een herstelrechtproces dat niet in het openbaar plaatsvindt, is vertrouwelijk en wordt naderhand niet bekendgemaakt, tenzij de partijen daarin toestemmen of bekendmaking volgens het nationale recht vereist is wegens een dwingende reden van algemeen belang.*

2. De lidstaten vergemakkelijken de doorverwijzing van zaken, waar passend, naar herstelrechtorganisaties, onder meer door het opstellen van procedures of richtsnoeren waarin de voorwaarden voor een dergelijke doorverwijzing zijn vastgelegd

Dit artikel in de Richtlijn verplicht lidstaten ten eerste (lid 1) om bij herstelrechtvoorzieningen maatregelen te treffen zodat het slachtoffer wordt beschermd tegen secundaire en herhaalde victimisatie, intimidatie of vergelding en dat het proces zo veilig en zorgvuldig mogelijk moet zijn ingericht. In het kader van dit onderzoek ligt de focus met name op de voorwaarden genoemd in sub c en d, waar de begrippen erkenning en vrijwilligheid een grote rol spelen. Sub c wijst erop dat, wanneer er gebruik wordt gemaakt van een herstelrechtvoorziening, de dader de feiten die aan de zaak ten grondslag liggen moet hebben erkend. Sub d wijst erop dat de dader vrijwillig deel moet nemen aan de herstelrechtvoorziening. Hiernaast verplicht het artikel (lid 2) de lidstaten om doorverwijzing naar organisaties voor herstelbemiddeling te vergemakkelijken en daarvoor procedures of kaders met voorwaarden op te stellen.⁷⁷ Een expert op het gebied van herstelrecht⁷⁸ legt uit dat de maatregelen in het eerste lid ook gelden voor gevangenismedewerkers. Het is volgens hem van groot belang dat gevangenismedewerkers op de hoogte zijn van de minimale waarborgen zodat zij hier ook rekening mee kunnen houden om secundaire victimisatie te voorkomen. De vraag die door de inrichting gesteld moet worden is: *Wanneer komen we in contact met een slachtoffer en wat moeten we hiermee vervolgens doen?* De expert refereert aan een project binnen de forensische zorg⁷⁹, waar medio 2016 een richtlijn is ontwikkeld om tot een zorgvuldige afweging te komen of en hoe contact aangegaan kan worden tussen slachtoffer en tbs-er en/of FPC. De schematische uitwerking hiervan is te vinden in bijlage 5.

Art. 25 van de Richtlijn verplicht lidstaten om praktijkbeoefenaren in het kader van slachtoffergericht werken zodanig op te leiden, dat zij zich bewust zijn van de behoeften van het slachtoffer en zij op een correctie manier met het slachtoffer kunnen omgaan (lid 1).

Art. 25 Opleiding van praktijkbeoefenaren

1. De lidstaten zorgen ervoor dat de functionarissen van wie het waarschijnlijk is dat zij met het slachtoffer in contact komen, zoals politiefunctionarissen en gerechtelijk personeel, zowel algemene als gespecialiseerde opleidingen krijgen op een niveau dat aangepast is aan hun contact met het slachtoffer, teneinde hen bewuster te maken van de behoeften van het slachtoffer, en hen in staat te stellen op een onpartijdige, respectvolle en professionele manier met het slachtoffer om te gaan

⁷⁶ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 8

⁷⁷ van Hoek en Slump, 2013, p. 7

⁷⁸ Drs. G.J. Slump

⁷⁹ Forensisch psychiatrische centra en klinieken in Nederland

Gevangenispersoneel wordt niet expliciet genoemd in dit kader, maar gezien de strekking van het artikel (gericht op praktijkbeoefenaren van wie het waarschijnlijk is dat zij met het slachtoffer in contact komen) lijkt het deze doelgroep niet uit te sluiten.⁸⁰ Zo legt een expert op het gebied van herstelrecht⁸¹ uit dat een slachtoffer- en herstelgerichte detentie herstel met o.a. het slachtoffer beoogt. Dit houdt in dat medewerkers binnen een PI ook te maken zullen krijgen met slachtoffers van gedetineerden.

Samenvatting paragraaf 3.3

Bovenstaande paragraaf laat zien dat op internationaal niveau het Europees Kaderbesluit (2001) en de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) de juridische basis vormen voor SHGW in detentie. Beide focussen ze zich op het uitbreiden en verankeren van slachtofferrechten binnen het strafrecht en vragen ze om een meer slachtoffergerichte werkwijze binnen het justitiedomein –wat een onderdeel is van herstelgericht werken. Art. 12 van de Richtlijn wijst op het recht van waarborgen voor slachtoffers in het kader van herstelrechtvoorzieningen. Lid 1 verplicht lidstaten maatregelen te nemen om het slachtoffer te beschermen tegen secundaire victimisatie die bij de verstrekking van alle herstelrechtvoorzieningen in acht moeten worden genomen. Sub a t/m e noemt een aantal voorwaarden waaraan deze voorzieningen moeten voldoen. Dit onderzoek richt zich op de voorwaarden genoemd in sub c en d, waar erkenning en vrijwilligheid en belangrijke rol spelen. Voor deze voorwaarden is bewust gekozen omdat er binnen de penitentiaire werkomgeving rekening kan - en daarom *moet*- worden gehouden met deze twee voorwaarden. Lid 2 verplicht de lidstaten om doorverwijzing naar organisaties voor herstelbemiddeling te vergemakkelijken en daarvoor procedures of kaders met voorwaarden op te stellen. Art. 25 lid 1 van de Richtlijn verplicht lidstaten om gevangenispersoneel zodanig op te leiden dat zij zich bewust zijn van de behoeften van het slachtoffer en dat zij in staat zijn om op een juiste manier met het slachtoffer om te gaan.

3.4 Nationale wet- en regelgeving en beleid

In deze paragraaf staat het beantwoorden van deelvraag 3 centraal:

Wat is er in nationale wet- en regelgeving vastgelegd over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie en wat beleid van het gevangeniswezen hieromtrent?

In deze paragraaf komt relevante nationale wet- en regelgeving op het gebied van SHGW aan bod: art. 51h Wetboek van Strafvordering (3.4.1), art. 51ac Wetboek van Strafrecht (3.4.2), art. 17 en 18 van het Besluit slachtoffers van strafbare feiten (3.4.3) en het wetsvoorstel van RJN en UM om herstelrecht steviger te verankeren in het Wetboek van Strafvordering. (3.4.4). Ten slotte zal het huidige beleid van het gevangeniswezen op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken aan bod komen (3.4.5).

3.4.1 Art. 51h Wetboek van Strafvordering

Per 1 januari 2012 is het art. 51h van het Wetboek van Strafvordering gewijzigd, waardoor herstelbemiddeling formeel mogelijk wordt gemaakt en steviger is verankerd in het strafrecht.

Art. 51h Wetboek van Strafvordering

1. Het openbaar ministerie bevordert dat de politie in een zo vroeg mogelijk stadium het slachtoffer en de verdachte mededeling doet van de mogelijkheden tot bemiddeling.
2. Indien een bemiddeling tussen het slachtoffer en de verdachte tot een overeenkomst heeft geleid, houdt de rechter, indien hij een straf en maatregel oplegt, daarmee rekening.
3. Het openbaar ministerie bevordert bemiddeling tussen het slachtoffer en de veroordeelde, nadat het zich ervan heeft vergewist dat dit de instemming heeft van het slachtoffer.
4. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld betreffende bemiddeling tussen het slachtoffer en de verdachte of tussen het slachtoffer en de veroordeelde.

Lid 1 van het artikel gaat over herstelbemiddeling gedurende de strafzaak, vóór de veroordeling. Het artikel schrijft voor dat de verdachte in een zo vroeg mogelijk stadium geïnformeerd moeten worden

⁸⁰ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 8

⁸¹ Drs. Gert Jan Slump

over de mogelijkheden tot herstelbemiddeling. Het informeren van de verdachte begint bij de politie direct na de aanhouding, maar kan ook in het HvB gebeuren – de afdeling waar een verdachte gedetineerd is gedurende de strafzaak.⁸² Hiernaast biedt lid 4 de ruimte om via een Algemene maatregel van Bestuur (AmvB) nadere regels te stellen betreffende bemiddeling.⁸³

3.4.2 Art. 51ac Wetboek van Strafrecht (2017)

Nederland voldeed met de invoering van de Wet versterking positie slachtoffers in 2011 (wet VPS) voor een groot deel al aan de bepalingen genoemd in de Europese Slachtofferrichtlijn (2012). De Richtlijn bevatte echter ook een aantal slachtofferrechten die nieuw zijn voor Nederland. Met de *Wet ter implementatie van de Europese slachtofferrichtlijn (2017)*⁸⁴ worden deze rechten voor slachtoffers opgenomen in het Wetboek van Strafvordering. Op 1 april 2017 is het wetsvoorstel officieel in werking getreden. Hiermee wordt de Richtlijn omgezet in Nederlands recht. Eén van de nieuwe rechten voor slachtoffers is omschreven in volgend artikel:

Art. 51ac

4. De officier van justitie doet het slachtoffer op zijn verzoek onverwijld mededeling van de invrijheidstelling of ontsnapping van de verdachte, die zich in voorlopige hechtenis bevindt, of van de veroordeelde.

Slachtoffers hebben recht op informatie over het verloop of ontslag van een veroordeelde of verdachte die zich in voorlopige hechtenis bevindt. DJI moet deze informatie vermelden aan het Informatiepunt Detentieverloop (hierna: IDV) van het Openbaar Ministerie (hierna: OM) die belast is met deze informatieverplichting richting het slachtoffer.

3.4.3 Besluit slachtoffers van strafbare feiten (AmvB 2016)

Dit besluit⁸⁵ is gebaseerd op de delegatiebepaling van artikel 51h lid 4 Sv (zie 3.4.1) die de ruimte biedt om middels AmvB nadere regels te stellen over herstelbemiddeling. In het kader van dit onderzoek zijn art. 17 en 18 (vallende onder Hoofdstuk 6 *Herstelrechtvoorzieningen*) het meest relevant.

Art. 17

Bij de toepassing van herstelrechtvoorzieningen, bedoeld in artikel 51h van de wet, worden maatregelen getroffen om slachtoffers te vrijwaren van secundaire en herhaalde victimisatie, van intimidatie en van vergelding.

De inhoud van *artikel 17* is gebaseerd op de aanhef van het eerste lid van artikel 12 van de Richtlijn die erop wijst dat er bepaalde maatregelen bij de verstrekking van alle herstelrechtvoorzieningen in acht moeten worden genomen en dat deze maatregelen ervoor moeten zorgen dat het slachtoffer toegang heeft tot veilige en competente herstelrechtorganisaties (zie 3.3.2). Wie in de praktijk deze maatregelen tot bescherming van het slachtoffer moet nemen, is afhankelijk van de concrete situatie.

Art. 18

1. De herstelrechtvoorzieningen, bedoeld in artikel 51h van de wet, worden toegepast onder de volgende voorwaarden:
a. van de herstelrechtvoorzieningen wordt alleen gebruik gemaakt in het belang van het slachtoffer, na afweging van de veiligheidsaspecten, en met diens vrijwillige en met kennis van zaken gegeven toestemming die te allen tijde mag worden ingetrokken;
b. alvorens toe te stemmen in deelname aan herstelrechtvoorzieningen, ontvangt het slachtoffer volledige en objectieve informatie over dat proces en de mogelijke resultaten ervan, alsook informatie over de procedures volgens welke erop zal worden toegezien dat een eventuele overeenkomst wordt uitgevoerd;
c. de verdachte of veroordeelde heeft de feiten die aan de zaak ten grondslag liggen, erkend;
d. de overeenkomst, als bedoeld in artikel 51h, tweede lid, van de wet komt vrijwillig tot stand;
e. hetgeen in het kader van de toepassing artikel 51h van de wet buiten de openbaarheid wordt behandeld, is vertrouwelijk en wordt niet bekendgemaakt, tenzij de partijen daarin toestemmen.
2. Bij ministeriële regeling kunnen nadere regels worden gesteld betreffende de toepassing van herstelrechtvoorzieningen.

⁸² Brullemans, 2016, p. 22

⁸³ van Hoek en Slump, 2013-a, p. 11

⁸⁴ Stb. 2017, 90

⁸⁵ Stb. 2016, 310

De inhoud van *artikel 18* (lid 1) is gebaseerd op sub a t/m e van eerste lid van art. 12 lid 1 van de Richtlijn die voorwaarden noemt waaraan voldaan moet worden bij toepassing van herstelrechtvoorzieningen. Wederom ligt de focus in het kader van dit onderzoek op de voorwaarden in sub c en d. De voorwaarde als beschreven onder c, dat de verdachte of veroordeelde de feiten die aan de zaak ten grondslag liggen heeft erkend, wil niet zeggen dat hij deze heeft bekend; hier wordt bedoeld dat hij in elk geval niet ontkent dat het feit heeft plaatsgevonden. Op grond van lid 2 van het artikel kan een ministeriële regeling worden vastgesteld waarin meer gedetailleerde, praktische voorschriften worden opgenomen.⁸⁶

3.4.4 Wetsvoorstel Restorative Justice Nederland (RJN) en de Universiteit Maastricht (UM)
Restorative Justice Nederland (RJN) en de Universiteit Maastricht (UM) hebben de Kamercommissie voor Veiligheid en Justitie 21 februari 2017 een wetsvoorstel aangeboden waarmee ze het herstelrecht steviger willen verankeren in het Wetboek van Strafvordering. Wetsbepalingen zijn volgens de initiatiefnemers onmisbaar voor de ontwikkeling naar een meer op herstel georiënteerd straf(proces)recht. De initiatiefnemers vinden het huidige art. 51h Sv te mager en vrijblijvend als basis voor een meer op herstel gericht straf(proces)recht. *“Enkel solide wettelijke verankering, zij het met mate en in de juiste proportie, kan ertoe leiden dat een landelijke praktijk van herstelgerichte afdoening in het straf(proces)recht zal ontstaan en floreren. Herstelrecht is geen luxe, maar noodzaak”*, aldus twee experts op het gebied van herstelrecht - Jacques Claessen (UM) en Gert Jan Slump (RJN).⁸⁷

3.4.5 Beleid op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken

Nederland wordt door de Richtlijn verplicht om beleid op het gebied van slachtoffergericht werken te ontwikkelen. Indien Nederland hier niet aan voldoet, kunnen er Europese sancties volgen.⁸⁸ Het Ministerie van V&J en DJI kennen veel beleidsstukken die het (gewenste) beleid op het gebied van SHGW weergeven; zichtbaar is dat dit onderwerp door de jaren heen steeds meer aandacht heeft gekregen. Hieronder wordt kort weergegeven welke beleidsstukken er zijn en wat deze in grote lijnen zeggen over SHGW.

Het programma Modernisering gevangeniswezen (2007) staat symbool voor de nieuwe werkwijze binnen het gevangeniswezen. De kern van dit programma is een persoonsgerichte aanpak waar de persoon van de gedetineerde en zijn motivatie, mogelijkheden en belemmeringen veel meer centraal staan dan tot nog toe het geval was. Deze benadering is uitnodigend voor het nemen van verantwoordelijkheid door gedetineerden en het bevorderen van hun motivatie die ondersteuning biedt bij het proces van gedragsverandering. Herstelrecht en de herstelgerichte detentie kan hier een essentieel onderdeel van vormen door tijdens detentie actief aandacht te besteden aan slachtofferbewustzijn en herstel.

De (toenmalige) staatssecretaris van Veiligheid & Justitie geeft in het visiedocument Ministerie van Veiligheid & Justitie ‘Recht doen aan slachtoffers’ (2013) zijn visie op het slachtofferbeleid. Het visiedocument schept kaders voor de komende jaren waarin het slachtoffer centraal staat in de ontwikkeling en uitvoering van het justitiële beleid. Slachtofferrechten moeten vanzelfsprekend verankerd zijn in het hoofd, hart en handelen van iedere medewerker bij Veiligheid & Justitie en de organisaties in de strafrechtsketen.

⁸⁶ Stb. 2016, 310 (nota van toelichting)

⁸⁷ Restorative Justice, *Persbericht*, www.restorativejustice.nl (laatst geraadpleegd op 16 maart)

⁸⁸ Brullemans, 2016, p. 39, 40

Door twee herstelconsulenten is de beleidsnota Herstelgericht werken (2014)⁸⁹ geschreven. Deze nota is een handzame beschrijving over SHGW, de effecten en de functie van een herstelstelconsulente⁹⁰. Hierin komen enkele belangrijke punten naar voren. Ten eerste is het vrijwillige karakter bij het inzetten van herstelgerichte praktijken erg belangrijk. Hiernaast is het belangrijk te realiseren dat het nemen van verantwoordelijkheid voor hetgeen iemand heeft aangericht gepaard gaat met emoties en gevoelens van schaamte; het is de taak van een herstelconsulent om het proces van schuld- en schaamteproblematiek bij een gedetineerde te doorbreken. Want juist als iemand zich openstelt voor emoties en de aangerichte schade komt er een moreel leerproces op gang waarmee zorgvuldig omgegaan dient te worden. Het aanstellen van een herstelconsulent kan ervoor zorgen dat herstelgericht werken niet een versnipperde, maar consistente factor is binnen een justitiële inrichting. Het is belangrijk dat de hele inrichting meewerkt aan het slachtoffer- en herstelgericht bewustzijn, een herstelconsulent kan de herstelgerichte cultuur niet alleen dragen.

In de Kamerbrief over meerjarenagenda slachtofferbeleid (2016)⁹¹ geschreven door toenmalig staatssecretaris van V&J, wordt de balans opgemaakt van wat er tot nu toe bereikt is in het kader van slachtoffergericht werken en wordt de agenda voor de komende jaren uiteengezet. De prioriteit voor de komende vier jaren ligt bij de praktische uitvoering van nieuw verworven slachtofferrechten; betere bescherming van (kwetsbare) slachtoffers; het eenduidig informeren van slachtoffers en tot slot herstel door erkenning van leed. Laatstgenoemde prioriteit wordt onder andere ingevuld met het structureel mogelijk maken van herstelgericht werken bij DJI. Herstelgericht werken met daders in detentie wordt geïntensiveerd door middelen beschikbaar te stellen aan de DJI voor de structurele inzet van herstelconsulenten en herstelgerichte cursussen. Naar voren komt dat het belangrijk is dat herstelgesprekken tussen slachtoffers en daders moet goede waarborgen worden omkleed. Met dat doel is het beleidskader herstelbemiddeling opgesteld (zie onderstaand).

Het Beleidskader voor herstelbemiddeling ten behoeve van slachtoffers (2016) is gebaseerd op de delegatiebepaling genoemd in art. 18 lid 2 van het Besluit slachtoffers van strafbare feiten (3.4.3) die ruimte biedt om nadere regels te stellen over de toepassing van herstelrechtvoorzieningen. Dit beleidskader is opgesteld om herstelgesprekken tussen slachtoffers en daders met goede waarborgen te omkleeden en geeft criteria waaraan herstelbemiddeling in de praktijk moet voldoen. De criteria die in het kader van dit onderzoek relevant zijn: deelname aan een herstelgesprek is vrijwillig; de dader wordt actief, volledig en zo vroeg mogelijk geïnformeerd over de mogelijkheden van herstelbemiddeling; de toegang tot en doorverwijzing naar de bemiddeling is helder en tot slot heeft de dader oprechte en realistische motieven voor deelname aan de bemiddeling -alleen een dader die de feiten in de zaak heeft erkent en daarvoor verantwoordelijkheid wil nemen komt in aanmerking voor herstelbemiddeling.

De disvisiedirecteur Gevangeniswezen en Vreemdelingenbewaring schreef 21 januari 2017 een brief aan alle Vestigingsdirecteuren Gevangeniswezen en Vreemdelingenbewaring waarin ze aan alle inrichtingen het startsein geeft voor het ontwikkelen van een Herstelplan. Bewust is ervoor gekozen om iedere PI een eigen Herstelplan te laten ontwikkelen, omdat geen PI hetzelfde is. Hierin krijgen alle inrichtingen dus een zekere vrijheid om het Herstelplan zelf in te vullen. Het doel van het Herstelplan is om als inrichting enerzijds inzicht te krijgen van wat er in de PI reeds gedaan wordt op het gebied van SHGW en anderzijds te bepalen hoe de PI in de komende jaren SHGW bij het personeel en gedetineerden op de kaart wil zetten. De doelstelling is dat iedere op 1 januari 2018 beschikt over een Herstelplan en deze uitvoert.

⁸⁹ Koch en Laus, 2014

⁹⁰ In bijlage 3 is de functiebeschrijving van een herstelconsulent te raadplegen

⁹¹ *Kamerstukken II*, 2016/10, 33 552, nr. 23

Samenvatting paragraaf 3.4

Art. 51h Sv schrijft voor dat verdachten in het HvB geïnformeerd moet worden over de mogelijkheden van herstelbemiddeling. Art. 51ac Sr geeft slachtoffers het recht op informatie over de invrijheidsstelling of het verlov van een verdachte of veroordeelde. Art. 17 van het Besluit slachtoffers van strafbare feiten (2016) wijst erop dat bij de verstrekking van alle herstelrechtvoorzieningen maatregelen moeten worden genomen ter bescherming van het slachtoffer. Art. 18 noemt de voorwaarden waaraan voldaan moet worden bij de toepassing van herstelrechtvoorzieningen. Door RJN en de UM is een wetsvoorstel ingediend om het herstelrecht steviger te verankeren in het Wetboek van Strafvordering. Uit beleidsstukken blijkt het volgende: SHGW kan een essentieel onderdeel vormen van de persoonsgerichte aanpak die het programma Modernisering Gevangeniswezen (2007) voorschrijft; slachtofferrechten moeten verankerd zijn in het hoofd, hart en handelen van iedere medewerker bij V&J; het is van belang dat de hele inrichting meewerkt aan het slachtoffer- en herstelgericht bewustzijn; waarborgen ter bescherming van slachtoffers die deelnemen aan herstelrechtvoorzieningen zijn belangrijk en ten slotte is er voor alle PI's in Nederland de opdracht om op 1 januari 2018 over een Herstelplan te beschikken die SHGW in de PI's vormgeeft.

3.5 Samenvatting en onderzoekspunten

In deze paragraaf wordt samenvattend verslag gedaan van het theorieonderzoek aan de hand van de theoretische deelvragen. Hierna zal aandacht worden geschonken aan de onderzoekspunten die centraal zullen staan in het praktijkonderzoek.

3.5.1 Samenvatting

1. Wat zegt sociaalwetenschappelijk literatuur over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie, het nut ervan en de wijze waarop dit kan worden toegepast?

Herstelrecht (de basis van slachtoffer- en herstelgericht werken) is een proces met het doel om waar mogelijk relaties en/of schade na een conflict of delict vanuit het perspectief van het slachtoffer, de dader en de gemeenschap te herstellen. Herstelrecht kan in detentie vorm krijgen door herstelgericht werken en herstelbemiddeling. Herstelgericht werken is waardevol voor het slachtoffer, de dader en de samenleving. De resultaten van herstelgerichte cursussen in detentie zijn positief en lijken (net als de effecten van herstelgerichte detentie in het algemeen) bij te dragen aan het verminderen van het recidiverisico. Wanneer men gedetineerden wil stimuleren herstelgericht te werk te gaan is het van belang om ook herstelgericht om te gaan met interne conflictsituaties. Om het onderwerp slachtoffer- en herstelgericht werken organisatorisch goed in te bedden is het van belang vast te leggen wat hierin van verschillende medewerkers wordt gevraagd.

2. Wat is er vastgelegd in het Europese Kaderbesluit (2001) en de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie?

De internationale wet- en regelgeving omtrent herstelrecht bestaat uit art. 10 van het Europees Kaderbesluit (2001) –waarin staat dat herstelbemiddeling moet worden bevorderd- en art. 12 van de Europese slachtofferrichtlijn (2012) die wijst op de noodzaak van waarborgen in het kader van herstelrechtvoorzieningen om slachtoffers te beschermen tegen secundaire victimisatie, die zijn uitgewerkt in lid 1. Lid 2 van hetzelfde artikel geeft de plicht om doorverwijzing naar organisaties voor herstelbemiddeling te vergemakkelijken en daarvoor procedures of kaders met voorwaarden op te stellen.

3. Wat is er in nationale wet- en regelgeving vastgelegd over slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie en wat is het huidige beleid van het gevangeniswezen hieromtrent?

Relevante nationale wet- en regelgeving op het gebied van SHGW geeft de verplichting om de verdachte in het HvB te informeren over de mogelijkheden van herstelbemiddeling en om herstelbemiddeling in detentie te bevorderen (art. 51h Sv), slachtoffers te informeren over de invrijheidsstelling of het verlov van een verdachte of veroordeelde (art. 51ac Sr), maatregelen te nemen bij het toepassen van herstelrechtvoorzieningen ter bescherming van het slachtoffer (art. 17 Besluit slachtoffers van strafbare feiten) en te voldoen aan bepaalde voorwaarden bij toepassing van

herstelrechtvoorzieningen (art. 18 Besluit slachtoffers van strafbare feiten). Het huidige beleid van het gevangeniswezen is gericht op het realiseren van een meer slachtoffer- en herstelgerichte detentie en geeft alle PI's de plicht om voor 1 januari 2018 een Herstelplan te ontwikkelen om SHGW in de PI vorm te geven.

3.5.2 Onderzoekspunten

Uit voorgaande theorie is een aantal aandachtspunten naar voren gekomen die worden meegenomen in het praktijkonderzoek. Deze onderzoekspunten zijn onder te verdelen in twee groepen (onderzoekspunten met juridische grondslag en onderzoekspunten met sociaalwetenschappelijke grondslag) en zijn onder te verdelen in drie thema's: herstelgerichte voorzieningen, slachtofferrechten en interne organisatie. De onderzoekspunten zijn aan de hand van de genoemde thema's hieronder uitgewerkt:

Herstelgerichte voorzieningen

1. Aanbod herstelgerichte activiteiten

Sociaalwetenschappelijke literatuur legt uit dat herstelrecht in detentie vorm krijgt door herstelgericht werken en herstelbemiddeling (3.2.1). Verschillende activiteiten moeten ervoor zorgen dat de gedetineerde niet langer passief zijn straf ondergaat, maar zich actief inzet voor zowel het slachtoffer en de maatschappij als voor zijn eigen re-integratie in de inrichting (3.2.3). In het praktijkonderzoek wordt gekeken wat het aanbod van herstelgerichte activiteiten is in de PI's⁹²

2. Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

Beleid schrijft voor dat gedetineerden in een vroeg stadium, volledig moeten worden geïnformeerd over al het herstelgerichte aanbod in de inrichting (3.4.5). Dit wordt onderbouwd door sociaalwetenschappelijke literatuur waarin naar voren komt dat het zeer van belang is gedetineerden te informeren over de herstelrechtelijke mogelijkheden, mede om hen te stimuleren om te werken aan herstel (3.2.3). Art. 51h lid 1 Sv (3.4.1) schrijft voor dat verdachten in het HvB geïnformeerd moeten worden over de mogelijkheden tot herstelbemiddeling. Dit onderzoekspunt wordt in de praktijk getoetst door gedurende het praktijkonderzoek sleutelfiguren in de PI's te bevragen over de huidige informatievoorziening naar gedetineerden toe over herstelgerichte activiteiten.

3. Procedure omtrent herstelbemiddeling

Art. 12 lid 2 van de Richtlijn (3.3.2) verplicht lidstaten om doorverwijzing naar organisaties voor herstelbemiddeling te vergemakkelijken en daarvoor procedures of kaders met voorwaarden op te stellen. Hiernaast komt in het Beleidskader voor herstelbemiddeling (3.4.5) naar voren dat het vereist is dat de toegang tot herstelbemiddeling helder is en doorverwijzing structureel in het werkproces wordt ingebed. Dit onderzoekspunt wordt in de praktijk getoetst door te kijken naar de huidige procedure omtrent herstelbemiddeling (en uitvoering hiervan) in de PI's.

Slachtofferrechten

4. Minimale waarborgen voor het slachtoffer

Dit punt krijgt aandacht in de sociaalwetenschappelijke literatuur (3.2.2), de (inter)nationale wet- en regelgeving (art. 12 lid 1 sub c en d van de Europese slachtofferrichtlijn, art. 17 en 18 lid 1 sub c en d Besluit slachtoffers van strafbare feiten) en tot slot ook in het beleid van het gevangeniswezen (3.4.5). Uit voorgenoemde bronnen komt naar voren dat het belangrijk is dat gevangenismedewerkers op de hoogte zijn van de minimale waarborgen en dat, wanneer er gebruik wordt gemaakt van een herstelrechtvoorziening, de dader de feiten die aan een zaak ten grondslag liggen moet hebben erkend en dat deelname aan een dergelijke voorziening vrijwillig moet zijn. Deze voorwaarden worden in de praktijk getoetst door te kijken in hoeverre deze twee voorwaarden in de huidige praktijk in de PI's worden toegepast -en zo ja, op welke manier.

⁹² PI Leeuwarden, PI Sittard en PI Nieuwegein

5. Informeren van slachtoffers over verlof of invrijheidsstelling

Art. 51ac uit het Wetboek van Strafrecht (3.4.2) schrijft voor dat slachtoffers recht hebben op informatie over de invrijheidsstelling of ontsnapping van een verdachte die zich in voorlopige hechtenis bevindt, of van een veroordeelde die zich in de gevangenis bevindt. Dit onderzoekspunt wordt in de praktijk getoetst door sleutelfiguren in de PI's te vragen of en zo ja, op welke wijze, slachtoffers hier momenteel over geïnformeerd worden.

Interne organisatie

6. Kennis en vaardigheden

Om een slachtoffer- en herstelgerichte detentie te kunnen realiseren is het nodig dat medewerkers over bepaalde kennis en vaardigheden beschikken (3.2.3). Art. 25 van de Richtlijn verplicht de lidstaten om gevangenispersoneel in het kader van slachtoffergericht werken op te leiden (3.3.2). Het Opleidingsinstituut ondersteund dit door in 2017-2012 te investeren in het opleiden van medewerkers vanuit verschillende functies binnen DJI op het gebied van slachtoffergericht werken (3.4.5). Dit onderzoekspunt wordt in het praktijkonderzoek meegenomen door sleutelfiguren te bevragen in hoeverre medewerkers in de PI's beschikken over de benodigde kennis en vaardigheden.

7. Slachtoffer- en herstelgericht werken in het HvB

In verschillende sociaalwetenschappelijke literatuur (3.2.3) komt naar voren dat het goed is om ook in het HvB slachtoffer- en herstelgericht te werken. Het HvB zou een goede plek zijn om te starten met herstelgerichte activiteiten, waar de nadruk kan liggen op het informeren en toelichten van het begrip herstelgericht werken. Dit onderzoekspunt wordt in de praktijk getoetst door sleutelfiguren te bevragen of en zo ja, op welke wijze er in het HvB slachtoffer- en herstelgericht wordt gewerkt.

8. Omgang interne conflictsituaties

Uit sociaalwetenschappelijke literatuur (3.2.3) blijkt dat het belangrijk is, om gedetineerden ontvankelijk te maken voor herstel met het slachtoffer, als inrichting herstelgericht om te gaan met interne conflictsituaties. Uit dezelfde literatuur komt naar voren dat het cruciaal is dat er bij het middenkader -die deze processen moet aansturen- meer kennis komt over herstelgericht omgaan met interne conflicten. Dit onderzoekspunt wordt meegenomen in de praktijk door sleutelfiguren in de PI's te vragen naar de huidige omgang met interne conflictsituaties.

9. Cultuuromslag

De sociaalwetenschappelijke literatuur (3.2.1 en 3.2.3) en ook verschillende beleidstukken (3.4.5) benadrukken dat het van belang is dat het onderwerp SHGW door de hele inrichting gedragen wordt en dat hiervoor een cultuuromslag nodig is. Uit sociaalwetenschappelijke literatuur (3.2.3) komt naar voren dat het van groot belang is vast te leggen wat er van de verschillende medewerkers wordt gevraagd. Dit onderzoekspunt wordt in de praktijk getoetst door sleutelfiguren in de PI's te vragen naar de visie van verschillende medewerkers over deze cultuuromslag en mogelijke knelpunten en succesfactoren die zij zien voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze.

H.4 Praktijkonderzoek

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de praktijkdeelvragen door in te gaan op het praktijkonderzoek en de resultaten die hieruit zijn voortgevloeid. Het praktijkonderzoek in PI-L is gedaan door een aantal sleutelfiguren te interviewen en deel te nemen aan een aantal bijeenkomsten met de werkgroep SHGW. Het praktijkonderzoek in PI-S en PI-N is gedaan door de Herstelplannen van beide inrichtingen te raadplegen en projectleiders van het ontworpen Herstelplan in de inrichtingen te interviewen. Dit praktijkonderzoek is gedaan aan de hand van de onderzoekspunten, doordat deze zijn verwerkt in de gebruikte onderzoeksmethoden. Ten eerste bevat paragraaf 4.2 een weergave van de huidige werkwijze van PI-L op het gebied van SHGW. Vervolgens geeft paragraaf 4.3 weer over welke kennis en vaardigheden (omtrent SHGW) medewerkers in PI-L beschikken en welke knelpunten en succesfactoren medewerkers van PI-L zien voor deze werkwijze. Paragraaf 4.4 geeft de werkwijze op het gebied van SHGW in PI-S en Nieuwegein weer en paragraaf 4.5 bevat een weergave van de kennis en vaardigheden (omtrent SHGW) waarover medewerkers in PI-S en PI-N beschikken en de knelpunten en succesfactoren die de projectleiders in PI-S en PI-N zien voor deze werkwijze. Ten slotte zal paragraaf 4.6 een samenvatting geven van de resultaten uit het praktijkonderzoek.

4.2 De huidige werkwijze van PI Leeuwarden

In deze paragraaf staat de beantwoording van deelvraag 4a centraal: **Wat is de huidige werkwijze van PI Leeuwarden op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?** In de praktijk is deze werkwijze aan de hand van de onderzoekspunten onderzocht: er is gekeken naar de herstelgerichte voorzieningen, de slachtofferrechten en naar enkele aspecten van de interne organisatie.

4.2.1 Herstelgerichte voorzieningen

In de praktijk is gekeken naar het herstelgerichte aanbod in PI-L, op welke wijze gedetineerden worden geïnformeerd over dit aanbod⁹³ en welke procedure er is omtrent herstelbemiddeling.

Herstelgericht aanbod

In de inrichting worden er verschillende herstelgerichte activiteiten aangeboden. De activiteiten die een belangrijke rol spelen in een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze worden hieronder toegelicht.

Kiezen voor Verandering

Gedetineerden die aan de slag gaan met hun re-integratie beginnen met de training 'Kiezen voor Verandering' (hierna: KvV). KvV is een motivatietraining voor gedetineerden die hen helpt de eerste stap naar verandering te zetten. De training is opgezet voor alle gedetineerden die willen leren hoe zij hun leven weer op de rails krijgen en willen werken aan een bestaan zonder criminaliteit. Deze training gaat in op verschillende lagen van herstel: het zelfherstel van een gedetineerde, herstel met het slachtoffer en ook herstel met het eigen netwerk komt aan bod. De gedetineerde bouwt tijdens deze training aan een persoonlijk plan (TRA plan) waarin hij doelen omschrijft en vastlegt waar hij aan wil werken.

Puinruimen

De leergroep Puinruimen omvat 8/9 ochtenden, waarin in groepsverband verschillende aspecten van het gedetineerd zijn en van rehabilitatie aan bod komen. Doel is het creëren van bewustwording bij de gedetineerde en het laten nemen van verantwoordelijkheid ten opzichte van het leed dat is aangericht. De cursus wordt gefaciliteerd door twee penitentiair inrichtingswerkers (hierna: PIW-er(s))⁹⁴ en een geestelijk verzorger (hierna: GV-er)⁹⁵. Elke bijeenkomst wordt door verschillende

⁹³ Art. 51h lid 1 Wetboek van Strafvordering

⁹⁴ Zorgt voor beveiliging, observatie, begeleiding en voorbereiding op resocialisatie van justitiabelen, in een beveiligde leefomgeving

organisaties ingevuld zoals bijvoorbeeld de Reclassering of Perspectief Herstelbemiddeling. De groepsbijeenkomsten richten zich met name op herstel richting het slachtoffer van het delict en herstel richting het eigen netwerk van de gedetineerde.

Herstelbemiddeling

In de inrichting is er is de mogelijkheid tot herstelbemiddeling met het slachtoffer. Dit traject vindt plaats onder begeleiding van de externe organisatie Perspectief Herstelbemiddeling.

Herstelbemiddeling kan op verschillende manieren plaatsvinden: een gezamenlijk gesprek, een briefwisseling of een pendelbemiddeling -waar de bemiddelaar vragen en reacties tussen beide partijen over en weer brengt.

Het onderwerp herstelgericht werken heeft in de huidige praktijk nog geen plaats in standaard processen als het detentie- en re-integratieplan (hierna: D&R plan)⁹⁶ of het multidisciplinair overleg (hierna: MDO)⁹⁷. PI-L is momenteel bezig met de ontwikkeling van een Herstelplan, waarin zal worden beschreven welke maatregelen en activiteiten er worden genomen om herstelgericht werken op een hoger plan te brengen binnen de inrichting. Om kennis en inzichten te kunnen combineren en draagvlak op verschillende niveaus te genereren is ervoor gekozen hierbij medewerkers vanuit diverse disciplines te betrekken. Samen vormen deze medewerkers de multidisciplinaire werkgroep slachtoffer- en herstelgericht werken (werkgroep SHGW). De bedoeling is dat deze werkgroep geregeld samenkomt om een Herstelplan te kunnen ontwikkelen.

Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

Alle respondenten geven aan niet het idee te hebben dat gedetineerden standaard worden geïnformeerd over herstelgerichte activiteiten (behalve de KvV-training). Een gedetineerde wordt vlak na binnenkomst (bij de bespreking van de ingevulde Reflector⁹⁸) geïnformeerd over de KvV training. Hierdoor, en omdat de KvV-training een vereiste is voor groen gedrag⁹⁹, is deze training over het algemeen bekend bij gedetineerden. Een KvV-trainer licht toe dat gedetineerden in de KvV-training worden geïnformeerd over de mogelijkheden van herstelbemiddeling. Hierbij worden gedetineerden ook zorgvuldig geïnformeerd over op welke wijze zij zich kunnen aanmelden voor herstelbemiddeling. Naar het idee van een PIW-er is echter de mogelijkheid tot herstelbemiddeling bij de meeste gedetineerden niet bekend. "Het is niet voldoende om dit alleen bij de KvV-training te benoemen; het onderwerp moet vaker terugkomen." Een casemanager geeft aan gedetineerden af en toe te informeren over de mogelijkheid van herstelbemiddeling wanneer hij de inschatting heeft dat de gedetineerde hiervoor geschikt is. "Dit is nattevingerwerk, hier zit geen beleid achter."

Procedure omtrent herstelbemiddeling

Het traject voor herstelbemiddeling met het slachtoffer kan via verschillende wegen in gang worden gezet: enerzijds kan een casemanager een gedetineerde bij de bemiddelende organisatie Perspectief Herstelbemiddeling aanmelden middels een aanmeldformulier, anderzijds kan een GV-er de gedetineerde aanmelden bij de organisatie door met hen contact op te nemen. Hiernaast kan een gedetineerde zichzelf middels een aanmeldformulier aanmelden bij de organisatie voor herstelbemiddeling, al is deze drempel voor veel gedetineerden te hoog –laat een respondent weten.

⁹⁵ Begeleidt gedetineerden bij het omgaan met het verleden, de actuele levenssituatie en de ontwikkeling van toekomstperspectief

⁹⁶ Het persoonlijk plan van een gedetineerde waar alles in staat wat van belang is om de gedetineerde zo gericht mogelijk te kunnen begeleiden en ondersteunen

⁹⁷ Tweewekelijks overleg waar vertegenwoordigers van verschillende afdelingen bij elkaar komen en het D&R-plan van gedetineerden bespreken en besluiten welke activiteiten hij mag en moet volgen

⁹⁸ Een digitale vragenlijst die gedetineerden invullen voordat zij starten met hun re-integratie, waarin de mogelijke probleemgebieden van gedetineerden naar voren komen

⁹⁹ Groen gedrag is vereist om te promoveren naar het plusprogramma (zie bijlage 1 voor nadere toelichting)

4.2.2 Slachtofferrechten

In de praktijk is onderzocht in hoeverre de slachtofferrechten in de inrichting worden toegepast en nageleefd. Er is ten eerste getoetst of medewerkers op de hoogte zijn van deze minimale waarborgen voor het slachtoffer en of er bij herstelgerichte activiteiten rekening wordt gehouden met deze minimale waarborgen¹⁰⁰; er is gekeken of het voor deelname van belang is dat een gedetineerde het delict heeft erkend¹⁰¹ en in hoeverre deelname aan een herstelgerichte activiteit voor een gedetineerde vrijwillig is.¹⁰² Hiernaast is onderzocht op welke wijze PI-L omgaat met de informatievoorziening richting het IDV inzake het informeren van slachtoffers over verlof, vrijlating of ontsnapping van een gedetineerde¹⁰³.

Minimale waarborgen voor het slachtoffer

Uit alle interviews blijkt dat de waarborgen ter bescherming van het slachtoffer niet bekend zijn bij de medewerkers en het daarom voor hen ook onduidelijk is wanneer en op welke wijze deze waarborgen moeten worden toegepast.

Erkenning van het delict

Erkenning van het delict is geen vereiste voor deelname aan de KvV training; er zijn ook gedetineerden die deelnemen aan de training die (nog) in ontkenning zijn -voornamelijk uit het HvB. Een KvV-trainer licht toe dat het dan niet mogelijk is om binnen de training te spreken over het delict dat zij hebben gepleegd en dat hij dan vooral probeert in te zetten op het zelfherstel van een gedetineerde. Erkenning van het delict is wel een vereiste voor deelname aan de cursus Puinruimen en om het traject voor herstelbemiddeling in te gaan.

Vrijwillige deelname

Deelname aan alle herstelgerichte activiteiten (zie 4.2.1) is voor een gedetineerde geheel vrijwillig. Echter merken alle respondenten op dat veel gedetineerde de KvV training als een verplichting zien omdat het een voorwaarde is voor groen gedrag. Desondanks is het volgens de KvV trainer niet slecht om de training te belonen met groen gedrag. "De training geeft sowieso stof tot nadenken, ook al zijn sommige deelnemers niet gemotiveerd om te kiezen voor verandering." Je bereikt op deze manier een groep gedetineerden die zich anders nooit voor de training zouden aanmelden –en wellicht prikkel je hen ook voor andere herstelgerichte activiteiten. Deelname aan de cursus Puinruimen is geheel vrijwillig. "Gedetineerden krijgen er niets voor terug, ze moeten er zelfs kostbare tijd voor inleveren¹⁰⁴ en zijn dus echt gemotiveerd wanneer ze deelnemen."

Wanneer het gaat om herstelbemiddeling blijkt uit alle interviews dat een gedetineerde hiertoe nooit gedwongen of mee beloond wordt; aanmeldingen zijn altijd vrijwillig. Het kan ook zijn dat de behoefte tot herstelbemiddeling vanuit het slachtoffer komt; ook dan is deelname voor een gedetineerde geheel vrijwillig en staat er niets tegenover. Wanneer een verdachte in het HvB aangeeft deel te willen nemen aan herstelbemiddeling is het volgens een casemanager lastig te toetsen of deelname oprecht is. De respondent benadrukt dat het voor herstelbemiddeling belangrijk is expertise van Perspectief Herstelbemiddeling naar binnen te halen zodat deze professional rekening kan houden met de waarborgen die slachtoffers moeten beschermen tegen secundaire victimisatie.

Informeren van slachtoffers over verlof of invrijheidsstelling

Uit de praktijk komt naar voren dat de deze informatievoorziening richting het IDV in standaard processen is verwerkt en goed verloopt. Op het moment dat een gedetineerde vrijheden aanvraagt is

¹⁰¹ Art. 12 lid 1 sub c EU Slachtoffer Richtlijn

¹⁰² Art. 12 lid 1 sub d EU Slachtoffer Richtlijn

¹⁰³ Art. 51ac Wetboek van Strafrecht

¹⁰⁴ Deelnemers leveren hiervoor kostbare recreatie-uren in

er een indicatie dat het slachtoffer geïnformeerd moet worden over de vrijheden. De vrijhedencommissie (hierna: de VC) oordeelt uiteindelijk over de aanvraag van een gedetineerde. De VC werkt bij de beoordeling met een checklist waar de zogenoemde VPS-melding een onderdeel van is; als het slachtoffer niet tijdig is ingelicht, komt de gedetineerde niet buiten.

4.2.3 Interne organisatie

Gedurende het praktijkonderzoek is een aantal medewerkers in PI-L (in het kader van vakmanschap¹⁰⁵) gevraagd naar hun huidige kennis en vaardigheden omtrent SHGW; welke (on)mogelijkheden medewerkers zien in SHGW en ten slotte op welke wijze er wordt omgegaan met interne conflictsituaties.

Kennis en vaardigheden

Er is de afgelopen jaren (2014-2016) door het Opleidingsinstituut¹⁰⁶ landelijk geïnvesteerd in het thema 'Slachtoffergericht Werken' door diverse doelgroepen medewerkers in samenwerking met RJN slachtoffer minded te maken. Vanuit het gezamenlijke project zijn landelijk in totaal ca. 350 medewerkers uit verschillende doelgroepen bediend.¹⁰⁷ Een trainer die deze workshops vanuit RJN faciliteerde legt uit: "Dit is slechts een bescheiden bijdrage aan de opleiding die medewerkers nodig hebben." Hiernaast is er op 3 februari 2015 in PI-L een Dag van Herstel geweest waar het thema Herstel op het programma stond; deze dag richtte zich op een specifiek aspect van slachtoffergericht werken, namelijk herstelbemiddeling. Meerdere medewerkers, enkele gedetineerden en een aantal ketenpartners mochten hierbij aanwezig zijn. Ten slotte zijn aansluitend per samenwerkingsverband Kennisdagen georganiseerd waarbij alle betrokken ketenpartners aanwezig waren: OM, SHN, Reclassering, Perspectief Herstelbemiddeling, IDV en DJI. Doel was om vanuit het basiswerk en vanuit het perspectief van het slachtoffer/nabestaande te inventariseren waar de samenwerkingsknelpunten liggen. Hierbij waren vanuit PI-L met name casemanagers, D&R medewerkers, afdelingshoofden en directieleden aanwezig. Er zijn dus wel verschillende momenten geweest waar medewerkers in PI-L kennis hebben kunnen maken met SHGW, maar bij veel medewerkers is deze informatie weer weggezaakt. Ook zijn niet alle medewerkers bij deze activiteiten aanwezig geweest en heeft deze informatie hierdoor sommige medewerkers nooit bereikt. December 2016 heeft Jan Bouman (gepensioneerd medewerker DJI) alle PI's een kosteloos aanbod gedaan om medewerkers meer kennis/inzicht te geven in SHGW.¹⁰⁸ Komende jaren (2017-2020) zal er opnieuw door het Opleidingsinstituut worden geïnvesteerd in slachtoffergericht werken, middels het Meerjaren opleidingsplan SOGW 2017-2020. Het accent is hiermee verschoven van kennis naar vaardigheden; waar de focus eerst lag op kennis en bewustwording, ligt deze nu op het leren en oefenen van vaardigheden. De volgende doelgroepen binnen het gevangeniswezen zullen de komende jaren door middel van trainingen e.d. worden opgeleid: KvV trainers, GV-ers, mentoren/medewerkers Arbeid, staffunctionarissen ketensamenwerking, aandachtsfunctionarissen, psychologen & psychiaters, vrijwilligers binnen de muren, casemanagers en ten slotte opleidingsfunctionarissen.¹⁰⁹ Het is nog niet voor alle doelgroepen helder hoeveel medewerkers van PI-L hierin worden meegenomen. RJN heeft januari 2017 alle justitiële inrichtingen een aanbod gedaan voor opleiding op het gebied van SHGW. In de huidige praktijk komt naar voren dat er bij medewerkers in PI-L over het algemeen een gebrek aan kennis is over herstelgericht werken. Ook zijn maar weinig medewerkers op de hoogte van het herstelgerichte aanbod van de inrichting. Een respondent geeft aan dat de cursus Puinruimen voornamelijk bij personeel in het HvB erg onbekend is. Ook is de procedure voor herstelbemiddeling bij vermoedelijk veel medewerkers niet bekend.

¹⁰⁵ Art. 25 EU Slachtoffer Richtlijn

¹⁰⁶ De specialistische opleider en het kennisinstituut op het gebied van detentie

¹⁰⁷ Meerjaren opleidingsplan SOGW (2016)

¹⁰⁸ Zie bijlage 4

¹⁰⁹ Meerjaren opleidingsplan SOGW (2016)

Volgens een respondent die vanuit RJN bovengenoemde masterclasses heeft verzorgd hebben vooral PIW-ers behoefte aan om meer opgeleid te worden op het gebied van SHGW.

Slachtoffer- en herstelgericht werken in het HvB

Alle herstelgerichte activiteiten (zie 4.2.1) worden naast de gevangenis, ook in het HvB aangeboden. De respondenten benoemen dat herstelgericht werken in het HvB wegens verschillende factoren lastiger is. Zo zijn er in het HvB veel ontkennende verdachten die hierdoor niet willen of kunnen deelnemen aan herstelgerichte activiteiten. Hiernaast legt een respondent uit dat de lopende rechtszaak gedetineerden in het HvB veel onzekerheid en stress geeft; vaak is de gedetineerde op dit moment veel met zichzelf en zijn privésituatie bezig en is er weinig ruimte voor herstel met het slachtoffer. Op het moment dat een gedetineerde is afgestraft ontstaat er een zekere rust en duidelijkheid over de periode waaraan er kan worden gewerkt aan herstel. Verdachten in het HvB die het strafbare feit hebben bekend ervaren minders stress en onrust omdat ze vaak al weten dat ze in de gevangenis terecht komen; bij deze gedetineerden is herstelgericht werken soms al wel mogelijk. Meerdere respondenten benoemen dat het voor gedetineerden in het HvB lastig is om een aan het eind van de KvV training een concreet TRA plan op te stellen omdat het nog niet duidelijk is of, en zo ja, wanneer en voor hoe lang de gedetineerde in de gevangenis komt. Het maken van een concreet actieplan en de uitvoering hiervan gebeurt dus pas in de gevangenis. Herstelbemiddeling in het HvB is wel mogelijk, maar wordt vaak opgeschoven omdat de kans aanwezig is dat de verdachte niet met de juiste intenties wil deelnemen aan de herstelbemiddeling -maar alleen om zijn strafzaak positief te beïnvloeden. "Herstelgericht werken in het HvB kan wel, maar het is makkelijker in de gevangenis."

Omgang interne conflictsituaties

Deelnemers van de werkgroep SHGW benoemen dat wanneer er sprake is van een conflict tussen twee gedetineerden, er in de meeste gevallen voor wordt gekozen om een van de partijen over te plaatsen naar een andere afdeling. Een afdelingshoofd van het HvB geeft aan dat hij voorkeur geeft aan een herstelgerichte oplossing van een conflict door gedetineerden met elkaar in gesprek te laten gaan. Een PIW-er geeft aan dat hij gedetineerden bij een conflict in eerste instantie uit elkaar haalt en vervolgens kijkt of er ruimte is voor een gesprek tussen beide partijen. Hieruit blijkt dat het per afdeling erg kan verschillen hoe er door de medewerkers om wordt omgegaan met conflictsituaties; dit is grotendeels ook afhankelijk van de visie van het afdelingshoofd van de betreffende afdeling over de juiste afhandeling van interne conflictsituaties. Er is in PI-L geen beleid voor een herstelgerichte omgang met interne conflicten. Alle respondenten geven aan dat een herstelgerichte oplossing niet voor elk conflict geschikt is. In sommige gevallen (vaak bij een fysiek conflict) is overplaatsing van een gedetineerde gezien het veiligheidsaspect noodzakelijk.

4.3 Visie van medewerkers

In deze paragraaf staat de beantwoording van deelvraag 4b centraal:

Hoe kijken medewerkers in PI Leeuwarden aan tegen de benodigde cultuuromslag voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze en waar zien zij knelpunten en mogelijke succesfactoren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze?

Gedurende het praktijkonderzoek is een aantal medewerkers en deelnemers van de werkgroep SHGW (hierna: de werkgroep) in PI-L hiernaar gevraagd.

4.3.1 Cultuuromslag

Een respondent is van mening dat er momenteel veel te weinig wordt gedaan op het gebied van SHGW en ziet in dat hiervoor een cultuuromslag nodig is. "Herstelgericht werken zou gewoner moeten worden binnen de werkprocessen van de inrichting, maar deze cultuuromslag wordt nog een hele strijd." Een andere respondent geeft aan zeker mogelijkheden te zien voor een cultuuromslag ter realisatie van deze werkwijze. Hij benoemt dat het hierin belangrijk is om te focussen op het

herstelgerichte proces dat een gedetineerde doormaakt en niet te grote stappen willen nemen. Een ander geeft aan zeker te zijn dat deze cultuuromslag gaat komen, mede doordat het een opdracht is vanuit DJI om meer slachtoffer- en herstelgericht te werken. “Het is een verandering die door met name nieuwe medewerkers zal worden gedragen.” Ook deelnemers van de werkgroep zien in dat SHGW vraagt om een cultuuromslag. De cruciale vraag is hoe je het personeel in beweging krijgt en houdt. “Het is belangrijk dat het bij medewerkers gaat doordringen dat het geen tijdelijk project is maar een blijvertje. Medewerkers moeten zich bewust worden van wat SHGW inhoudt zodat ze de urgentie voelen en gaan inzien dat we al veel doen op het gebied van herstelgericht werken”.

4.3.2 Knelpunten

Meerdere respondenten geven aan zorgen te hebben over wat er gevraagd wordt van medewerkers. Het gebrek aan kennis bij medewerkers over herstelgericht werken (zie 4.3.1) wordt door meerdere respondenten gezien als een knelpunt. Een respondent legt uit dat er tegenwoordig veel meer gevraagd wordt van een PIW-er dan een aantal jaren geleden en dat het voor velen een opeenstapeling van nieuwe taken is. Ook denkt een andere respondent dat veel medewerkers geen zin hebben er weer iets nieuws bij te doen. “De medewerkers zijn murw van alle veranderingen.” Een casemanager noemt een praktisch knelpunt: wanneer een gedetineerde van het HvB wordt overgeplaatst naar de gevangenis krijgt hij een nieuwe mentor die hij (nog) niet kent. Als de gedetineerde in het HvB naar aanleiding van de KvV training een TRA plan heeft gemaakt gaat de gedetineerde deze niet zomaar met zijn nieuwe mentor bespreken. Hier stopt het herstelproces als het ware. In de werkgroep komt naar voren dat herstelgericht werken met zedendelinquenten erg lastig kan zijn. Deze doelgroep wordt (voor hun eigen veiligheid) uitgesloten voor de herstelgerichte activiteiten KvV en Puinruimen, terwijl herstel voor deze doelgroep juist heel erg belangrijk is.

4.3.3 Succesfactoren

Een respondent geeft aan dat het van belang is om het onderwerp binnen de inrichting meer bekend te maken zodat gedetineerden kunnen aangeven dat zij willen werken aan herstel en zodat medewerkers deze signalen kunnen oppikken. Het is hierbij van belang om *alle* gedetineerden te informeren; ook de gedetineerden die in eerste instantie sceptisch zijn over het onderwerp. “Laat de informatie bezinken en kijk wat het teweeg kan brengen.” Volgens een casemanager zou een mentor de herstelgerichte activiteiten en mogelijkheden bij gedetineerden kunnen bekendmaken en ervoor zorgen dat er genoeg informatie is op de afdeling. Ook ziet de respondent mogelijkheden om gedetineerden vanuit zijn functie als casemanager te informeren over de herstelgerichte activiteiten door deze te bespreken tijdens de intake. Meerdere respondenten en deelnemers van de werkgroep geven aan dat het delen van successen tussen medewerkers onderling een belangrijke succesfactor kan zijn. “Het is belangrijk om te kijken hoe medewerkers kunnen worden gemotiveerd, om uiteindelijk gedetineerden te motiveren”. Een deelnemer uit de werkgroep denkt dat het succesvol kan zijn om, op het moment dat er enig herstel is bewerkstelligt, dit te vieren; op het moment dat een herstelproces positief wordt bekrachtigd kan dit leiden tot verandering. Meerdere respondenten en ook deelnemers van de werkgroep geven aan dat het TRA plan van een gedetineerde in het kader van herstelgericht werken beter benut kan worden. Er wordt momenteel weinig vervolg gegeven aan het plan dat een gedetineerde opstelt aan het eind van de KvV-training. “Het TRA plan mag een grotere rol krijgen dan hij nu krijgt, omdat hierin de motivatie van de gedetineerde zelf een grote rol speelt. Juist op het moment dat ze de KvV-training hebben afgerond en vanuit hun eigen motivatie een TRA plan hebben opgesteld, moet je ze als het ware pakken. En precies daar stopt het proces nu.” Meerdere respondenten geven aan dat het goed zou zijn als een mentor of casemanager het TRA plan oppakt en samen met de gedetineerde de omschreven doelen in dit plan verder uitdiept en ermee aan de slag gaat. In de werkgroep wordt geconstateerd dat de KvV training en de cursus Puinruimen nu twee losse onderdelen zijn -de cursus Puinruimen wordt niet bij de KvV training benoemd en andersom. Er wordt gezien dat er juist een mooie samenhang is tussen deze herstelgerichte activiteiten en dat het ten behoeve van een meer slachtoffer- en herstelgerichte

werkwijze een succes zou zijn om deze activiteiten met elkaar te verbinden. Het aanstellen van een herstelconsulent zou volgens alle deelnemers in de werkgroep een groot succes zijn. Uit meerdere interviews en de bijeenkomsten met de werkgroep komt ook het idee naar voren om op iedere afdeling een aandachtsfunctionaris op het gebied van SHGW aan te stellen. Deze aandachtsfunctionaris zou het herstelgerichte gedachtegoed bij collega's kunnen overbrengen en tips kunnen geven over hoe je herstelgericht kan werken. "Van daaruit kun je het thema uitrollen over de afdelingen zodat het in de hele inrichting gaat leven." In het verlengde daarvan zou het volgens de werkgroep succesvol zijn om deze aandachtsfunctionarissen bij de werkgroep te betrekken. Deelnemers uit de werkgroep geven aan dat het succesvol zou zijn om herstelgerichte activiteiten en acties te vermelden in het D&R plan van een gedetineerde en het mee te nemen als agendapunt tijdens het MDO; hiermee wordt SHGW in de standaard processen geborgd. De samenwerkingsdriehoek tussen de casemanager, mentor en gedetineerde wordt door meerdere respondenten gezien als succesfactor. Een respondent benoemt dat het vooral van belang is om in het hersteltraject samen dezelfde weg in te blijven slaan. Volgens een casemanager zou ook de samenwerking tussen een mentor en casemanager inzake herstelbemiddeling succesvol kunnen zijn; de mentor zou een signalerende rol kunnen hebben waar hij (wanneer een gedetineerde nadenkt over herstelbemiddeling) het signaal zou kunnen oppikken en -eventueel via het MDO- doorgeven aan de betreffende casemanager. Deze zou vervolgens het traject kunnen uitzetten door de gedetineerde aan te melden bij Perspectief Herstelbemiddeling. Meerdere respondenten geven aan dat het belangrijk is om gedetineerden in het HvB te informeren over herstelgerichte activiteiten – om ze te prikkelen om te werken aan herstel. Een casemanager benoemt dat een warme overdacht van een gedetineerde uit het HvB naar de gevangenis zou helpen om het herstelproces (dat in het HvB is opgezet) voort te kunnen zetten in de gevangenis. Een warme overdacht zou kunnen plaatsvinden doordat de mentor en casemanager vanuit het HvB samen met de gedetineerde en zijn nieuwe mentor en casemanager uit de gevangenis om tafel gaan. Uit de werkgroep komt ten slotte naar voren dat het belangrijk is om voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze niet alleen te richten op de herstelrelatie tussen de dader en het slachtoffer, maar om te kijken naar alle lagen van herstel.

4.4 De huidige werkwijze van PI Sittard en PI Nieuwegein

In deze paragraaf staat de beantwoording van deelvraag 5a centraal: *Wat is de huidige werkwijze van PI Sittard en PI Nieuwegein op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?*

In de praktijk is deze werkwijze aan de hand van de onderzoekspunten onderzocht; er is gekeken naar de herstelgerichte activiteiten, de slachtofferrechten en naar enkele aspecten van de interne organisatie.

4.4.1 Herstelgerichte voorzieningen

In de praktijk is gekeken naar het herstelgerichte aanbod van PI-S en PI-N, op welke wijze gedetineerden worden geïnformeerd over de herstelgerichte activiteiten¹¹⁰ en welke procedure er is voor herstelbemiddeling.

Herstelgericht aanbod

Zowel PI-S als PI-N hebben een aantal herstelgerichte activiteiten die voor een deel overlappend zijn; hieronder wordt eerst het overlappende aanbod toegelicht.

Kiezen voor Verandering

De opzet van de KvV training is landelijk bepaald en daarom in alle inrichtingen gelijk (zie 4.2.1).

Herstelbemiddeling

Beide inrichtingen bieden gedetineerden de mogelijkheid tot herstelbemiddeling met het slachtoffer en werken hiervoor samen met Perspectief Herstelbemiddeling, de organisatie die dit herstelproces begeleidt.

¹¹⁰ Art. 51h lid 1 Wetboek van Strafvordering

In PI-S wordt naast bovenstaande activiteiten de cursus **SOS** aangeboden: SOS staat voor *Spreken Over Slachtoffers, Schuld en Samenleving* en is een cursus over herstel waar deelnemers naar zichzelf kijken en zich proberen in te leven in anderen, ontdekken wat een proces van herstel inhoudt en waar werken aan een betere toekomst. De cursus wordt gegeven door vrijwilligers van Gevangenzorg Nederland in samenwerking met casemanagers en de GV. PI-S heeft een werkgroep Herstelgericht werken gevormd die gezamenlijk ambassadeurs zijn van het thema; de professionals die de functiegroepen vertegenwoordigen spelen ook een rol in het verspreiden van het thema binnen hun functiegroep. In het kernteam is van iedere afdeling een PIW-er, casemanager en arbeidsmedewerker betrokken; hierdoor zijn alle afdelingen vertegenwoordigd en zijn de deelnemers ook van elkaar op de hoogte van wat er wordt gedaan op het gebied van herstelgericht werken. Het thema wordt trajectmatig weggezet door herstelgerichte werkzaamheden en activiteiten te bespreken in het ochtendoverleg en MDO. Hiernaast wordt deze informatie ook verwerkt in het D&R plan. In PI-N wordt naast de KvV training de mogelijkheid tot herstelbemiddeling en de cursus **Puinruimen** aangeboden: deze cursus wordt ook in Leeuwarden aangeboden en de opzet is grotendeels gelijk (zie 4.2.1). De cursus wordt in PI-N door de herstelconsulent en een GV-er gefaciliteerd. De cursus is gericht op alle lagen van herstel. "Het gaat erom dat de deelnemers zich bewust worden van de puin in hun leven, dat is voor iedereen op een ander gebied." PI-N heeft een herstelconsulent in dienst die het veranderproces naar een herstelgerichte cultuur begeleidt, voor personeel en gedetineerden. "Ik probeer gedetineerden enerzijds heel praktisch te confronteren met wat ze hebben aangericht en anderzijds ook naast ze te staan en ze te ondersteunen in het proces erna." De herstelconsulent biedt gedetineerden de mogelijkheid tot **herstelgesprekken** waar ze met een gedetineerde praat over het delict en de gevolgen hiervan (voor verschillende partijen) en hierbij insteekt op herstel -waar mogelijk. Een gedetineerde kan zich hiervoor aanmelden via een sprekersbriefje. Het thema herstelgericht werken wordt besproken in het ochtendoverleg en het MDO en deelname aan een herstelgerichte activiteit wordt vermeldt in het D&R plan van een gedetineerde.

Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

In PI-S gaat de informatievoorziening over het totale herstelgerichte aanbod in principe via twee wegen: het RIC en de GV. In het RIC worden gedetineerden geïnformeerd over het aanbod van herstelgerichte activiteiten. Zo is er in het RIC ook een map met informatie, waar ook een aantal openingszinnen voor een gesprek over herstel staan. Deze map geeft medewerkers in het RIC handvaten om met gedetineerden te spreken over herstel en hen te interesseren voor het herstelgerichte aanbod in de inrichting. Hiernaast kan een gedetineerde door de GV geïnformeerd worden over het herstelgerichte aanbod. De respondent geeft aan dat een gedetineerde in de praktijk op meerdere momenten en door verschillende medewerkers wordt geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. In PI-S komt het onderwerp herstelbemiddeling bij al de genoemde herstelgerichte activiteiten (4.4.1) aan bod. "Bij al deze activiteiten wordt een lijntje gelegd met Perspectief Herstelbemiddeling".

In PI-N informeert de herstelconsulent de gedetineerden (ook in het HvB) zelf over het herstelgerichte aanbod door middel van folders en flyers die ze verspreidt binnen de inrichting. De respondent laat weten dat het afhankelijk is van de medewerker of deze gedetineerden standaard informeert over het herstelgerichte aanbod binnen de inrichting. "Het mooiste zou zijn natuurlijk dat dit vanzelfsprekend gaat. Het hangt nu nog een beetje af van de interesse van de medewerker." Om medewerkers handvatten te geven om gedetineerden te informeren over de herstelgerichte activiteiten en te praten over herstel is er de Map van Herstel. Dit is een map met informatie (in de vorm van folders, artikelen, ervaringsverhalen, etc.) over herstelgericht werken. Deze map is aanwezig op iedere afdeling, in het RIC en elke casemanager beschikt over een exemplaar -om tijdens hun intakegesprekken op terug te kunnen grijpen.

Procedure omtrent herstelbemiddeling

In PI-S is het de gebruikelijke procedure dat de GV-ers en casemanagers contactpersonen zijn voor herstelbemiddeling; zij kunnen gedetineerden aanmelden bij de organisatie Perspectief Herstelbemiddeling. Hiernaast kan een gedetineerde hiervoor zichzelf aanmelden bij de organisatie. In PI-N is het de meest gebruikelijke gang van zaken dat gedetineerden voor herstelbemiddeling naar de herstelconsulent worden doorgestuurd en dat deze hen vervolgens aanmeldt bij Perspectief Herstelbemiddeling. De respondent geeft aan dat dit geen voorwaarde is: ook casemanagers, GV-ers of gedetineerden zelf kunnen een aanmelding doen bij de organisatie voor herstelbemiddeling.

4.4.2 Slachtofferrechten

In de praktijk is onderzocht in hoeverre de genoemde slachtofferrechten in de inrichtingen worden toegepast en nageleefd. Allereerst is getoetst of de minimale waarborgen bij medewerkers bekend zijn en of er bij de herstelgerichte activiteiten rekening wordt gehouden met deze minimale waarborgen¹¹¹; er is gekeken of het voor deelname van belang is dat een gedetineerde het delict heeft erkend¹¹² en in hoeverre deelname aan een herstelgerichte activiteit voor een gedetineerde vrijwillig is¹¹³. Hiernaast is onderzocht op welke wijze de PI's omgaan met de informatievoorziening richting het IDV inzake het verlov, de vrijlating of ontsnapping van een verdachte of gedetineerde¹¹⁴.

Minimale waarborgen voor het slachtoffer

De minimale waarborgen zijn over het algemeen niet bekend bij medewerkers in PI-S en PI-N. In PI-N is de herstelconsulent zich wel bewust van deze minimale waarborgen en weet zij deze toe te passen wanneer dit nodig is.

Erkenning

Erkenning van het delict is in zowel PI-S als PI-N geen vereiste voor deelname aan de KvV training: deelnemers die (nog) in ontkenning zijn van het delict kunnen deelnemen aan de training. Erkenning van het delict is wel een vereiste voor deelname aan de cursus Puinruimen en om het traject van herstelbemiddeling in te gaan.

Vrijwillige deelname

In zowel PI-S als PI-N is deelname aan alle herstelgerichte activiteiten vrijwillig. Echter omdat deelname aan de KvV training positieve gevolgen heeft voor het verblijf op de afdeling zien veel gedetineerden de training als een verplichting en zijn zij daarom niet oprecht gemotiveerd om deel te nemen aan de training. Deelname aan een van de andere herstelgerichte activiteiten in beide inrichtingen heeft geen gevolgen voor het verblijf op de afdeling. De herstelconsulent in PI-N geeft aan dat het benadrukken van de vrijwillige deelname aan een herstelgerichte activiteit onderdeel is van de informatievoorziening richting de gedetineerde. De respondent benadrukt dat wanneer een gedetineerde 'ja' zegt tegen herstelbemiddeling, dit nog niet direct betekent dat hij ook daadwerkelijk toe is aan herstel met het slachtoffer. "Als een gedetineerde iets niet onder woorden kan brengen en ontzettend boos praat over de zaak of het slachtoffer weet je al dat er risico is op secundaire victimisatie. Daarom is het contact met de bemiddelaar van Perspectief Herstelbemiddeling zo belangrijk; het is belangrijk dat we de bemiddeling op zo'n moment *on hold* zetten, dat ik eerst het proces met de gedetineerde aanga. Zo bewaak je samen met de bemiddelaar het herstelproces."

Informerende van slachtoffers over verlov of invrijheidsstelling

In beide inrichtingen verloopt het proces omtrent deze informatievoorziening goed. Er is in beide inrichtingen een vaste procedure voor het verstrekken van de benodigde informatie en deze procedure wordt goed bewaakt: wanneer er een verlofaanvraag in de VC voorbijkomt waarbij het slachtoffer niet (tijdig) meer kan worden geïnformeerd, wordt deze niet goedgekeurd. Wanneer een

Art. 12 lid 1 sub c jo. sub d EU Richtlijn

¹¹² Art. 12 lid 1 sub c EU Slachtoffer Richtlijn

¹¹³ Art. 12 lid 1 sub d EU Slachtoffer Richtlijn

¹¹⁴ Art. 51ac Wetboek van Strafrecht

verlofaanvraag wordt goedgekeurd door de VC doet een backofficemedewerker een melding bij het IDV, die uiteindelijk het slachtoffer informeert.

4.4.3 Interne organisatie

In het praktijkonderzoek is de projectleiders van het herstelgericht werken in PI-S en PI-N in het kader van vakmanschap¹¹⁵ gevraagd naar de kennis en vaardigheden op het gebied van SHGW bij medewerkers in de inrichting; welke (on)mogelijkheden zij zien voor slachtoffer- en herstelgericht werken in het HvB en op welke wijze er in de inrichtingen wordt omgegaan met interne conflictsituaties.

Kennis en vaardigheden

Landelijk zal komende jaren (2017-2020) door het Opleidingsinstituut middels het Meerjaren opleidingsplan SOGW 2017-2020 worden geïnvesteerd in het slachtoffergericht werken. Verschillende doelgroepen binnen het gevangeniswezen zullen de komende jaren worden opgeleid waar de focus ligt op het leren en oefenen van vaardigheden op het gebied van SHGW (zie 4.2.3). Medewerkers in zowel PI-S als PI-N zijn over het algemeen wel op de hoogte van de herstelgerichte activiteiten in de inrichting, maar weten (nog) niet wat herstelgericht werken precies inhoudt en hoe zij dit kunnen toepassen binnen hun werkzaamheden. Om medewerkers in PI-S meer informatie te bieden en mee te nemen in het herstelgerichte werken wordt er ieder kwartaal door de werkgroep iets in de inrichting georganiseerd op het gebied van herstelgericht werken. "We zijn nu aan het kijken of Gevangenzorg Nederland een SOS cursus kan geven aan medewerkers, zodat zij ook weten wat het inhoudt." Herstelgericht werken is voor medewerkers in PI-N het meest bekend in de vorm van de herstelconsulent; medewerkers weten dat de herstelconsulent er is en weten deze ook te vinden. Het Herstelplan van PI-N bevat in het kader van vakmanschap een aantal concrete actiepunten om te investeren in personeelsleden om deskundigheid en vakmanschap op het gebied van herstelgericht werken te bevorderen. De respondent legt uit dat het belangrijk is om de gevolgen van herstelgericht werken voor medewerkers inzichtelijk te maken zodat zij zich er vanuit zichzelf voor gaan inzetten.

Slachtoffer- en herstelgericht werken in het HvB

In beide inrichtingen worden alle herstelgerichte activiteiten ook in het HvB aangeboden. Beide respondenten benadrukken dat het belangrijk is om juist in het HvB al te starten met SHGW en gedetineerden te informeren over het herstelgerichte aanbod. "Het is belangrijk om als gedetineerde in het begin te weten wat er is, want je moet er ook naartoe groeien."

Omgang interne conflictsituaties

Beide inrichtingen zetten in op een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties. Dit wordt in beide inrichtingen gerealiseerd door conflicterende partijen waar mogelijk met elkaar in gesprek te laten gaan. In PI-S wordt ook bij conflicten tussen medewerkers onderling gezocht naar een herstelgerichte oplossing door coaching in te zetten en vervelende situaties niet te vermijden maar de confrontatie op te zoeken. De respondent licht toe dat er nauwelijks geweldsincidenten voorkomen in de inrichting; dit zou kunnen betekenen dat deze manier van omgang met interne conflictsituaties positieve invloed kan hebben op het leefklimaat. "Goed voorbeeld doet goed volgen." PI-N wil interne conflictsituaties herstelgericht oplossen door in het geval van klachten eerst met de gedetineerde in gesprek te gaan alvorens een beklagbriefje in te laten vullen, de-escalerend te werken door bij het naderen van een conflictsituatie alle partijen om tafel te zetten en met elkaar in gesprek te gaan en ten slotte door een herstelgericht sanctioneringsbeleid op te stellen. "Dit betekent dat het personeel moet leren op deze manier te communiceren, oplossingsgericht te denken en te handelen."

¹¹⁵Art. 25 lid 1 EU Slachtoffer Richtlijn

4.5 Visie van de projectleiders herstelgericht werken

In deze paragraaf staat de beantwoording van deelvraag 5b centraal:

Hoe kijken de projectleiders van het Herstelplan in PI Sittard en PI Nieuwegein aan tegen de benodigde cultuuromslag en waar zien zij knelpunten en mogelijke succesfactoren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze?

Gedurende het praktijkonderzoek is de projectleiders voor het herstelgericht werken in PI-S en PI-N hiernaar gevraagd.

4.5.1 Cultuuromslag

De cultuuromslag voor PI-S is de bewustwording dat herstelgericht werken niet een los thema is, maar iets dat bij de gehele werkwijze hoort, laat de respondent weten. De respondent benadrukt dat het belangrijk is om als projectleider van het Herstelplan medewerkers niet zomaar op te zadelen met een plan, maar om dit plan *samen* met de medewerkers te maken en het ook gezamenlijk uit te voeren. "Het moet uiteindelijk gedragen worden door de hele inrichting, niet alleen door de projectleider." In PI-N is de cultuuromslag nog niet geheel bewerkstelligt. De respondent legt uit dat deze herstelgerichte werkwijze iets is waarvoor je op veel verschillende lagen en niveaus moet insteken om deze cultuuromslag te kunnen bewerkstelligen. "Het is een groeiproces dat veel tijd kost." PI-N (ook het management) staat wel voor herstelgericht werken, maar het is momenteel nog erg persoonsafhankelijk of een medewerker ook daadwerkelijk herstelgericht werkt. Ten behoeve van de benodigde cultuuromslag is het volgens de respondent belangrijk om als inrichting transparant te zijn over je visie en deze te blijven communiceren.

4.5.2 Knelpunten

De respondenten uit zowel PI-S als PI-N geven aan dat de weerstand vanuit medewerkers een groot knelpunt kan zijn. Volgens de respondent uit PI-S is dit een drempel waar je mensen overheen moet zien te krijgen en waarvan je je moet realiseren dat dit niet vanzelf gaat. "Herstelgericht werken wordt door veel mensen gezien als een softe werkwijze, terwijl ik ervan overtuigd ben dat het juist een hele harde aanpak is omdat je als inrichting wil dat een gedetineerde aan de slag gaat met de gevolgen van zijn delict en dat hij hiermee geconfronteerd wordt." De respondent uit PI-N geeft aan dat er altijd medewerkers zijn die herstelgericht werken niet belangrijk vinden of zich niet kunnen vinden in de werkwijze. Slechte communicatie tussen medewerkers onderling kan volgens de respondent uit PI-S een knelpunt zijn; medewerkers weten dan niet van elkaar of, en zo ja, op welke wijze er herstelgericht wordt gewerkt. Hiernaast benoemt de respondent dat het lastig kan zijn om het onderwerp levendig te houden zonder een kartrekker als een herstelconsulent.

4.5.3 Succesfactoren

Respondenten uit zowel PI-S als PI-N geven aan dat goede communicatie tussen medewerkers onderling een grote succesfactor is. "Men kan hierdoor beter anticiperen op eventuele hulpvragen met betrekking tot herstel maar hierdoor bijvoorbeeld ook gedragsveranderingen herleiden." Ook werkt het delen van successen volgens hen succesvol. Hiernaast benoemen beide respondenten dat informatievoorziening over herstelgericht werken belangrijk is. Het is succesvol om het aanbod van herstelgerichte activiteiten te promoten door middel van posters en flyers. Hierdoor zijn medewerkers en gedetineerden meer op de hoogte van het aanbod en is het normaler dat gedetineerden deelnemen aan deze activiteiten. Volgens de respondent uit PI-S is het hiernaast een succes om als werkgroep eens in de 2 à 3 maanden samen te komen, zodat deelnemers niet terugvallen in oude manieren en het onderwerp op de agenda blijft staan. "Het blijft de kracht van herhaling." Op deze manier wordt ervoor gezorgd dat SHGW ook zonder een herstelconsulent een actief thema blijft binnen de inrichting. Het viertal van herstelprocessen wordt door de respondent ook genoemd als succesfactor. Zo wordt in PI-S bijvoorbeeld de afsluiting van een SOS cursus gevierd met koffie en gebak, waar medewerkers vanuit verschillende disciplines ook bij aanwezig zijn. De respondent uit PI-N benoemt het zoeken van verbinding met elkaar binnen het herstelgericht werken

als succesfactor. "Je moet als organisatie de verbinding met elkaar opzoeken en weg van het eilandenwerk." Hiernaast is het volgens de respondent belangrijk om als medewerker goed contact te leggen met een gedetineerde, om een signaal (voor een herstelopgave) op te kunnen pikken bij een gedetineerde. Bij gebrek aan een herstelconsulent in de inrichting, is het volgens de respondent uit PI-N een succes (en noodzaak) om iemand aan te wijzen die als kartrekker kan fungeren op het gebied van herstelgericht werken. Deze persoon kan het gedachtegoed overbrengen aan het personeel en centraal aanspreekpunt in de inrichting zijn, zodat iedereen (zowel medewerkers als gedetineerden) weet waar hij zijn vragen kan neerleggen. Om vorm te geven aan de inhoud van de functie van een herstelconsulent is de samenwerking tussen casemanagers (voor de organisatorische kant) en de GV (voor de inhoudelijke kant) een succes volgens de respondent. De respondent benadrukt ten slotte dat het van groot belang is om te realiseren dat je als inrichting pas herstelgericht kunt werken richting het slachtoffer wanneer je als inrichting in het geheel herstelgericht werkt, op alle niveaus van herstel. "Uiteindelijk start herstel bij het zelfherstel van een gedetineerde."

4.6 Samenvatting van de resultaten uit het praktijkonderzoek

In deze paragraaf wordt samenvattend verslag gedaan van het praktijkonderzoek aan de hand van de praktijkgerichte deelvragen.

4.6.1 Wat is de huidige werkwijze van PI Leeuwarden op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?

PI-L biedt gedetineerden verschillende herstelgerichte activiteiten aan: de KvV training, de cursus Puinruimen en ook is er de mogelijkheid tot herstelbemiddeling. De multidisciplinaire werkgroep SHGW is momenteel bezig met de ontwikkeling van een Herstelplan met als doel herstelgericht werken op een hoger plan te brengen binnen de inrichting. Gedetineerden worden niet standaard geïnformeerd over het aanbod van herstelgerichte activiteiten in de inrichting, hier is ook geen beleid voor. Alleen de KvV training is bij gedetineerden bekend, omdat deze training vereist is voor groen gedrag¹¹⁶. Wanneer een gedetineerde het proces van herstelbemiddeling wil aangaan, kan hij zich hiervoor zelf of via zijn casemanager of de GV aanmelden bij Perspectief Herstelbemiddeling. Medewerkers zijn niet op de hoogte van de minimale waarborgen voor slachtoffers. Erkenning van het delict is vereist voor deelname aan een herstelgerichte activiteit, behalve voor deelname aan KvV. Deelname aan een herstelgerichte activiteit is voor een gedetineerde geheel vrijwillig. Toch zien veel gedetineerden deelname aan KvV als een verplichting, omdat deze training een voorwaarde is voor groen gedrag. De informatievoorziening richting het IDV in het kader van het informeren van het slachtoffer over vrijlating of het verlot van een verdachte of veroordeelde verloopt goed. Over het algemeen hebben medewerkers weinig kennis over SHGW en weten zij daarom ook niet op welke manier zij herstelgericht kunnen werken. Enkele medewerkers worden de komende jaren opgeleid op het gebied van SHGW waar de focus ligt op het leren en oefenen van vaardigheden. Alle herstelgerichte activiteiten worden -naast de gevangenis- ook in het HvB aangeboden. De gedetineerden in het HvB vormen een lastigere doelgroep voor deelname aan de herstelgerichte activiteiten. In de inrichting is er geen vast beleid voor een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties; of er herstelgericht wordt omgegaan met een conflict is afhankelijk van de visie van het afdelingshoofd waar het conflict zich plaatsvindt.

4.6.2 Hoe kijken medewerkers in PI Leeuwarden aan tegen de benodigde cultuuromslag voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze en waar zien zij knelpunten en mogelijke succesfactoren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze?

Medewerkers in PI-L zien in dat er een cultuuromslag nodig is; de ene medewerker kijkt hier optimistischer tegenaan dan de andere. Het gebrek aan kennis bij medewerkers over SHGW wordt gezien als knelpunt. Ook wordt de opeenstapeling van taken voor medewerkers als knelpunt gezien.

¹¹⁶ Zie bijlage 1 voor nadere uitleg

Tot slot benoemen medewerkers dat zedendelinquenten een lastige doelgroep vormen voor SHGW omdat zij worden uitgesloten voor deelname aan KvV en Puinruimen. Bekendmaking van het thema SHGW onder medewerkers en gedetineerden wordt gezien als succesfactor. Het delen van successen tussen medewerkers onderling kan ook succesvol werken. Hiernaast zou het TRA plan in het kader van SHGW beter benut kunnen worden en op die manier een succesfactor kunnen zijn. Het zou een succes zijn om de herstelgerichte activiteiten KvV en Puinruimen met elkaar te verbinden -waar het nu twee losse onderdelen zijn. Het aanstellen van een herstelconsulent wordt door velen gezien als een grote succesfactor, als alternatief zou het ook een succes kunnen zijn om een aandachtsfunctionaris op het gebied van SHGW op iedere afdeling aan te stellen. Het zou succesvol zijn om het onderwerp in standaard processen te borgen als het MDO en het D&R plan. De samenwerkingsdriehoek tussen een casemanager, mentor en gedetineerde kan volgens meerdere respondenten succesvol zijn en beter benut worden voor een herstelgerichte werkwijze. Ten slotte wordt benoemd dat het voor de realisatie van een herstelgerichte werkwijze belangrijk is om te naar alle niveaus van herstel te kijken -en niet alleen te focussen op de herstelrelatie tussen de gedetineerde en het slachtoffer.

4.6.3 Wat is de huidige werkwijze van PI Sittard en PI Nieuwegein op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?

Zowel in PI-S als PI-N wordt gedetineerden de KvV training en de mogelijkheid tot herstelbemiddeling geboden. PI-S biedt hiernaast nog de SOS cursus aan, waar PI-N de cursus Puinruimen aanbiedt. In PI-S is er een multidisciplinaire werkgroep Herstelgericht werken die gezamenlijk ambassadeurs zijn van het thema en verantwoordelijk zijn voor de verspreiding van het thema binnen de functiegroepen. PI-N heeft een herstelconsulent in dienst die het veranderproces naar een herstelgerichte cultuur begeleidt en gedetineerden herstelgesprekken aanbiedt. In PI-S worden gedetineerden op meerdere momenten en door verschillende medewerkers geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. In PI-N informeert hoofdzakelijk de herstelconsulent gedetineerden over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. In PI-S wordt er bij iedere herstelgerichte activiteit een lijntje gelegd met de mogelijkheid tot herstelbemiddeling. Het contact met Perspectief Herstelbemiddeling gaat via een casemanager of GV-er. In PI-N is het de meest gebruikelijke gang van zaken dat een gedetineerde voor herstelbemiddeling naar de herstelconsulent wordt doorgestuurd, maar ook kan een gedetineerde zich hiervoor bij een casemanager of GV-er melden. Medewerkers in PI-S zijn over het algemeen niet op de hoogte van de minimale waarborgen voor slachtoffers en weten daarom ook niet wanneer deze moeten worden toegepast. In PI-N is de herstelconsulent zich wel bewust van deze minimale waarborgen. Erkenning van het delict is vereist voor deelname aan alle herstelgerichte activiteiten, behalve KvV: gedetineerden kunnen ook deelnemen aan de training wanneer ze (nog) in ontkenning zijn van het delict. In zowel PI-S als PI-N is deelname aan een herstelgerichte activiteit voor een gedetineerde geheel vrijwillig. Echter heeft de KvV training positieve gevolgen voor het verblijf op de afdeling van een gedetineerde, waardoor veel gedetineerden deze training als een verplichting zien. Het proces rondom de informatievoorziening richting het IDV voor het informeren van slachtoffers over de vrijlating of het verlot van een verdachte of veroordeelde verloopt in zowel PI-S als PI-N goed. In zowel PI-S als PI-N is het herstelgerichte aanbod bij medewerkers over het algemeen bekend maar hebben zij weinig tot geen kennis over wat herstelgericht werken precies inhoudt en hoe zij dit kunnen toepassen binnen hun werkzaamheden. Verschillende medewerkers binnen zowel PI-S als PI-N worden de komende jaren opgeleid op het gebied van SHGW waar de focus ligt op het leren en oefenen van vaardigheden. In PI-N is herstelgericht werken het meest bekend in de vorm van de herstelconsulent. In beide inrichtingen worden de herstelgerichte activiteiten naast de gevangenisafdelingen ook in het HvB aangeboden. Zowel PI-S als PI-N zet in op een herstelgerichte oplossing van interne conflictsituaties. In beide inrichtingen wordt dit gerealiseerd door conflicterende partijen (indien mogelijk) met elkaar in gesprek te laten gaan.

4.6.4 Hoe kijken de projectleiders van het Herstelplan in PI Sittard en PI Nieuwegein aan tegen de benodigde cultuuromslag voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze en waar zien zij knelpunten en mogelijke succesfactoren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze?

De grootste stap die in de cultuuromslag binnen PI-S moet worden gezet is de bewustwording dat herstelgericht werken niet een losstaand thema is maar dat het iets is dat onderdeel is van de gehele werkwijze. In PI-N is de cultuuromslag nog niet in zijn geheel gerealiseerd; het is een groeiproces dat veel tijd kost. Vanuit beide inrichtingen komt naar voren dat weerstand vanuit medewerkers voor deze werkwijze een groot knelpunt kan zijn. Vanuit PI-S wordt gebrek aan communicatie tussen medewerkers als knelpunt gezien, omdat medewerkers dan niet op de hoogte zijn van wat er allemaal gebeurt in de inrichting rondom herstelgericht werken. Hiernaast wordt als knelpunt benoemd dat het lastig is om het thema SHGW levendig te houden zonder een kartrekker als een herstelconsulent. PI-N benoemd dat het lastig kan zijn om alle gedetineerden in hun diversiteit herstel te kunnen bieden. Beide inrichtingen zien dat het uitwisselen van informatie tussen medewerkers onderling een grote meerwaarde is voor het hersteltraject van een gedetineerde. Ook wordt aangegeven dat goede informatievoorziening over herstelgericht werken richting gedetineerden succesvol is. PI-S benoemd dat het geregeld samenkomen met de werkgroep Herstelgericht werken succesvol is. PI-N benadrukt dat het van belang is om als medewerkers de verbinding met elkaar te zoeken binnen het herstelgericht werken. Hiernaast wordt het delen van successen als belangrijke succesfactor gezien. Ook is het succesvol om als medewerker te investeren in goed contact met een gedetineerde; dit komt het herstelproces ten goede. Ten slotte pleit de respondent in PI-N –bij gebrek aan een herstelconsulent - voor het aanwijzen van een kartrekker voor het onderwerp binnen de inrichting en de samenwerking tussen casemanagers en de GV voor de invulling van de inhoudelijke functie van een herstelconsulent.

Recentelijk genomen besluit –gedurende het praktijkonderzoek

Door de minister van V&J is 25 april 2017 besloten dat vanaf dat moment *mediation in strafzaken mogelijk is in alle arrondissementen in Nederland*: elk arrondissement heeft een mediationbureau bij de gerechten. Slachtoffers en verdachten in strafzaken kunnen vanaf het moment van de beslissing, geheel vrijwillig, onder begeleiding van een mediator in gesprek gaan.¹¹⁷ Een expert op het gebied van herstelrecht¹¹⁸ licht toe dat dit besluit gevolgen heeft voor de procedure rondom herstelbemiddeling in het HvB; wanneer de strafzaak nog lopende is (in het HvB), is het van belang dat medewerkers van de justitiële inrichting zich voor herstelbemiddeling richten op samenwerking met het mediationbureau van de betreffende rechtbank, zodat de uitkomst van deze bemiddeling kan worden meegenomen in de strafzaak -op basis van art. 51h lid 2 Sv.

¹¹⁷ Rechtspraak, *Mediation in strafzaken nu in het hele land*, www.rechtspraak.nl (laast geraadpleegd op 30 april 2017)

¹¹⁸ Drs. G.J. Slump

H.5 Analyse

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk zal antwoord geven op de analysedeelvragen door een vergelijking te maken tussen theorie en praktijk en een vergelijking te maken tussen diverse PI's uit de praktijk.

5.2 De aansluiting van wet- en regelgeving met de huidige praktijk

In deze paragraaf staat de beantwoording van deelvraag 6 centraal:

In hoeverre sluit de (inter)nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken in detentie aan op de huidige werkwijze in PI Leeuwarden?

Deze vraag wordt beantwoord door in te gaan op de verhouding tussen resultaten uit het theorieonderzoek en de resultaten uit het praktijkonderzoek in PI-L, aan de hand van onderzoekspunten 2 t/m 6 –waar (inter)nationale wet- en regelgeving een rol speelt.

5.2.1 Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

Beleid schrijft voor dat gedetineerden in een vroeg stadium, volledig moeten worden geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. Uit de huidige praktijk in PI-L blijkt dat de informatievoorziening over de herstelgerichte activiteit KvV wel goed verloopt; gedetineerden worden kort na binnenkomst geïnformeerd over deze training. Informatievoorziening over het overige herstelgerichte aanbod (de cursus Puinruimen, herstelbemiddeling) vindt echter niet standaard plaats. Het is afhankelijk van de medewerker of hij een gedetineerde hierover informeert; hier is geen vast beleid voor. Uit art. 51h lid 1 Sv blijkt dat verdachten in het HvB geïnformeerd moeten worden over de mogelijkheid tot herstelbemiddeling. In de praktijk komt naar voren dat er in het HvB (en de gevangenis) geen beleid is voor het informeren van gedetineerden over de mogelijkheid tot herstelbemiddeling; het is afhankelijk van de medewerker of dit wordt gedaan. Wel worden deelnemers van de KvV training en cursus Puinruimen gedurende de activiteit geïnformeerd over de mogelijkheden rondom herstelbemiddeling. Er zijn echter ook veel gedetineerden in het HvB die niet deelnemen aan deze activiteiten en daarom niet geïnformeerd worden over de mogelijkheid van herstelbemiddeling.

5.2.2 Procedure en bevordering herstelbemiddeling

Art. 12 lid 2 van de Richtlijn verplicht lidstaten om doorverwijzing naar organisaties voor herstelbemiddeling te vergemakkelijken en daarvoor procedures of kaders met voorwaarden op te stellen. De huidige praktijk in PI-L laat zien dat doorverwijzing naar de organisatie voor herstelbemiddeling (Perspectief Herstelbemiddeling) wordt gedaan door een casemanager of GV-er aan de hand van een aanmeldformulier. Ook kan een gedetineerde zichzelf middels een aanmeldformulier aanmelden bij deze organisatie. In het Beleidskader voor herstelbemiddeling komt naar voren dat het vereist is dat de toegang tot herstelbemiddeling helder is en doorverwijzing structureel in het werkproces wordt ingebed. De toegang tot herstelbemiddeling lijkt over het algemeen bij veel medewerkers (en hierdoor ook bij veel gedetineerden) niet helder en bekend. Uit art. 51h lid 3 Sv blijkt dat herstelbemiddeling in de gevangenis moet worden bevorderd. Binnen de herstelgerichte activiteiten KvV en Puinruimen wordt er aandacht geschonken aan de mogelijkheden rondom herstelbemiddeling. De toevoeging over het recentelijk genomen besluit dat mediation in strafzaken nu in elk arrondissement in Nederland mogelijk is (onder 4.6), heeft als gevolg dat wanneer de strafzaak nog lopende is (in het HvB) medewerkers zich voor herstelbemiddeling kunnen richten op samenwerking met het mediationbureau van de betreffende rechtbank -zodat de uitkomst van de bemiddeling die wordt vastgelegd in een vaststellingsovereenkomst nog kan worden meegenomen in de strafzaak ex. art. 51h lid 2 Sv. Wanneer een gedetineerde is veroordeeld (in de gevangenis) kunnen medewerkers zich voor herstelbemiddeling richten op samenwerking met Perspectief Herstelbemiddeling.

5.2.3 Slachtoffers informeren over verlof of invrijheidsstelling

Art. 51ac uit het Wetboek van Strafrecht schrijft voor dat slachtoffers recht hebben op informatie over invrijheidsstelling of ontsnapping van een verdachte (in het HvB) of veroordeelde (in de gevangenis). In PI-L verloopt deze informatievoorziening goed, dit wordt structureel ingebed in het werkproces. Op het moment dat een gedetineerde vrijheden aanvraagt is er een VPS-indicatie en moet het IDV worden geïnformeerd. Wanneer de vrijhedencommissie bij de beoordeling van een verlofaanvraag constateert dat het slachtoffer niet tijdig meer kan worden geïnformeerd, wordt de aanvraag afgekeurd en komt de gedetineerde niet buiten.

5.2.4 Minimale waarborgen voor het slachtoffer: erkenning en vrijwilligheid

Uit art. 12 lid 1 (sub c en d) van de Europese Slachtofferrichtlijn (2012) jo. art. 17 en 18 lid 1 (sub c en d) van het Besluit slachtoffers van strafbare feiten blijkt dat het proces omtrent herstelrechtvoorzieningen zo veilig en zorgvuldig mogelijk moet zijn ingericht, door rekening te houden met minimale waarborgen voor het slachtoffer -om het slachtoffer te beschermen tegen secundaire victimisatie, intimidatie of vergelding. Een expert legt uit dat het in het kader van deze wet- en regelgeving allereerst van belang is dat alle medewerkers in een justitiële inrichting op de hoogte zijn van deze minimale waarborgen. Hij verwijst hierbij naar een project in de forensische zorg waar een richtlijn is ontwikkeld om tot een zorgvuldige afweging te komen óf en hoe contact aangegaan kan worden tussen slachtoffer en tbs-er en/of FPC¹¹⁹. In de huidige praktijk van PI-L zijn medewerkers niet op de hoogte van de minimale waarborgen voor slachtoffers en weten zij daarom ook niet wanneer en op welke wijze zij deze moeten toepassen.

- *Erkenning van het delict*

De voorwaarde in sub c schrijft voor dat wanneer er gebruik wordt gemaakt van een herstelrechtvoorziening de dader de feiten die aan een zaak ten grondslag liggen moet hebben erkend. In de huidige praktijk in PI-L is erkenning van het delict geen vereiste voor deelname aan de KvV training: ook wanneer een gedetineerde (nog) in ontkenning is, kan hij deelnemen aan de training. Erkenning van het delict is wel een vereiste voor deelname aan de cursus Puinruimen en om het traject voor herstelbemiddeling in te gaan.

- *Vrijwillige deelname*

De voorwaarde in sub d schrijft voor dat deelname aan een herstelgerichte voorziening voor een gedetineerde vrijwillig moet zijn. Uit de huidige praktijk in PI-L blijkt dat deelname aan alle herstelgerichte activiteiten in principe geheel vrijwillig is. Toch zien veel gedetineerden de KvV training als een verplichting omdat het een voorwaarde is voor groen gedrag¹²⁰. Hierdoor wordt geconstateerd dat veel gedetineerden niet geheel vrijwillig deelnemen aan de KvV training. Deelname aan de cursus Puinruimen is geheel vrijwillig; deelname wordt op geen enkele manier beloond. Sterker nog, gedetineerden leveren er zelfs (kostbare) recreatie-uren voor in. Wanneer het gaat om herstelbemiddeling wordt een gedetineerde hiermee niet beloond en nooit toe gedwongen en is deelname altijd vrijwillig. Wel is het soms lastig om te toetsen of een gedetineerde in het HvB met oprechte bedoelingen herstelbemiddeling wil aangaan –hiervoor is het belangrijk om de expertise van Perspectief Herstelbemiddeling naar binnen te halen zodat deze rekening kan houden met de waarborgen die slachtoffers moeten beschermen tegen secundaire victimisatie.

5.2.5 Vakmanschap

Art. 25 lid 1 van de Richtlijn verplicht lidstaten om gevangenispersoneel in het kader van slachtoffergericht werken op te leiden. Er zijn verschillende momenten geweest waar enkele medewerkers in PI-L kennis hebben kunnen maken met SHGW; dit is een goed begin, maar slechts een bescheiden bijdrage aan de opleiding die medewerkers nodig hebben. In de huidige praktijk van

¹¹⁹ Zie bijlage 5

PI-L komt naar voren dat er bij medewerkers over het algemeen een gebrek aan kennis is over SHGW en zijn maar weinig medewerkers op de hoogte van het herstelgerichte aanbod van de inrichting. De komende jaren zal het Opleidingsinstituut (gedeeltelijk) aan deze verplichting voldoen middels het Meerjaren opleidingsplan SOGW, waaruit blijkt dat medewerkers vanuit verschillende doelgroepen de komende jaren (2017-2020) zullen worden opgeleid op het gebied van SHGW -waar de focus ligt op het leren en oefenen van vaardigheden.

5.3 Vergelijking binnen het praktijkonderzoek

In deze paragraaf staat de beantwoording van deelvraag 7 centraal:

Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen de werkwijze van PI Leeuwarden en die van PI Sittard en PI Nieuwegein op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?

Deze vraag wordt beantwoord door in te gaan op de overeenkomsten en verschillen tussen de resultaten uit het praktijkonderzoek dat is verricht in PI-L en de resultaten uit het verrichte praktijkonderzoek in PI-S en PI-N, aan de hand van onderzoekspunten 1 t/m 9 –die gezamenlijk inzicht geven in de huidige praktijk van de PI's.

Herstelgerichte activiteiten

5.3.1 Herstelgericht aanbod

In PI-L is er een werkgroep SHGW die zich momenteel bezig houdt met de ontwikkeling van een Herstelplan. In dit Herstelplan zal beschreven worden welke voorgenomen maatregelen en activiteiten er zullen worden genomen om herstelgericht werken op een hoger plan te brengen binnen de inrichting. In PI-S is er een soortgelijke werkgroep, het kernteam Herstelgericht werken, die gezamenlijk ambassadeurs zijn voor herstelgericht werken in de inrichting. PI-N heeft een herstelconsulent in dienst die het veranderproces naar een herstelgerichte cultuur begeleidt, voor personeel en gedetineerden. In PI-L worden de volgende herstelgerichte activiteiten aangeboden: de KvV training, de cursus Puinruimen en de mogelijkheid tot herstelbemiddeling onder begeleiding van Perspectief Herstelbemiddeling. PI-S biedt naast de KvV training en de mogelijkheid tot herstelbemiddeling de SOS cursus aan (in plaats van de cursus Puinruimen). PI-N biedt net als PI-L naast de KvV training en herstelbemiddeling de cursus Puinruimen aan. Aanvullend biedt de herstelconsulent in de inrichting ook herstelgesprekken aan.

5.3.2 Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

Uit de huidige praktijk in PI-L blijkt dat gedetineerden niet standaard worden geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. Het is afhankelijk van de medewerker of hij een gedetineerde hierover informeert of niet; hier is geen vast beleid voor. Alleen de informatievoorziening omtrent de herstelgerichte activiteit KvV verloopt goed; gedetineerden worden kort na binnenkomst geïnformeerd over deze training. In PI-S worden gedetineerden in principe via twee wegen geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting: via het RIC en de GV. In het RIC is er ook een map met hulpmiddelen voor medewerkers om hen handvatten te geven om het gesprek met een gedetineerde aan te gaan over herstel. In de praktijk van PI-S worden gedetineerden op meerdere momenten en door verschillende medewerkers geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting. In PI-N informeert de herstelconsulent zelf gedetineerden over het herstelgerichte aanbod door middel van folders en flyers die ze verspreidt binnen de inrichting of aanbiedt tijdens een gesprek met een gedetineerde. In PI-N is het net als in PI-L afhankelijk van de medewerker of deze de gedetineerde standaard informeert over het herstelgerichte aanbod. Ook in PI-N krijgen medewerkers handvatten om met een gedetineerde te spreken over herstel; op iedere afdeling is er een Map van Herstel met informatie over herstelgericht werken die een medewerker kan gebruiken gedurende zijn werkzaamheden of in een gesprek met een gedetineerde.

5.3.3 Procedure en bevordering herstelbemiddeling

In zowel PI-L als PI-S en PI-N kunnen gedetineerden zichzelf aanmelden voor herstelbemiddeling bij Perspectief Herstelbemiddeling, maar is deze drempel vaak te hoog. In zowel PI-L als PI-S zijn de GV-ers en casemanagers contactpersonen voor herstelbemiddeling; zij kunnen gedetineerden aanmelden bij Perspectief Herstelbemiddeling en contact onderhouden met deze organisatie. Deze procedure is over het algemeen bij veel medewerkers in PI-L niet helder en bekend. Ook in PI-N kunnen casemanagers en GV-ers gedetineerden aanmelden voor herstelbemiddeling, maar de meest gebruikelijke gang van zaken is dat gedetineerden voor herstelbemiddeling naar de herstelconsulent worden doorgestuurd –die hen ook kan aanmelden bij Perspectief Herstelbemiddeling.

Slachtofferrechten

5.3.4 Minimale waarborgen voor het slachtoffer: erkenning en vrijwilligheid

In zowel PI-L als PI-S en PI-N zijn medewerkers over het algemeen niet op de hoogte van de minimale waarborgen voor het slachtoffer en weten zij daarom ook niet wanneer en op welke wijze zij deze moeten toepassen. In PI-N is de herstelconsulent wel op de hoogte van deze minimale waarborgen en houdt zij hier rekening mee –indien nodig.

- *Erkenning van het delict*

In zowel PI-L als PI-S en PI-N is erkenning van het delict geen vereiste voor deelname aan de KvV-training: deelnemers die (nog) in ontkenning zin van het delict kunnen ook deelnemen aan de training. Erkenning van het delict is in alle drie de inrichtingen wel een vereiste voor deelname aan de cursus Puinruimen/SOS en om het traject voor herstelbemiddeling in te gaan.

- *Vrijwillige deelname*

In zowel PI-L als PI-S en PI-N is deelname aan alle herstelgerichte activiteiten in principe geheel vrijwillig. Echter zien veel gedetineerden in alle drie de inrichtingen de KvV training (vanwege de positieve gevolgen voor het verblijf op de afdeling) als een verplichting en zijn zij daarom niet oprecht gemotiveerd wanneer zij deelnemen aan de training. Hierdoor kan worden geconstateerd dat veel gedetineerden niet geheel vrijwillig deelnemen aan de KvV training. Deelname aan een andere herstelgerichte activiteit (als Puinruimen, SOS, herstelbemiddeling) heeft in de inrichtingen geen gevolgen voor het verblijf op de afdeling.

5.3.5 Slachtoffers informeren over verlof of invrijheidsstelling

In zowel PI-L als PI-S en Nieuwegein verloopt het proces rondom deze informatievoorziening goed. Er is in alle inrichtingen een vaste procedure voor het verstrekken van de benodigde informatie en deze procedure wordt goed bewaakt.

Interne organisatie

5.3.6 Vakmanschap

In de huidige praktijk van PI-L komt naar voren dat er bij medewerkers over het algemeen een gebrek aan kennis is over SHGW en zijn maar weinig medewerkers op de hoogte van het herstelgerichte aanbod van de inrichting. In PI-S en PI-N zijn medewerkers over het algemeen wel op de hoogte van de herstelgerichte activiteiten in de inrichting, maar weten zij (nog) niet wat herstelgericht werken precies inhoudt en hoe zijn dit kunnen toepassen binnen hun werkzaamheden. In PI-S wordt er ieder kwartaal door het kernteam Herstelgericht werken een activiteit georganiseerd om medewerkers meer informatie te bieden en mee te nemen in het herstelgericht werken. In PI-N is herstelgericht werken voor medewerkers het meest bekend in de vorm van de herstelconsulent. In PI-N zijn een aantal concrete actiepunten opgenomen in het Herstelplan om deskundigheid en vakmanschap op het gebied van herstelgericht werken te bevorderen (denk aan masterclasses, workshops of cursussen voor medewerkers). Het Opleidingsinstituut van DJI zorgt er middels het *Meerjaren opleidingsplan SOGW 2017-2020* voor dat medewerkers binnen het gevangeniswezen de komende jaren worden opgeleid waar de focus ligt op het leren van oefenen van vaardigheden op het gebied

van slachtoffer- en herstelgericht werken. Door zowel RJN als Jan Bouman is er opleiding / kennisbevordering aangeboden op het gebied van SHGW, waar nog geen gebruik van is gemaakt.

5.3.7 Slachtoffer- en herstelgericht werken in het HvB

In zowel PI-L als PI-S en PI-N worden alle herstelgerichte activiteiten (5.3.1) naast de gevangenisafdelingen ook in het HvB aangeboden. Er wordt aangegeven dat herstelgericht werken door verschillende factoren (onder andere stress, onrust, onduidelijkheid, ontkenning) in het HvB lastiger is, maar alle inrichtingen zien in dat het belangrijk is om in het HvB al te starten met herstelgericht werken en gedetineerde te informeren over het herstelgerichte aanbod. In de praktijk komt naar voren dat het ten behoeve van de continuering van het herstelproces van een gedetineerde belangrijk is dat er een warme overdracht plaatsvindt van het HvB naar de gevangenis.

5.3.8 Omgang interne conflictsituaties

In PI-L is er geen beleid voor een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties. Het kan per afdeling erg verschillen hoe (herstelgericht) er door de medewerkers wordt omgegaan met een conflictsituatie –dit is maar net afhankelijk van de visie van het afdelingshoofd of de betrokken medewerker over de juiste afhandeling van interne conflictsituaties. Er zijn wel enkele medewerkers in PI-L die proberen in te zetten op een herstelgerichte oplossing van een conflictsituatie door de betrokkenen met elkaar in gesprek te laten gaan. In PI-S en PI-N wordt er bewust ingezet op een herstelgerichte oplossing voor interne conflictsituaties door conflicterende partijen (waar mogelijk) met elkaar in gesprek te laten gaan. In PI-S wordt ook bij conflicten tussen medewerkers onderling gezocht naar een herstelgerichte oplossing door coaching in te zetten. In PI-N wordt er getracht de-escalerend te werken door bij het naderen van een conflictsituatie met partijen om tafel te gaan. Bij alle inrichtingen komt naar voren dat een herstelgerichte oplossing niet voor elk conflict geschikt is; in sommige gevallen is overplaatsing van een gedetineerde gezien het veiligheidsaspect noodzakelijk. Ook komt naar voren dat een herstelgerichte oplossing van interne conflictsituaties veel van medewerkers vraagt; zij moeten leren op een herstelgerichte manier te communiceren, te denken en te handelen. PI-N doet dit door de directie en het middenkader een masterclass mediation aan te bieden. Ook biedt de inrichting PIW-ers (de uitvoerende medewerkers) een cursus geweldloze/oplossingsgerichte communicatie te laten volgen.

5.3.9 Cultuuromslag

Medewerkers in PI-L zien in dat er voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze een cultuuromslag nodig is. De ene medewerker kijkt hier optimistischer tegenaan dan de andere medewerker. De cruciale vraag voor de cultuuromslag in PI-L is hoe je personeel in beweging krijgt en houdt. PI-S en PI-N geven beide aan dat de benodigde cultuuromslag een groeiproces is dat tijd kost en gaat met vallen en opstaan. De cultuuromslag voor PI-S was het creëren van bewustwording bij medewerkers dat herstelgericht werken niet een losstaand thema is, maar iets dat bij de gehele werkwijze past. Cruciaal voor deze cultuuromslag is te beseffen dat medewerkers zelf deze verandering moeten dragen en dat het Herstelplan daarom ook samen met de medewerkers moet worden ontwikkeld en uitgevoerd. In PI-N is de cultuuromslag een proces dat zich steeds verder ontwikkelt, maar is het momenteel nog erg persoonsafhankelijk of een medewerker ook daadwerkelijk herstelgericht werkt. Belangrijk is om als inrichting transparant te zijn over waar je voor staat en deze visie te blijven communiceren.

Knelpunten

Zowel medewerkers in PI-L als de projectleiders in PI-S en PI-N geven aan dat zij weerstand vanuit medewerkers als knelpunt zien voor de cultuuromslag; veel medewerkers hebben geen zin er weer iets nieuws bij te doen of zien het nut van SHGW niet in. Ook ziet zowel PI-L als PI-S en PI-N in dat de zedendelinquenten als het ware een knelpunt zijn voor SHGW, omdat het lastig is om met deze doelgroep herstelgericht te werken. Medewerkers in PI-L zien het gebrek aan kennis over de

herstelgerichte werkwijze binnen de inrichting als knelpunt. Ook wordt in PI-L de plotselinge overgang van het HvB naar een gevangenisafdeling (met een nieuwe mentor en casemanager) als knelpunt gezien in het herstelproces van een gedetineerde. Volgens de respondent in PI-S is slechte communicatie tussen medewerkers onderling een knelpunt; medewerkers weten dan niet van elkaar of, en zo ja, op welke wijze er herstelgericht wordt gewerkt. Hiernaast wordt benoemd dat de afwezigheid van een herstelconsulent een knelpunt kan zijn voor de realisatie van een cultuuromslag.

Succesfactoren

Zowel PI-L als PI-S en PI-N geven aan dat bekendmaking van en informatievoorziening over de herstelgerichte werkwijze succesfactoren zijn. Het is een succes om het onderwerp bij medewerkers en gedetineerden onder de aandacht te brengen door het te promoten middels folders, flyers, etc. Door de werkwijze bekend te maken en te promoten wordt deze bekender en ook 'normaler' binnen de inrichting. Alle inrichtingen geven aan dat het voor de realisatie van een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze bevorderlijk is om successen met medewerkers onderling te delen. PI-L en PI-S zien het vieren van een succesvol hersteltraject ook als succesfactor. Zo kan een herstelgerichte training bijvoorbeeld worden afgesloten met koffie en gebak, of kan een succesvolle samenwerking tussen verschillende medewerkers binnen een hersteltraject van een gedetineerde worden nabesproken en gevierd. Zowel PI-L als PI-N benadrukken dat het voor een cultuuromslag essentieel is medewerkers en gedetineerden bewust te maken dat een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze zich richt op alle niveaus van herstel – en niet alleen op herstel met het slachtoffer. Ook zien beide inrichting de noodzaak (en daarmee het succes) in van het aanstellen van een herstelconsulent. PI-S en PI-L zien als alternatief ook het succes in van het aanstellen van een aandachtsfunctionaris op het gebied van SHGW op iedere afdeling –iets wat in PI-S al werkelijkheid is. PI-L geeft aan dat het een succes zou zijn om ten behoeve van een herstelgerichte werkwijze de bestaande werkprocessen beter te benutten (zoals het TRA plan, het D&R plan en het MDO)- iets wat in PI-S en PI-N al gebeurt. Ook zou het volgens PI-L een succes zijn de samenwerkingsdriehoek tussen gedetineerde, zijn casemanager en mentor voor deze werkwijze goed te benutten; het is belangrijk dat alle partijen actief betrokken zijn bij het herstelproces van de gedetineerde. De mentor zou een signalerende functie kunnen hebben en de casemanager kan het herstelproces in gang zetten en bewaken. PI-S en PI-N benoemen beide dat goede communicatie tussen medewerkers onderling een succes is voor realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze en dat het belangrijk is om met elkaar verbinding te zoeken binnen het herstelgericht werken. PI-N geeft aan dat het voor een inrichting succesvol is om iemand aan te stellen die als kartrekker kan fungeren voor de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze. Om vorm te kunnen geven aan de functie van een herstelconsulent¹²¹ (zonder deze daadwerkelijk te kunnen aanstellen) ziet PI-N de samenwerking tussen een casemanager en GV-er als succesfactor. De GV-er is er voor de inhoudelijke invulling van de functie van een herstelconsulent (denk aan herstelgesprekken), de casemanager kan de organisatorische taken van een herstelconsulent uitvoeren (denk aan contact met Perspectief Herstelbemiddeling of de aanmelding voor andere herstelgerichte activiteiten). PI-S geeft ten slotte aan dat het, zeker voor een inrichting zonder herstelconsulent, een succes is om als werkgroep SHGW regelmatig samen te komen zodat de slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze op de agenda blijft staan.

¹²¹ Zie bijlage 3

H.6 Conclusie

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de conclusie van het onderzoek die aan de hand van het theoretisch, praktisch en analytisch onderzoek naar voren is gekomen. Paragraaf 6.2 geeft antwoord op de centrale onderzoeksvraag aan de hand van enkele onderzoekspunten die enkele cruciale aspecten van de huidige werkwijze in PI-L belicht om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

6.2 Conclusie centrale onderzoeksvraag

De conclusie geeft antwoord op de vraag: **In hoeverre kan PI Leeuwarden haar huidige werkwijze dusdanig aanpassen waardoor slachtoffer- en herstelgericht werken wordt ingebed in het huidige beleid zodat het zich conformeert aan de Europese Slachtoffer Richtlijn (2012) en de bestaande nationale wet- en regelgeving op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken?**

Gedetineerden informeren over herstelgerichte activiteiten

Uit analytisch onderzoek komt allereerst voren dat de praktijk van PI-L niet geheel aansluit op beleid dat voorschrijft dat gedetineerden in een vroeg stadium, volledig moeten worden geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod in de inrichting; gedetineerden in PI-L worden (behalve de KvV training) niet standaard geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod van de inrichting. PI-L kan op dit gebied leren van PI-S, waar deze informatievoorziening onderdeel is van de standaard werkprocessen. De informatievoorziening vindt hier *sowieso* plaats via het RIC en de GV, maar gedetineerden worden hiernaast ook op andere momenten en door andere medewerkers geïnformeerd over het herstelgerichte aanbod. Zowel PI-S als PI-N hebben hulpmiddelen ontworpen (een Map van Herstel) om medewerkers handvatten te geven om met gedetineerden over herstel te spreken en ze hierbij te informeren over het herstelgerichte aanbod van de inrichting. Ook komt naar voren dat PI-L niet voldoet aan de verplichting die voortvloeit uit art. 51h lid 1 Sv; gedetineerden in het HvB worden niet standaard geïnformeerd worden over de mogelijkheden van herstelbemiddeling.

Procedure en bevordering herstelbemiddeling

Wat betreft de procedure voor doorverwijzing naar de organisatie voor herstelbemiddeling is deze er, en voldoet PI-L hiermee aan de verplichting uit art. 12 lid 2 van de Richtlijn. Deze procedure is echter bij maar weinig medewerkers en gedetineerden bekend; hierdoor lijkt het niet aan te sluiten op het Beleidskader voor herstelbemiddeling (2016) die vereist dat toegang tot herstelbemiddeling helder is. Wanneer er een procedure is voor doorverwijzing naar Perspectief Herstelbemiddeling, is het belangrijk dat deze bekend is bij medewerkers in PI-L zodat zij hiervan gebruik kunnen maken. Omdat mediation in strafzaken vanaf 25 april 2017 mogelijk is in elk arrondissement in Nederland, is het van groot belang dat hier door PI-L op wordt ingespeeld door in het HvB te richten op de samenwerking met het mediationbureau van de betreffende rechtbank (niet Perspectief Herstelbemiddeling), zodat de uitkomst van de bemiddeling kan worden meegenomen in de strafzaak (o.b.v. art. 51h lid 2 Sv).

Minimale waarborgen voor het slachtoffer

Een expert op het gebied van herstelrecht legt uit dat het bij een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze van belang is dat medewerkers binnen justitiële inrichtingen op de hoogte zijn van en rekening moeten houden met van de minimale waarborgen voor het slachtoffer genoemd in art. 12 lid 1 van de Europese slachtofferrichtlijn. Medewerkers in PI-L zijn over het algemeen niet op de hoogte van deze minimale waarborgen en weten daarom ook niet wanneer en op welke wijze zij deze moeten toepassen. Het project over slachtoffer contact binnen de forensische zorg is daarom een goed voorbeeld; hier is onderzocht óf en hoe contact aangegaan kan worden tussen slachtoffer en tbs-er en/of FPC (in het kader van voorgenoemde wet) waarvoor een duidelijke richtlijn is

opgesteld.¹²² Hoewel de KvV training in PI-L niet lijkt te voldoen aan art. 12 lid 1 sub c en d van de Europese slachtofferrichtlijn (omdat deelname in de meest gevallen niet geheel vrijwillig lijkt te zijn en erkenning van het delict niet nodig is) lijkt het niet verstandig om hierin aanpassingen te doen omdat zowel sleutelfiguren in PI-L als sleutelfiguren in PI-S en PI-N aangeven dat er op deze manier gedetineerden worden bereikt –en wellicht prikkelt voor andere herstelgerichte activiteiten- die je anders nooit zou bereiken. Wanneer een gedetineerde het proces van herstelbemiddeling wil ingaan, is het belangrijk dat medewerkers de expertise van Perspectief Herstelbemiddeling erbij halen zodat zij rekening kunnen houden met de waarborgen die slachtoffers moet beschermen tegen secundaire victimisatie.

Kennis en vaardigheden

Ondanks dat art. 25 van de Slachtofferrichtlijn landelijk wordt beantwoord door het Opleidingsinstituut van DJI is het ook verstandig om als inrichting in te steken op bevordering van kennis en vaardigheden bij medewerkers op het gebied van SHGW. In PI-L wordt dit momenteel nog niet gedaan. Dit zou kunnen door (net als PI-S) als werkgroep eens in het kwartaal een activiteit te organiseren om medewerkers meer informatie te bieden over SHGW en ze mee te nemen in deze werkwijze. Een andere manier is om net als PI-N medewerkers voorlichtingen / masterclasses / cursussen te bieden over SHGW. Ook zou P-L gebruik kunnen maken van het aanbod van RJN of Jan Bouman.

Slachtoffer- en herstelgericht werken in het HvB

Uit het analytisch onderzoek komt naar voren dat het voor PI-L belangrijk is om in het HvB de nadruk te leggen op informatievoorziening over het herstelgerichte aanbod en zo gedetineerden te prikkelen om te werken aan herstel. Wanneer een gedetineerde in het HvB is begonnen met werken aan herstel, is het belangrijk dat er een warme overdracht plaatsvindt naar de gevangenis (met de gedetineerde en zijn oude en nieuwe mentor/casemanager) om dit herstelproces voort te kunnen zetten –zonder het ruw te verstoren.

Omgang met interne conflictsituaties

Uit het praktijkonderzoek blijkt dat PI-L (in tegenstelling tot PI-S en PI-N) geen beleid heeft voor een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties. Het zou ten behoeve van een herstelgerichte werkwijze goed zijn om dit beleid te ontwikkelen. Omdat een herstelgerichte afhandeling van interne conflictsituaties veel vraagt van medewerkers is het goed om het middenkader –die deze processen moet aansturen- meer kennis te bieden over herstelgericht omgaan met interne conflicten. PI-N doet dit door de directie en het middenkader een masterclass mediation aan te bieden. Ook biedt de inrichting PIW-ers (de uitvoerende medewerkers) een cursus geweldloze/oplossingsgerichte communicatie.

Cultuuromslag

PI-L ziet in dat de slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze door de hele inrichting moet worden gedragen en dat hiervoor een cultuuromslag nodig is. De vraag voor PI-L is hoe je personeel in beweging krijgt en houdt. PI-S en PI-N ervaren dat de benodigde cultuuromslag een groeiprocess is dat tijd kost en dat met vallen en opstaan gaat. PI-S heeft ervaren dat het van groot belang is om de uitvoerende medewerkers bij de ontwikkeling en uitvoering van het Herstelplan te betrekken –zij zijn immers de medewerkers die deze verandering moeten gaan dragen. Om een cultuuromslag te kunnen realiseren is het volgens PI-N cruciaal om als inrichting transparant te zijn over waar je voor staat en deze visie te blijven communiceren.

¹²² Zie bijlage 5

Knelpunten

Weerstand vanuit medewerkers is een veelgenoemd knelpunt in de realisatie van een meer slachtoffer- en herstelgerichte cultuur. Het is van groot belang medewerkers in PI-L meer kennis en inzicht te geven over SHGW zodat zij ook het nut ervan gaan inzien. Een ander knelpunt in de realisatie van een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze is hoe je herstelgericht kan werken met zedendelinquenten; hier ligt de uitdaging om ook voor deze groep een (passende) herstelgerichte werkwijze te creëren. Ten slotte is het een uitdaging om zonder de aanstelling van een herstelconsulent ervoor te zorgen dat het onderwerp SHGW 'levendig' blijft terugkomen –iets wat zeker nodig is om een cultuuromslag te kunnen realiseren. Het is goed om als werkgroep SHGW met regelmaat samen te komen zodat SHGW op de agenda blijft staan.

Succesfactoren

Om de benodigde cultuuromslag in PI-L in gang te zetten is het allereerst een succes om binnen de inrichting bekendheid en informatievoorziening over de herstelgerichte werkwijze te geven. Essentieel hierin is het benadrukken dat de slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze zich richt op alle niveaus van herstel –niet alleen op herstel met het slachtoffer, zoals de naam van de werkwijze wel kan impliceren. Hiernaast is het goed om als medewerkers verbinding met elkaar te zoeken binnen het herstelgericht werken en om successen op het gebied van deze werkwijze met elkaar te delen. Het zou een groot succes zijn om een katrekker voor de slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze aan te stellen in PI-L. Dit zou (idealiter) kunnen in de vorm van een herstelconsulent, maar het is ook mogelijk om meerdere aandachtsfunctionarissen (op iedere afdeling één) aan te stellen die deze werkwijze onder de aandacht kunnen brengen en zouden kunnen uitdragen. Wanneer er geen herstelconsulent kan worden aangesteld zou PI-L vorm kunnen geven aan deze functie door de samenwerking tussen casemanagers en de GV; een GV-er kan invulling geven aan de inhoudelijke kant van de functie, waar een casemanager de organisatorische taken van een herstelconsulent kan uitvoeren.¹²³ Ook zou het ten behoeve van een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze een succes zijn bestaande werkprocessen in PI-L beter te benutten. Denk hierbij aan het TRA plan, het D&R plan en het MDO; hier zou herstel (op diverse niveaus) meer aandacht kunnen krijgen. Hiernaast zou het voor een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze een succes zijn om gebruik te maken van de samenwerkingsdriehoek tussen gedetineerde, zijn casemanager en mentor; de mentor zou een signalerende functie kunnen hebben waar de casemanager het herstelproces in gang zou kunnen zetten en bewaken. Het is belangrijk dat partijen in de samenwerkingsdriehoek actief betrokken zijn bij het herstelproces die de gedetineerde doormaakt.

¹²³ Zie voor de taakomschrijving van een herstelconsulente bijlage 3

H.7 Aanbevelingen

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft in paragraaf 7.2 aanbevelingen die voortvloeien uit de conclusies die zijn beschreven. Doelstelling (a) van dit onderzoek wordt hiermee bereikt: het doen van aanbevelingen aan PI-L over mogelijke aanpassingen binnen de huidige werkwijze van PI-L, om zo gehoor te geven aan de Europese Slachtoffer Richtlijn (2012) en het juridische en landelijke beleidskader dat ter implementatie van deze richtlijn is vastgesteld die vragen naar een meer slachtoffer- en herstelgerichte detentie. Paragraaf 7.3 geeft mogelijkheden voor nader onderzoek weer.

7.2 Aanbevelingen aan PI Leeuwarden

Allereest wordt er een algemene, overkoepelende aanbeveling geformuleerd:

Creëer en borg aan de hand van het Herstelplan een werkwijze waarbij medewerkers verbinding met elkaar zoeken in herstelgericht werken (-waar slachtoffergericht werken een onderdeel van is- en houdt hierbij rekening met de verplichtingen die voortkomen uit (inter)nationale wet- en regelgeving

Deze algemene aanbeveling wordt concreter uitgewerkt door aandacht te schenken aan alle onderzoekspunten die aanbevelingen behoeven. De onderzoekspunten zijn opgedeeld in twee categorieën: onderzoekspunten met juridische grondslag (7.2.1) en onderzoekspunten met sociaalwetenschappelijke grondslag (7.2.2). Er is bewust gekozen voor deze verdeling omdat het voor PI-L belangrijk is om inzichtelijk te krijgen aan welke verplichtingen, voortvloeiende uit de (inter)nationale wet- en regelgeving, het niet voldoet; dit vraagt om stevige en strikt geformuleerde aanbevelingen. De aanbevelingen omtrent de sociaalwetenschappelijke onderzoekspunten hebben geen juridische grondslag en zijn daarom voorzichtiger en minder strikt geformuleerd -wat de aanbevelingen niet minder belangrijk maakt. Telkens is eerst een aanbeveling geformuleerd, waarna deze wordt uitgewerkt in enkele concretere aanbevelingen.

7.2.1 Onderzoekspunten met juridische grondslag

1. Informeer gedetineerden zowel in het HvB als in de gevangenis actief en volledig over het herstelgerichte aanbod in de inrichting

- Borg deze informatievoorziening in standaard werkprocessen –leg deze informatieverplichting neer bij een mentor en/of casemanager en zorg ervoor dat een gedetineerde ook in het RIC hierover wordt geïnformeerd
- Informeer gedetineerden zowel in het HvB als in de gevangenis over de mogelijkheden rondom herstelbemiddeling – leg deze informatieverplichting neer bij een casemanager (en/of mentor) van de gedetineerde
- Geef medewerkers handvatten voor deze informatievoorziening –ontwikkel een Map van Herstel (zie 4.4.1) en zorg ervoor dat deze in het RIC, op iedere afdeling en voor iedere casemanager beschikbaar is

2. Maak de mogelijkheden omtrent herstelbemiddeling bij medewerkers bekend en zorg ervoor dat de procedure voor doorverwijzing naar de bemiddelende organisatie helder is

- Pas de huidige procedure voor doorverwijzing naar de bemiddelende organisatie aan op het recentelijk genomen besluit inzake mediation in strafzaken; zoek in het HvB samenwerking met het mediationbureau van de betreffende rechtbank - in plaats van Perspectief Herstelbemiddeling.
- Licht medewerkers (met name afdelingshoofden, casemanagers, PIW-ers, GV-ers) in over de mogelijkheden omtrent herstelbemiddeling en de geldende procedure

- Zet toekomstgericht in door in de ontwikkeling van het Herstelplan (op het gebied van herstelbemiddeling) te kijken naar het Wetsvoorstel van RJN en de UM

3. Maak de minimale waarborgen ter bescherming van slachtoffers bekend en pas deze toe wanneer nodig

- Breng medewerkers op de hoogte van de minimale waarborgen ter bescherming van slachtoffers en laat hen het belang hiervan inzien in het kader van herstelgericht werken
- Schakel, wanneer een gedetineerde het proces van herstelbemiddeling wil aangaan, expertise van buitenaf (van Perspectief Herstelbemiddeling) in om rekening te houden met deze minimale waarborgen
- Organiseer vanuit DJI een soortgelijk project over slachtoffercontact als in de forensische sector¹²⁴ waar is onderzocht wanneer medewerkers (of gedetineerden) in contact kunnen komen met een slachtoffer en hoe hier vervolgens mee om moet worden gegaan

4. Bevorder kennis en vaardigheden op het gebied van slachtoffer- en herstelgericht werken onder de medewerkers

- Maak gebruik van de aangeboden opleiding in het kader van Vakmanschap (Meerjarenopleidingsplan SOGW 2017-2020)
- Maak gebruik van het aanbod van Jan Bouman en Restorative Justice Nederland¹²⁵
- Organiseer als werkgroep SHGW eens in het kwartaal een activiteit om medewerkers te informeren en mee te nemen in deze werkwijze
- Zet toekomstgericht in door de juiste werkhouding en benodigde vaardigheden voor uitvoering van deze werkwijze mee te nemen in de functiebeschrijving en sollicitatie van nieuwe medewerkers en neem het ook mee in het in jaarlijks functioneringsgesprek

7.2.2 Onderzoekspunten met sociaalwetenschappelijke grondslag

5. Start in het HvB al met herstelgericht werken –leg hier de nadruk op het informeren van gedetineerden

- Casemanagers in het HvB zouden gedurende de intakegesprekken (wellicht door middel van een extra leefgebied: 'herstel') gedetineerden kunnen informeren over het herstelgerichte aanbod in de inrichting
- Zorg ervoor (wanneer een gedetineerde in het HvB heeft gewerkt aan herstel en wordt overgeplaatst naar de gevangenis) dat er een warme overdracht plaatsvindt naar de mentor en casemanager van de gevangenisafdeling -zodat het herstelproces kan worden voortgezet

6. Ontwikkel beleid voor herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties – laat de inrichting voor gedetineerden een leerschool zijn

- Bied het middenkader kennis over herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties -door middel van bijvoorbeeld een masterclass mediation
- Bied PIW-ers een cursus geweldloze/oplossingsgerichte communicatie

¹²⁴ Zie bijlage 5

¹²⁵ Zie bijlage 4

7. Zoek met elkaar de verbinding in herstelgericht werken en laat het de norm zijn

- Creëer als inrichting een duidelijke visie over deze werkwijze en wees hierin transparant; blijf deze visie communiceren –zowel richting medewerkers als gedetineerden
- Neem het op in het A3 jaarplan¹²⁶ van de inrichting
- Laat medewerkers inzien dat slachtoffer- en herstelgericht werken niet iets nieuws is wat er weer bij komt, maar dat het een manier van werken is
- Betrek uitvoerende medewerkers bij de ontwikkeling van het Herstelplan
- Creëer een passende werkwijze om herstelgericht te werken met zedendelinquenten
- Schakel een herstelconsulent in. Indien dit niet mogelijk is, volgen de volgende aanbevelingen:
 - Stel op iedere afdeling een aandachtsfunctionaris voor slachtoffer- en herstelgericht werken aan
 - Zorg voor een nauwe samenwerking tussen de casemanagers en GV om de taken van een herstelconsulent¹²⁷ uit te kunnen voeren
- Blijf als werkgroep SHGW -ook na het ontwikkelen van het Herstelplan- geregeld samenkomen om het onderwerp levendig te houden
- Zorg ervoor dat het TRA plan na afloop van de KvV training wordt opgepakt door een casemanager of mentor –dit plan kan een belangrijke rol spelen in het werken aan herstel
- Laat het herstelproces van de gedetineerde centraal staan in de samenwerkingsdriehoek tussen casemanager, mentor en de gedetineerde – zorg ervoor dat er een heldere taakverdeling is in dit herstelproces

7.3 Mogelijkheden voor nader onderzoek

Gedurende het onderzoek zijn er verschillende aspecten naar voren gekomen die mogelijkheden tot nader onderzoek bieden. Deze aspecten worden hieronder toegelicht:

- Vanuit de Honoursminor *Veranderen van Organisaties* kan onderzocht worden hoe een cultuuromslag kan plaatsvinden binnen een organisatie als PI-L
- Een onderzoek zou zich kunnen richten op de samenwerking met ketenpartners van PI-L op het gebied van nazorg, naar de verbindingen en mogelijkheden in herstelgericht werken
- Een onderzoek naar de (juridische) gevolgen voor PI-L van het Wetsvoorstel dat door RJN en de UM is aangeboden aan de Tweede Kamer – als het wetsvoorstel in de toekomst wordt aangenomen
- Er zou nader onderzoek kunnen plaatsvinden over de mogelijkheden voor een herstelgerichte omgang met interne conflictsituaties in PI-L
- Dit onderzoek heeft zich hoofdzakelijk gericht op het werken aan herstel met het slachtoffer; dit is slechts één van de vier lagen van herstel. In vervolgonderzoek zou kunnen worden gekeken naar de andere lagen van herstel. Zo zou bijvoorbeeld kunnen worden onderzocht hoe het werken aan herstel met de samenleving vorm krijgt in PI-L en of dit verbeterd kan worden.

¹²⁶ Jaarlijks wordt er een A3 jaarplan geschreven om de uitvoering daarvan te garanderen. In het jaarplan zijn de organisatiemissie en -visie en de geformuleerde succesbepalende factoren leidend.

¹²⁷ Zie bijlage 3

Literatuur

Blad, Claessen, Slump, van Hoek en de Roos 2017

J. Blad, J. Claessen, G.J. Slump, A. van Hoek en T. de Roos, *Voorstel van Wet strekkende tot de invoering van een herstelgerichte afdoening via bemiddeling in strafzaken in het Wetboek van Strafvordering, inclusief Memorie van Toelichting*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2017

Blad & Pauwelsen 2003

J.R. Blad & J. Pauwelsen, *Rentray: de justitiële inrichting als rehabilitatiecentrum*, Erasmus Universiteit Rotterdam: 2003

Brullemans 2016

J. Brullemans, *Een focus op het herstellen van de verstoorde relatie tussen dader, slachtoffer en samenleving na een delict*, Leiden: 2016

Claessen, Zeles, Zebel en Nelen 2015

J. Claessen, G. Zeles, S. Zebel & H. Nelen, *Bemiddeling in strafzaken in Maastricht II, Limburg*: 2015

Goedvolk en Raaijmakers 2016

M. Goedvolk, E. Raaijmakers, *Slachtoffergericht werken binnen DJI*, Barneveld: Significat 2016

Van Hoek en Slump 2011

A. van Hoek, G.J. Slump, *De toepassing van herstelrecht in Nederland: bouwstenen voor een toekomstvisie*, Amsterdam: 2011

Van Hoek en Slump 2013-a

A. van Hoek, G.J. Slump, *Slachtoffers, herstelrecht en herstelgerichte (jeugd)detentie: bespreking van Nederlandse en Vlaamse literatuur*, Stichting Restorative Justice Nederland: 2013

Van Hoek en Slump 2013-b

A. van Hoek, G.J. Slump, *Restorative Justice in Europe: resultaten van het veldwerk*, Stichting Restorative Justice Nederland: 2013

Johnstone 2002

G. Johnstone, *Restorative Justice: ideas, values, debates*, Willan Publishing: Portland 2002

Laus 2013

C. Laus, *Homo ex machina, een onderzoek naar humanisering binnen de herstelgerichte detentie in penitentiaire inrichtingen*, Universiteit voor Humanistiek: Utrecht 2013

Koch en Laus 2014

J. Koch en C. Laus, *Een handzame beschrijving over slachtoffer- en herstelgericht werken, de effecten en de functie herstelconsulente*, Nieuwegein: PI Nieuwegein 2014.

Jansen-van Driel 2014

J. Jansen-van Driel, *Herstel en detentie: een onderzoek naar de mogelijkheden van herstelgerichte detentie in relatie tot de geestelijke verzorgingspraktijk*, Universiteit voor Humanistiek Utrecht: 2004

Van Schaaijk 2015

G. van Schaaijk, *Praktijkgericht juridisch onderzoek*, Den Haag: Boom uitgevers 2015

Stichting Slachtoffer in Beeld 2016

Stichting Slachtoffer in Beeld (red.), *Woorden van herstel, gedichten vanuit detentie*, Maastricht: Andi druk 2016

WODC 2001

WODC, *Slachtofferhulp en herstelbemiddeling*, Gouda: 2001

Zebel, Vroom en Ufkes 2016

S. Zebel, M. Vroom & E.G. Ufkes, *Herstelgerichte cursussen in detentie: Evaluatie van Puinruimen, SOS en DAPPER*, Enschede: WODC 2016

Wet- en regelgeving

- Kaderbesluit inzake de status van het slachtoffer in de strafprocedure (2001)
- Richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten (2012)
- Wetboek van Strafvordering
- Wetboek van Strafrecht
- Besluit slachtoffers van strafbare feiten (AMvB, 2016)

Beleidsstukken, informatieve rapporten en brieven

- Programma Modernisering Gevangeniswezen (2007)
- Visiedocument 'Recht doen aan slachtoffers' (2013)
- Beleidskader herstelbemiddeling (2016)
- Meerjaren opleidingsplan SOGW 2017-2020 (2016)
- Restorative Justice Nederland, *Aanbod Herstelgerichte detentie 2017*, 2016
- G.A. van der Steur, *Meerjarenagenda slachtofferbeleid*, 28 oktober 2016
- G.A. van der Steur, *Aanbiedingsbrief bij het concept Besluit slachtoffers van strafbare feiten*, 24 mei 2016
- Divisielidirecteur Gevangeniswezen en Vreemdelingenbewaring, *Hulpmiddel bij het ontwikkelen van een Herstelplan*, 21 februari 2017
- Ministerie van Veiligheid en Justitie, *Visie Slachtofferminded maken DJI*, Den Haag 2012

Internetbronnen

www.dji.nl

www.restorativejustice.nl

Bijlagen

Bijlage 1: Afkortingen en begrippen

Bijlage 2: Algemene vragenlijst

Bijlage 3: Werkzaamheden herstelconsulent

Bijlage 4: Aanbod *Restorative Justice Nederland* en Jan Bouman

Bijlage 5: Richtlijn slachtoffer contact forensische zorg

Bijlage 1: Afkortingen en begrippen

Veel voorkomende afkortingen

AmvB	Algemene maatregel van Bestuur
Art.	Artikel
DJI	Dienst Justitiële Inrichtingen
D&R plan	Detentie- en re-integratieplan
FPC	Forensisch Psychiatrisch Centrum
GV/GV-er	Geestelijke verzorging / Geestelijk verzorger
HvB	Huis van Bewaring
IDV	Informatiepunt Detentieverloop
Jo.	Juncto
KvV	Kiezen voor Verandering
MDO	Multidisciplinair overleg
OM	Openbaar Ministerie
PI	Penitentiaire Inrichting
PI-L	PI Leeuwarden
PI-N	PI Nieuwegein
PI-S	PI Sittard
PIW-er	Penitentiair inrichtingswerker
De Richtlijn	Europese Slachtofferrichtlijn (2012)
SHGW	Slachtoffer- en herstelgericht werken
SOS	Spreken over Schuld
Sr	Wetboek van Strafrecht
Sv	Wetboek van Strafvordering
TBS	Terbeschikkingstelling
V&J	Veiligheid en Justitie

Veel voorkomende begrippen

Afdeling

Een afdeling in de penitentiaire inrichting

Algemene maatregel van Bestuur

Een besluit van de regering waarin wettelijke regels nader worden uitgewerkt

Casemanager

Een casemanager screent de gedetineerde bij binnenkomst op de vijf basisvoorwaarden re-integratie: identiteitspapieren, werk en inkomen, schulden, onderdak en zorg. Daarnaast faciliteert de casemanager de gedetineerde bij het op orde krijgen van de basisvoorwaarden. Bij ontslag draagt de casemanager tijdig en zorgvuldig gegevens over aan de gemeente

Dader

Een persoon ten aanzien van wie de tenuitvoerlegging van een vrijheidsstraf of vrijheidsbenemende maatregel in een inrichting plaatsvindt

Detentie- en re-integratieplan

Het D&R-plan is het persoonlijk plan van de gedetineerde. Het is een document dat constant wordt aangepast: iedere medewerker die met de gedetineerde werkt, draagt er aan bij. In het D&R-plan staat welke activiteiten de gedetineerde volgt, hoe hij zich gedraagt, wat hij vertelt –, kortom, alles wat van belang is om de gedetineerde zo gericht mogelijk te kunnen begeleiden en ondersteunen

Forensische zorg

Forensisch psychiatrische centra en klinieken in Nederland

Gedetineerde

Persoon die de tenuitvoerlegging van een vrijheidsstraf ondervindt

Groen gedrag

Gedetineerden kunnen bij groen (goed) gedrag promoveren naar een plusprogramma, waarbij zij meer vrijheden, activiteiten en extra bezoek krijgen. Wanneer gedetineerden ongewenst gedrag laten zien (oranje of rood gedrag), worden zij gedegradeerd of kunnen zij (nog) niet promoveren

Geestelijke verzorging

De geestelijke verzorging geeft invulling aan het wettelijke recht van alle mensen die justitieel zijn ingesloten om hun godsdienst en levensbeschouwing, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden en te beleven

Geestelijk verzorger

Bezielde en professionele ambtsdragers en medewerkers in de inrichting die gedetineerden begeleiden bij het omgaan met het verleden, de actuele levenssituatie en de ontwikkeling van toekomstperspectief.

Herstelbemiddeling

Een proces dat slachtoffer en dader in staat stelt op vrijwillige basis deel te nemen aan het bespreken en zo mogelijk bij overeenstemming regelen van schade of ander nadeel voortvloeiend uit dat strafbare feit onder begeleiding van een gekwalificeerde mediator in strafzaken.

Herstelconsulente

De herstelconsulente begeleidt het veranderproces naar een herstelgerichte cultuur. Daarnaast bevordert de herstelconsulent de uitbouw van een coherent beleid dat aansluit bij het model van herstelgerichte detentie

Herstelgerichte activiteit

Een georganiseerde activiteit in de inrichting waar wordt gewerkt aan enig vorm van herstel –op één of meerdere niveaus van herstel

Herstelgerichte cultuur

Een cultuur waarin daders worden gestimuleerd om te werken aan herstel van de schade ten aanzien van de slachtoffers, zichzelf, hun relationele netwerk en de samenleving.

Herstelgerichte voorzieningen

Voorzieningen in de inrichting die gericht zijn op herstel – op één of meerdere niveaus van herstel

Inrichting

Een penitentiare inrichting

Interne conflictsituaties

Een situatie in de inrichting waarbij er een conflict is tussen een gedetineerde met een medewerker of tussen gedetineerden onderling

Mentor

Iedere gedetineerde krijgt een mentor aangewezen; dit is een PIW-er op de afdeling waar de gedetineerde verblijft. De mentor kijkt naar iemands houding en gedrag en probeert dit (indien nodig) bij te sturen.

Multidisciplinair overleg

Hier komen vertegenwoordigers van verschillende afdelingen tweewekelijks bij elkaar. In deze overleggen bespreken zij het D&R-plan van de gedetineerde en besluiten zij welke activiteiten hij mag en moet volgen. In de laatste fase van de detentie bekijken ze ook of een gedetineerde in aanmerking komt voor bijvoorbeeld verlof of vervroegde vrijlating

Niveaus van herstel

Verschillende lagen van herstel: zelfherstel, herstel richting het sociale netwerk, herstel richting het slachtoffer, herstel richting de samenleving.

Penitentiair Inrichtingswerker

Een Penitentiair Inrichtingswerker zorgt voor beveiliging, observatie, begeleiding en voorbereiding op resocialisatie van justitiabelen, in een beveiligde leefomgeving

Reflector

Een digitale vragenlijst die gedetineerden invullen vlak na binnenkomst, voordat zij starten met hun re-integratie, waarin de mogelijke probleemgebieden van gedetineerden naar voren komen

De Richtlijn

De Europese Slachtofferrichtlijn (2012); Richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten

Secundaire victimisatie

De verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces

Slachtoffer

Een slachtoffer van een delict – hieronder wordt tevens bestaan diens nabestaanden

TRA plan

Een persoonlijk plan waarin een gedetineerde zijn doelen omschrijft en vastlegt waar hij aan wil werken. TRA staat voor Terugkeeractiviteiten die in de inrichtingen worden aangeboden –deze kunnen bestaan uit verschillende lokale en landelijke cursussen en modules

Werkgroep SHGW

Een multidisciplinaire werkgroep in PI-L die gevormd is om een Herstelplan te ontwikkelen die herstelgericht werken in de inrichting op een hoger plan moet tillen

Bijlage 2: Vragenlijst

Datum:	<i>Variabel</i>
Interviewer:	Claudia van Leeuwen
Respondent:	<i>Variabel</i>

Inleiding

- Introductie
- Aanleiding + doel interview
- Toestemming geluidsopname

Algemene vragen

Deze werden aangevuld met aanvullende vragen m.b.t. de functie van de respondent

Slachtoffer- en herstelgericht werken

- Heeft u wel eens gehoord van SHGW? Zo ja, wat houdt dit in volgens u?
- Werkt u binnen uw functie slachtoffer- en herstelgericht? Hoe?

Herstelgerichte voorzieningen

Herstelgerichte activiteiten

- Welke herstelgerichte activiteiten worden in de inrichting aangeboden?
- Op welke manier komt 'herstel' hier aan bod? Op welke niveaus?
- Informeert u gedetineerden vanuit uw functie over deze activiteiten? Zo ja, hoe? Zo nee, hoe worden gedetineerden hierover geïnformeerd?

Herstelbemiddeling

- Weet u wat herstelbemiddeling is?
- Bent u op de hoogte van de procedure omtrent doorverwijzing naar de bemiddelende organisatie Perspectief Herstelbemiddeling? Zo ja, hoe gaat dit proces in zijn werk?
- Is deze procedure bij medewerkers over het algemeen bekend?
- Denkt u dat deze procedure bij gedetineerden bekend is?
- Worden gedetineerden (specifiek in het HvB) standaard geïnformeerd over de mogelijkheden omtrent herstelbemiddeling?
- Wordt herstelbemiddeling in de gevangenis bevorderd? Hoe?

Slachtofferrechten

Minimale waarborgen

- Bent u op de hoogte van de minimale waarborgen ter bescherming van slachtoffers? En andere medewerkers?
- In hoeverre wordt er voor deelname aan een herstelgerichte activiteit getoetst of deelname van een gedetineerde vrijwillig is (en oprechte/realistische motieven)?

- In hoeverre is erkenning van het delict van belang voor deelname aan een herstelgerichte activiteit?

Informatievoorziening over verlof of invrijheidsstelling

- Weet u hoe de er in de inrichting informatie aan het IDV wordt verschaft over het verlof of vrijlating van een verdachte of veroordeelde?
- Verloopt deze informatievoorziening goed?

Interne organisatie

Kennis en vaardigheden

- Wordt personeel opgeleid op het gebied van SHGW? Bent u zelf hierin opgeleid?
- Beschikking medewerkers naar uw idee over voldoende kennis / vaardigheden om slachtoffer- en herstelgericht te kunnen werken?

SHGW in het Huis van Bewaring

- Wordt er momenteel al slachtoffer- en herstelgericht gewerkt in het HvB? Hoe?
- Verschilt dit met SHGW in de gevangenis?
- Wat denk u over SHGW in het HvB? Ziet u hierin mogelijkheden/moeilijkheden en waarom?

Omgang interne conflictsituaties

- Hoe wordt er omgegaan met interne conflictsituaties? Op welke wijze worden deze opgelost?
- Sluit dit aan bij herstelgericht werken? Hoe zou dit anders / beter kunnen?

Cultuuromslag

- Wat is uw mening/visie over SHGW?
- Denkt u dat het mogelijk is om als inrichting een slachtoffer- en herstelgerichte werkwijze te creëren (cultuuromslag)? Waarom?
- Waar ziet u knelpunten voor deze werkwijze?
- Waar ziet u succesfactoren voor deze werkwijze?

Afsluiting

- Nog vragen/opmerkingen?
- Bedankt voor deelname
- Verslag van interview wordt per mail verstuurd

Bijlage 3: Werkzaamheden herstelconsulent

Werkzaamheden van de herstelconsulente

De werkzaamheden van de herstelconsulente zijn gestoeld op 6 grote pijlers, te weten:

- Faciliteren en coördineren van bemiddelingszaken tussen slachtoffers en daders (daadwerkelijke bemiddeling wordt uitgevoerd door Perspectief Herstelbemiddeling); Signaleren van behoeften, motiveren, voorbereiden en nazorg bij bemiddeling in slachtoffer-dadergesprekken. Als herstelconsulente bewaak en begeleid je tevens het (morele) proces waarin de gedetineerde zit.
- Opzetten en begeleiden van de multidisciplinaire leergroep Puinruimen waarin gewerkt wordt aan bewustwording van het delict, gedrag en slachtofferschap. Puinruimen is een groepsbijeenkomst waar gedetineerden worden aangespoord verantwoordelijkheid te nemen en te werken aan (zelf)herstel.
- Houden van (individuele) herstelgesprekken waarin het morele leerproces van gedetineerden aandacht krijgt door middel van confrontatie, luisteren en handreikingen.
- Bekendheid geven en zichtbaarheid creëren van herstelgerichte activiteiten binnen en buiten een PI. Dit richt zich op het voeren van PR, geven van voorlichting en presentaties aan verschillende disciplines binnen een PI. Daarnaast gaat dit ook om het geven van voorlichting, presentaties en het voeren van PR bij andere inrichtingen, relevante media (bijvoorbeeld Bonjo) en belangrijke ketenpartners.
- Faciliteren en coördineren van allerhande herstelgerichte projecten, soms in samenwerking met betekenisvolle ketenpartners als Perspectief Herstelbemiddeling en de Eigen Kracht Centrale.
- Informeren, overleggen en een bijdrage leveren aan beleidsvorming omtrent het herstelgericht werken. Dit betreft het eigen herstelgerichte beleid, maar tevens het landelijk beleid vanuit het hoofdkantoor.¹²⁸

¹²⁸ Koch en Laus 2014, p. 4

Bijlage 4: Aanbod *Restorative Justice Nederland* en Jan Bouman

De afgelopen drie jaar heeft Stichting Restorative Justice Nederland een bijdrage geleverd aan de deskundigheidsbevordering en ontwikkeling van Herstelgerichte Detentie.

We hebben meer dan 30 masterclasses 'Aan de slag met Herstel- en Slachtoffergericht werken' voor ruim 350 deelnemers (uit alle penitentiaire inrichtingen en een aantal justitiële jeugdinrichtingen) verzorgd afkomstig uit uiteenlopende functiegroepen, variërend van directie en middenkader tot PIW'ers. Alle masterclasses werden met een ruime 8 beoordeeld.

Ook hebben we diverse malen een bijdrage geleverd aan cursussen van het Opleidingsinstituut rond herstel- en slachtoffergericht werken en we hebben samen met het Opleidingsinstituut de hoofden D&R bijgeschoold op dit thema.

Samen met DJI hebben we het format Herstelplan 2017 ontwikkeld en een handreiking geschreven bij dat format.

Daarmee is RJN een deskundige partner om samen met u herstelgerichte detentie in uw inrichting op een hoger plan te tillen.

Wij willen u ook in 2017 optimaal van dienst zijn en geven u daarom een overzicht van ons aanbod aan PI's en JJI's voor 2017. Prijzen zijn exclusief BTW.

A. Intervisiebijeenkomsten herstelgerichte detentie

Voor degenen die de afgelopen jaren door ons getraind zijn kunnen we groepsgewijs een vervolg organiseren, bestaande uit drie intervisiebijeenkomsten van 2 uur. Thema's worden door de deelnemers zelf aangedragen.

Maximaal aantal deelnemers: 7

Kosten: 1.500 euro

B. Masterclasses In Company voor PI's en JJI's

Net als afgelopen jaar bieden we een in company masterclass 'Aan de slag met Herstel- en Slachtoffergericht werken' aan. De training uit 2016 is opnieuw aangepast aan de actualiteiten 2017 en kan door een Penitentiaire Inrichting of Justitiële Jeugdinrichting worden ingekocht voor een gemengde groep medewerkers.

Maximaal aantal deelnemers: 15

Kosten: 2.500 euro

C. Masterclasses speciaal voor Penitentiair Inrichtings Werkers en Mentoren

Een groep medewerkers die we voorgaande jaren in een aantal trainingen hebben mogen ontvangen en zeer enthousiast reageerden op het onderwerp Herstel- en Slachtoffergericht werken zijn PIW-ers en mentoren. Speciaal voor hen ontwikkelden wij een masterclass 'Aan de slag met Herstel- en Slachtoffergericht werken op de werkvloer'.

Maximaal aantal deelnemers: 15

Kosten: 2.500 euro

D. Ondersteuning bij opstellen herstelplan

Alle PI's hebben voor 2017 de opdracht een herstelplan op te stellen. Wij stellen u daarbij op dezelfde wijze als de vier pilot PI's (Nieuwegein, Nieuwersluis, Lelystad en Sittard) in de gelegenheid een beroep te doen op onze deskundige ondersteuning. In totaal staan voor voorbereiding, planbijeenkomst en ondersteuning bij de uitwerking 5 dagdelen tot uw beschikking.

Kosten: 2.500 euro

E. Training & gaming workshop Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken

Speciaal voor het jaar waarin de herstelplannen geïntroduceerd worden bieden we u de gelegenheid voor het volgen van een training & gaming workshop. Tijdens deze workshop van een dagdeel staat een spel centraal dat is ontwikkeld op basis van het RJN Organisatorisch Groeimodel Herstelgericht Werken. De training & gaming workshop biedt u de gelegenheid om te werken aan herstelgerichte organisatieontwikkeling en innovatie. Eventueel kan de training & gaming workshop worden geïntegreerd in een in company Masterclass

Maximaal aantal deelnemers: 15

Kosten: 1.500 euro

We hopen u hiermee een aantal passende voorstellen te hebben gedaan en zien ernaar uit om de komende tijd met u (verder) te werken aan het nog meer herstelgericht maken van uw inrichting.

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met:

Gert Jan Slump 06 15596907

Joost Oude Groen 06 24676867

Anneke van Hoek 06 12821567

Of via: communicatie@restorativejustice.nl

Aanbod Jan Bouman

Onderstaande tekst is een passage uit de mail waarin Jan Bouman het aanbod heeft gedaan

Ik heb het volgende, kosteloos, voor jullie in de aanbieding:

1. Een workshop "spreken met de gedetineerde over het delict".
2. Een werkconferentie rondom het begrip "Trots".
3. Professioneel werken binnen de PI voor casemanagers.

Langer dan een halve dag is niet nodig denk ik.

In alle drie de gevallen leg ik direct de relatie met persoonlijke drijfveren. Waarom doe je dit werk?
Hoe kan het jou energie geven?

Na 1 januari is mijn mail jan_bouman@xs4all.nl

Tel. 0611227546

Bijlage 5: Richtlijn slachtoffer contact forensische zorg

Zie opeenvolgende pagina's